

OPERACIJE U ITALIJI

1. SLOM SARDINIJE

OBOSTRANI RASPORED

Bonaparte je 26. marta stigao u Nicu, u štab Italijanske armije; idućeg dana mu je Šerer predao komandu.

Svi se izvodi onog vremena slažu u tome da je materijalno stanje Italijanske armije bilo bedno. Oficiri nisu mesecima primali platu, zaduživali se, čak i gladovali — kao i vojnici koji su danima znali primati samo sledovanje hleba i nešto ulja. Jedni i drugi bili su goli i bos. Nije bilo ni dovoljno oružja za sve. Nemaština nije mimoišla ni generale. Oni su prodavali svoje konje da bi mogli opstati. Pošto je sledovanje furazi svedeno na 1/3, armija je izgubila 1/3 svojih konja. U izveštaju Direktorijumu o stanju armije od 4. februara 1796, gde sve ovo ističe, Šerer je zatražio da se oslobodi komande nad takvom armijom sa kojom je trebalo da krene u ofanzivu. On je dosađivao Parizu žalopojkama i zahtevima, možda je i preterivao, ali i Bonaparte u svojim apelima trupama stavlja naglasak na sadanju bedu vojnika i na izgledu plena koji pruža bogata italijanska nizija.²¹⁸ Pisao je 28. marta Direktorijumu: „U administrativnom pogledu stanje armije je rđavo, ali nije očajno“. Odmah je razvio ogromnu aktivnost uz pomoć svog načelnika štaba, generala Bertjea²¹⁹ ranijeg načelnika štaba generala Keler-

²¹⁸ Čuvena proklamacija koja se prenosi iz knjige u knjigu u dramatičnoj sažetosti i kontrastu: „Vojnici, vi ste neodeveni, slabo hranjeni... ali ja ću vas povesti u najplodnije ravnice sveta...“ (*Napoleons Leben*, I, 171—172 Stuttgart, 1910), za koju je Klauzevic rekao da Bonaparte nije nikad ništa bolje napisao ili učinio (*Der Feldzug in Italien*, str. 10, Berlin, 1889), napisao je Bonaparte mnogo kasnije, na Svetoj Jeleni, ali je istina da je tu misao iznosio trupama gde god se njima obraćao.

²¹⁹ „Berthier — pisao je Bonaparte na Sv. Jeleni, bio je čovek velike aktivnosti; pratio je svog komandanta u sva rekognosciranja i svuda gde je išao, a da pri tome nije trpeo njegov posao u birou. Bio je neodlučnog karaktera, slabo sposoban da komanduje samostalnom armijom, ali je imao sve osobine dobrog na-

mana koga je izabrao još u Parizu, a uz vrlo aktivnu saradnju vladinog komesara Salisotija. Ubrzao je reorganizaciju armije, formirao je dve konjičke divizije, jednu od 5, drugu od 6 konjičkih pukova, i odmah ih krenuo napred; obrazovao je magacine u dolini Tanara koji će hraniti armiju do Čeve; organizovao liferacije privatnih kompanija. Suzbio je energično rojalističke pojave u armiji i učvrstio disciplinu ostrim merama i protiv čitavih jedinica kada nije naišao na dovoljno poslušnosti.²²⁰ Za 10 dana osposobio je armiju za operacije, ali joj je ipak nedostajalo štošta, na primer diviziji Ožro najmanje 1000, a Maseni 2000 pušaka, ali se najviše oskudevalo u transportnim sredstvima.

U Instrukcijama od 16. vantoza godine IV (6. mart 1796) Direktorijum ukazuje Bonaparteu da su Austrijanci glavni neprijatelj, da ih treba odbaciti iza Poa posle čega će — veruje se, Sardinija preći na stranu Francuske. Za ocenu ratnih motiva Direktorijuma značajna je preporuka da Armija pređe što pre na snabdevanje iz Pijemonta, da izvrši pritisak na Đenovljansku Republiku kako bi francuskoj vladi odobrila zajam. Dakle, neka se rat hrani ratom...²²¹

Krajem marta Italijanska armija je imala oko 60 000 ljudi, ali je za operacije bilo na raspolaganju samo oko 41 000 organizovanih u 4 pešadijske i 2 konjičke divizije: divizija²²² Laarp (oko 8600), bila je glavninom kod Savone a od 26. marta prethodnicom kod Voltrija radi

čelnika štaba. Dobro se snalazio na karti, dobro je poznao izviđanje, sam se brinuo o ekspediciji naređenja, umeo je vrlo vešto prikazivati najsloženije pokrete armije na vrlo prost način".

²²⁰ Bonaparteova naređenja o tim pitanjima — *Correspondence militaire*, I/4—16, Paris, 1876.

²²¹ Integralni tekst Instrukcije — Jomini, VIII/338.

²²² Divizije su još uvek isključivo pešadijske jedinice kojima se konjica i artiljerija pridaju po potrebi. Unutar divizija pešadija nije bila čvrsto organski povezana: brigadni generali divizija mogli su komandovati sa više ili samo jednom brigadom (pukom), a brigade su šetale iz divizije u diviziju. Normalno divizije su imale dve linijske brigade i neutvrđen broj lake pešadije. Svaka brigada je imala dve polubrigade (puka).

pritiska na Đenovu; divizija Menje²²³ (oko 9500) između Savone i Finala; divizija Ožro (oko 10 500) kod Pijetra i Loana; divizija Serirje (oko 9500) od Albenga do Ormeo; 1. i 2. konjička divizija, u svemu oko 3400 ljudi u 11 konjičkih pukova,²²⁴ pod komandom Kilmena odnosno Stanžela nalazile su se još s one strane Vara. Italijanska armija imala je ukupno oko 400 topova, ali svega 50—60 sa sposobnim zapregama.²²⁵ Ostale snage Italijanske armije, oko 20 000 ljudi, bile su ovako raspoređene: divizija²²⁶ Makar (3700) kod Brelja zatvarala je pravac od Kol di Tenda, a divizija Garnje kod Rokabiljera (Rokbijer) pravac dolinom Vesubije; dve divizije sa oko 12 000 ljudi osmatrale su morsku obalu između Vara i Rone, a nisu se smele upotrebiti bez odobrenja Direktorijuma.²²⁷ Alpska armija generala Kelermana, svega oko 18 000, nalazila se u svom ranijem rasporedu od Mon Ženevr do Malog Sv. Bernara.

Od 40 000 Sardinaca polovina je bila upotrebljena za zatvaranje alpskih prevoja prema francuskoj Alpskoj armiji, od Monte Viza do Sv. Bernara, pod komandom vojvode od Aoste i Monfera. Druga polovina pod komandom generala Kolija bila je sredinom februara ovako raspoređena: glavnina od 10 000 ljudi u rejonu Čeve i Mondovija; na levoj obali Sture 3000 austrijaskih pešaka pod komandom generala Provere, austrijska i sardinska konjica (2300), nekoliko sardinskih bataljona (1800);

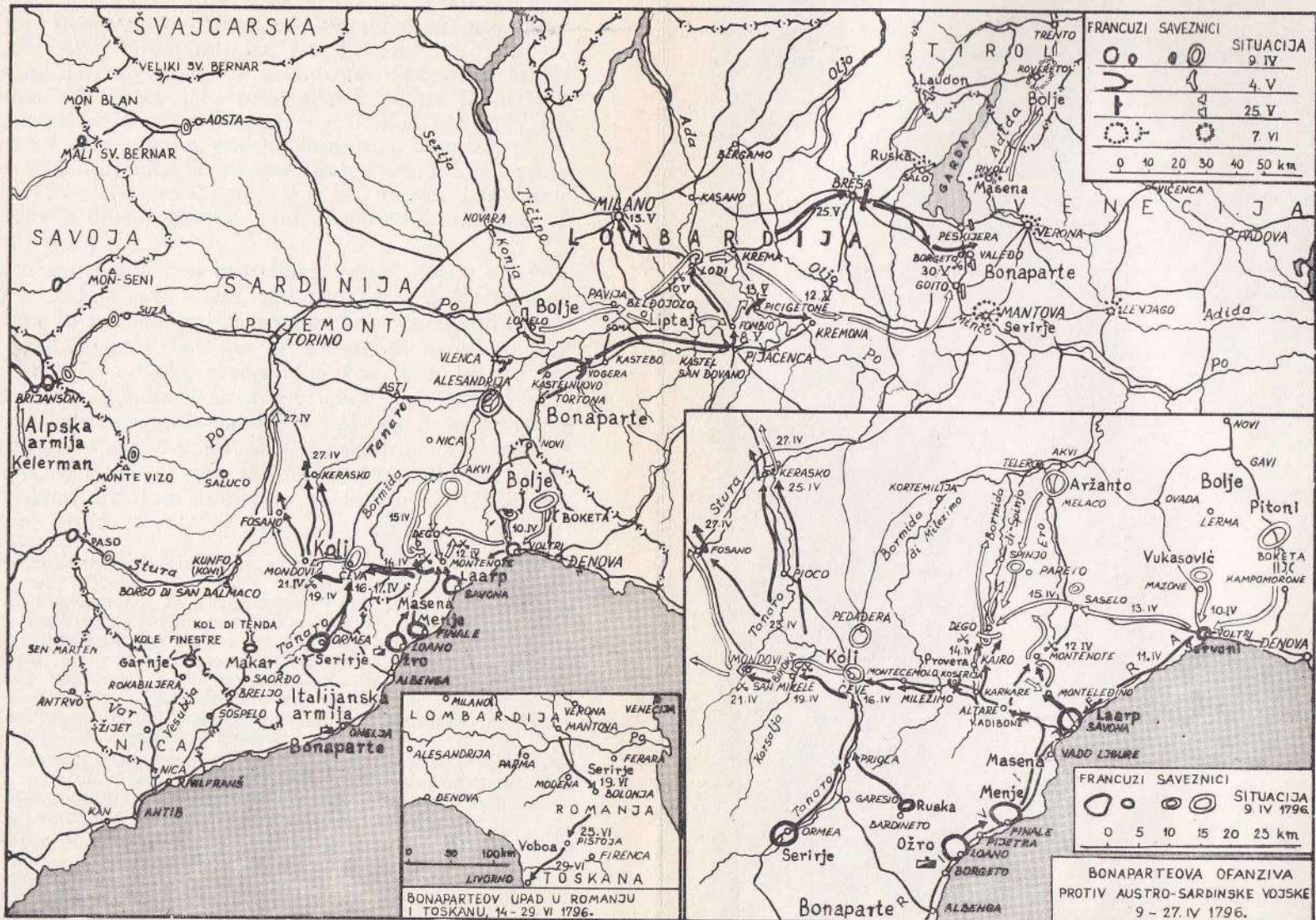
²²³ Ova divizija je rasformirana u početku operacija ali je postepeno formirana divizija Masena koja se obično navodi i u početku.

²²⁴ U konjici naziv *puk* je zadržan.

²²⁵ Do sloma Sardinije upotrebljeno je svega 20—30 oruđa zbog planinskog zemljišta.

²²⁶ Neki ih nazivaju brigadama.

²²⁷ Sve ove cifre, kao i one koje će se dati za sardinsku i austrijsku vojsku, su po Kulu koji je koristio najviše izvora. Ostali daju većinom niže brojeve, za operativnu vojsku oko 32 000. Čak je i Bonaparte u raznim izveštajima navodio razne brojeve. Prema brojnem stanju iz Ministarstva rata Italijanska armija je trebalo da ima 106 000 ljudi. Od tih 46 000 koji nedostaju čine većinom dezertteri, a manji deo bio je u bolnicama i u dopunskim centrima (depoima).

Sk. 16 — Rat u Italiji 1796. do prvog pokušaja deblokade Mantove.

jedan odred od 2700 ljudi kod Saluca, a jedan od 5000 ljudi kod Borga di San Dalmaco — u svemu 63 pijemontska i 5 austrijskih bataljona, 78 pijemontskih četa većinom milicijskog tipa i 24 eskadrona. Početkom aprila su trupe bile nešto jače prikupljene: jedna je divizija pod generalom Vitalom, bila u logoru kod Čeve (10 bataljona i 4 čete); jedna, pod Bromptom, u logoru kod Pedadere (9 bataljona); jedna, pod Belgarom, u logoru kod Bikoke (7 bataljona i 2 čete); u dolini Tanara i Bormide slabe prethodnice; pozadi, kod Mondovija, rezerva od 5 bataljona.²²⁸

Krajem marta deo austrijske vojske južno od Poa, nazvano sada *desno krilo*, nalazilo se pod komandom Aržantoa sa po jednom brigadom kod Kortemilije, Akvija, Alesandrije i Tortone, u svemu 20 bataljona i 2 eskadrona; *levo krilo*, severno od Poa, bilo je pod komandom Zebotendorfa sa dve brigade kod Pavije, a tri kod Lodija, u svemu 15 bataljona i 31 eskadron. Ukupno, s obe strane Poa, 35 bataljona, 23 eskadrona (od toga 13 napuljskih) i 148 topova, oko 31 000 ljudi. Od 17. marta austrijskom armijom komandovao je general (Feldzeugmeister) Bolje.

²²⁸ Sardinski pešadijski pukovi bili su dvojaki: *stajaci* su se popunjavali vrbovanjem, jedni u zemlji, a drugi u inostranstvu, pretežno Švajcercima, ali i Nemcima i Francuzima; *provincijalne* pukove dizali su za slučaj rata moćni feudalci među svojim kmetovima. Stajaci pukovi trebalo je da imaju 1000, a provincijalni 1200 ljudi, jedni i drugi po dva bataljona. U sastavu stajaćih bataljona bila je po jedna grenadirska i lovačka četa; sve grenadirske čete i polovina lovačkih bile su izdvojene iz svojih pukova da bi formirale posebne grenadirske i lovačke bataljone. Frajkora je bilo domaćih i stranih.

U jednom svom memoaru od početka 1796. Koli je sardinsku vojsku cenio na 70 000 ljudi zajedno sa milicijama, od toga 25 000 pod sopstvenom komandom, 24 000 za odbranu Alpa (Aosta i Monferra), a ostatak od 21 000 činilo je posada tvrđava.

U sardinskoj vojsci oficiri i vojnici došli su do uverenja da se dugo ne mogu boriti protiv Francuske i gotovo svi su želeli mir. Mnogi su negodovali protiv Austrijanaca i optuživali ih da nastoje zaštititi samo svoj posed, Lombardiju. To će biti od uticaja u predstojećim borbama.

OPERACIJSKI PLANOVI

Uklešteni između mora, gde je vladala britanska flota, i planinskog venca, iza koga se nalazio nadmoćniji protivnik, sa komunikacijskom linijom koja je išla produženjem levog krila, francuska Italijanska armija nalazila se u teškoj situaciji koja se nije mogla rešiti defanzivom. Na razvučenom planinskom položaju na kom se nalazila, ne bi mogla sprečiti proboj grupisanih snaga protivnika, a to bi dovelo do katastrofe. Trebalo je ići napred ili nazad. To pitanje je rešila instrukcija Direktorijuma. Njom je precizirano da treba zauzeti Čevu kako bi se saveznici razdvojili a zatim Austrijanci odbacili preko Poa. Ostale pojedinosti je trebalo da uredi Bonaparte. On je već imao svoj plan: prodreti od Savone preko prevoja Kadibone do Karkara u pozadinu Sardinaca i razbiti ih pre no što im Austrijanci budu mogli priteći u pomoć iz svojih zimskih kvartira na levoj opali Poa.²²⁹

O planovima saveznika teško je dobiti pravu sliku. Od početka marta pijemontski general De la Tur pregovarao je u Beču o operacijskom planu za predstojeći pohod. Njega je car Franc uputio Boljeu radi konačnog dogovora, s tim da mu se utvrđen plan dostavi na odobrenje.²³⁰ Uporedo, uz pismo o postavljenju od 3. marta, car je upoznao Boljea o svojim gledištima²³¹; trebalo je bezuslovno preduzeti ofanzivu, najpre radi zauzimanja Rivijere (Ligurije), a zatim, kada snegovi u Alpima okopne, preoteti Savoju i Nicu; smatrao je da bi saradnja Pijemonteza bila najkorisnija pravcem od Tanara (valida izvornog dela) prema komunikacijama Francuza. Car je još naglasio da austrijske i pijemontske trupe treba da operišu odvojeno ako je ikako moguće, a da je stanje

²²⁹ Osnovna ideja — tući saveznike zasebno, nalazi se i u planu od 19. januara 1796. koji je on sastavio u Parizu za Italijansku armiju dok je bio šef topografskog biroa (*Correspondence militaire*, I/1—4).

²³⁰ Pismom od 29. marta obavestio je Boljea da u Beču nije došlo ni do kakvog sporazuma.

²³¹ To su bila verovatno gledišta Dvorskog ratnog saveta.

Francuza teško, naročito na Rivijeri zbog nadmoćnosti britanske flote koja im ometa snabdevanje.

Do početka operacija nije došlo ni do kakvog sporazuma između saveznika; pregovori su još bili u toku. U bečkom Ratnom arhivu nalazi se projekat pijemontskog plana od 29. marta koji predviđa proboj francuskih linija između Bromide i Era,²³² dakle na obalni odsek Savona — Finale što je i Bonaparte na Sv. Jeleni smatrao najopasnijim.²³³ Tim se planom Bolje morao upoznati kada se upravo 29. marta sastao u Alesandriji sa Kolijem, njegovim verovatnim tvorcem. Bolje je to, verovatno, odbacio jer bi to značilo premeštati težište austrijske vojske sa svoje (Milano) na savezničku komunikacijsku liniju (Torino), a bilo bi i protivno carevom gledištu da savezničke vojske dejstvuju odvojeno. Svaki od saveznika vukao je, dakle, na svoju stranu. Ali tada je već Boljea fascinirala Đenova. Iz izveštaja obaveštajne službe, a naročito iz pokreta francuske brigade za Voltri, on je došao do zaključka da Francuzi nameravaju da zauzmu Đenovu bez čijih materijalnih izvora — verovala je on — nisu u mogućnosti da ma što preduzmu. Zbog toga je 31. marta zauzeo važan prevoj Boketa na đenovljanskoj teritoriji uz slab protest guvernera tog utvrđenja, a zatim je rešio da napadne i Voltri.

Uveče 9. aprila austrijska vojska bila je u ovom rasporedu: divizija Aržanto (11 bataljona, 2 eskadrona) na prostoru Saselo-Dego-Akvi, a 2 pijemontska bataljona u Spinju; divizija Pitoni (9 bataljona, 2 eskadrona) — Boketa—Lerma—Kampomorone; odred Vukasović (4 bataljona) kod Montefreda i Mazona, a 2 bataljona za podršku kod Ovade; divizija Zebotendorf (9 bataljona i nekoliko eskadrona) na prostoru Alesandrija—Montebelo—Tortona; divizija Kerpen (2 bataljona i dosta konjice) severno od Poa, kod Milana. U suštini, austrijska armija je bila podeljena u 3 grupe: Aržanto na desnom krilu imao je 13 bataljona razvučenih na 35 km od Akvija do

²³² *Osterreichische militärische Zeitschrift* 1813, III, str. 39.

²³³ *Correspondance*, XXIX, 323. Observations sur la campagne de 1796. et 1797.

Kaira; na levom krilu Pitoni i Vukasović bili su određeni za napad na Voltri; u pozadini treća grupa bila je razbacana na širokom prostoru. General Provera (4^{1/2} bataljona) održavao je vezu sa Kolijem na visovima između obe Bormide (Bormida di Milezimo i Bormida di Spinjo).

Iz ovog rasporeda ne mogu se sasvim dokučiti Boljeove namere. Iz napada na Voltri, 10. aprila, većina pisaca zaključila je da je hteo da svojim levim krilom frontalno potiskuje Francuze duž Rivijere,²³⁴ što jednostavno osuđuju. Samo Kul²³⁵ to poriče, smatrajući da još nije bilo nikakvog plana. Po njemu, Bolje je samo hteo da zaštiti Đenovu, a napadom na Voltri nameravao je možda da se predstavi svojoj armiji jednim uspehom koji se lako mogao postići. Sa mnogo manje uverljivosti on brani rascepanost i neprikupljenost austrijskih trupa u trenutku kada su otpočele operacije napadom na Voltri, tvrdeći da je Bolje prosto verovao da još ima vremena. Bila je fiksna ideja na savezničkoj strani, koja se oseća i u promemoriji Dvorskog ratnog saveta, da je revolucionarni kaos paralisao ofanzivnu sposobnost Francuza. Ipak, car, upravo Savet, upozoravaju 12. aprila Boljea da je opasno toliko oslabiti centar u korist levog krila. To će upravo Bonaparte munjevito iskoristiti.

RAZDVAJANJE SAVEZNIKA: VOLTRI, MONTENOTE, MILEZIMO (KOSERIJA)
DEGO

Bonaparte nije krio svoje nezadovoljstvo kada je saznao, čim je stigao u Nicu, da je brigada Pižon tog istog

²³⁴ C. Clausewitz, *Der Feldzug von 1796*, str. 19, Berlin, 1889; W. Rüstow, *Der erste Feldzug Napoleon Bonapartes*, str. 55, Zürich, 1867; L. Karnaro, *Strategijska posmatranja*, Beograd, 1889. Svi se oni oslanjaju na rad Schels-a, *Feldzug in Italien 1796*, Neue militärische Zeitschrift, sv. 8, 1813, str. 35.

²³⁵ Kuhl, *Bonapartes ersten Feldzug 1796*, str. 210, Berlin, 1902. Horsetzky (*Feldzüge in Europa*; Wien, 1909) koji preporučuje Kulov rad kao najbolji za ovu operaciju ipak se pridružuje *implicite* ranije navedenim piscima.

dana upućena u Voltri. Bojao se da će to privući Austrijance i poremetiti osnovnu zamisao njegovog plana — tući Pijemonteze pre no što se njihovi saveznici dignu iz svojih zimskih stanova. Već idućeg dana naredio je Maseni da povuče trupe iz Voltrija čim Salisetiju ne budu više potrebne kao sredstvo pritiska na Đenovu. Ali kada je saznao da su Austrijanci krenuli napred, on menja svoju odluku i naređuje Maseni 4. aprila da ne treba žuriti sa evakuacijom Voltrija, naprotiv Austrijance treba uveriti da će u Voltri doći nove francuske trupe. Bonaparte sada nastoji da veže Austrijance za Đenovu, kako bi ih što više odvojio od Pijemonteza i što više ih razvukao, jer su oni istovremeno izbijali na Ovadu i Dego. U to vreme je već bio doneo odluku da probije desno krilo Austrijanaca i u tom smislu je grupisao svoje snage, koje su 9. aprila uveče bile u ovom rasporedu: divizija Laarp-Savona, brigada Pižon (sada komandant Servoni) — Voltri; divizija Menje-Finale; obe ove divizije bile su pod komandom Masene kao prethodnica, a svoje prednje delove imale su na grebenu; divizija Ožro-Loano, brigada Riska kod Bardineta; divizija Serirje-Ormea, prednji delovi Priola; 1. konjička divizija — Loano; 2. konjička divizija — Onelja; divizija Makar-Kol di Tenda; divizija Garnje—Kole Finestre; štab armije — Albenga (od 6. aprila).

Bolje je napao Voltri 10. aprila dvema kolonama: leva, general Pitoni (5 bataljona, 2 eskadrona), preko Kampomoronea; desna pukovnik Vukasović (4 bataljona), pravcem Mazone—Voltri; kod ove druge kolone nalazio se Bolje, a za njim je išao Zebotendorf sa 4 bataljona rezerve. Obe kolone su do mraka odbacile francuske prednje delove na Voltri. Pod zaštitom mraka Servoni se povukao na Savonu gde je stigao idućeg dana po podne. Tu ga je dočekao Bonaparte i čestitao trupama na držanju. U međuvremenu je Bolje ušao u napušteni Voltri, tu, u okolini, ostavio 5 bataljona, a sa ostalih devet krenuo 11. aprila svome desnom krilu u Dego, odakle je nameravao da nastavi za Kairo, obilaznim putem pre-

ko Akvija.²³⁶ Dan ranije, nekoliko pozadnjih bataljona čselovanih od Kasteđa do Spinja, pokrenuo je napred za komad puta. Nameravao je da obrazuje „nov kordon” od Voltrija preko Sasela na Dego, a zatim da se grupiše kod Dega — pisao je 15. aprila Dvorskom ratnom savetu, a idućeg dana i caru.²³⁷

Aržanto je 3. aprila javljao Boljeu da je razvučen i svuda slab, da se eventualan napad 2000—3000 grupisanih Francuza neće moći zadržati. On je na to ojačan, ali je ostao rasparčan po bataljonima na prostoru Dego, Akvi, Spinjo. Bolje mu naređuje 9. aprila da odmah krene na Montenote, zamerivši mu neaktivnost što se tako dugo drži defanzive. Aržanto je krenuo tek 11. aprila sa 5½ bataljona (oko 4000 ljudi) iz doline Bormide di Spinjo (Dego, Kairo) na masiv Montenote koji se u širini od 10 km izdiže između ove reke i mora. Naišao je na slabe delove divizije Laarp (1500) koji su se pod komandom pukovnika (chef de brigade) Ranpona energično branili na Monte Leđino u jednoj fleši i u dva reduta koji su prethodne godine izgradili Austrijanci. Zauzeo je flešu, ali iz reduta nije mogao izbaciti Francuze. Saznavši za ove događaje, Bonaparte je odlučio istog dana uveče da nadmoćnim snagama napadne saveznički centar²³⁸ koji se tako neoprezno izložio udaru i da se tu uklini između Austrijanaca i Pijemonteza. Izdao je odmah potrebna naređenja: Laarp će zadržavati Austrijance na Monte Leđinu i na visovima kod Montenotea, a Masena će preko Altarea i Karkarea ugroziti Aržantovu komunikaciju; Ožro će kod Kaira biti spreman za intervenciju bilo protiv Austrijanaca bilo Pijemonteza, a Serirje će zadržavati Pijemonteze. Potrebni pokreti izvršeni su u toku noći po kiši i magli. Magla je sve do 9 sati

²³⁶ Iz ovoga se jasno vidi da Boljeova namera nije bila da potiskuje Francuze duž obale. Najverovatnije, napad na Voltri imao je za cilj da odseče Francuze od Đenove.

²³⁷ To se uglavnom slaže sa onim što je 3. aprila pisao Koliju o svojim operativnim namerama.

²³⁸ U austro-pijemontskom dispozitivu smatra se najčešće da su levo krilo činile austrijske trupe kod Đenove (Voltri), centar Austrijanci Aržantoa, a desno krilo Pijemontezi.

prikrivala pokrete Francuza. Kada je uočio Masenin manevar protiv svog desnog krila, Aržanto je naredio povlačenje koje se pretvorilo u pravo bekstvo. U ova dva dana, 11. i 12. aprila, Austrijanci su izgubili 2700 ljudi, od toga je preko 2000 zarobljeno. Na francuskoj strani, gde je bila angažovana samo divizija Laarp i brigada Menar divizije Masena, gubici su bili neznatni.

Bojevima kod Montenotea saveznici su razdvojeni. Francuzi su se uklinili između njih. To je trebalo iskoristiti što pre. Bonaparte ne gubi vreme. Divizija Laarp i delovi divizije Masena upućeni su na Deگو, a ostale snage na Pijemonteze. Na suprotnoj strani, saznajući 12. aprila uveče u Akviju za događaje kod Montenotea od 11. aprila koje je smatrao uspehom, Bolje naređuje Proveri da podrži dejstvo Aržantoa, a Vukasoviću da to isto učini sa primorja obavestivši ga da mu šalje 2 bataljona pojačanja. I Aržantoa je obavestio da mu šalje 3 bataljona i da će mu poslati još neke. Iz ovih odluka sada se vidi da Bolje namerava nastaviti operaciju preko Montenotea i primorja, ali svoje bataljone stavlja u akciju postepeno, suprotno svom protivniku koji angažuje sve. Ipak je to operacija celine, pošto u isto vreme traži od Koliya da napusti defanzivno držanje, jer bi to otežalo njegovo napredovanje i ugrozilo mu desni bok, i da u tu svrhu stavi u dejstvo sve svoje snage.

Saznavši za pokrete Francuza na Montente, Provera se prikupio kod Milezima. Imao je u svemu 1712 pušaka, jer je neke jedinice bio ustupio Aržantou. Na njegovu molbu Koli mu je poslao jedan bataljon. Proveru će pogoditi naredni udarac, napad Ožroa koji je 13. aprila krenuo na Milezimo sa oko 8000 ljudi. Pred tom nadmoćnosti Provera se sa 7^{1/2} četa zatvorio u zamak Koserija, odbio jedan juriš, ali se, cerniran, predao 14. aprila u 8 sati sa 892 čoveka. Različito se ocenjuje celishodnost Proverine odsudne odbrane Koserije: neki misle da je trebalo da izbegne katastrofu, drugi, sa više uverljivosti, da je svojim otporom stvorio dragoceno vreme Koliyu i Boljeu da se taktički povežu, što oni nisu iskoristili.

Bojem kod Milezima Francuzi su se još jače uklinili između saveznika, ali, operativno, proboj nije bio još dovršen. To će se ubrzo osetiti.

Bonaparte se nalazio 13. aprila kod Ožroa, ali su ga neočekivani događaji kod Dega odvukli na tu stranu. Masena, koji je imao oko 200 ljudi, zadržao se pred tim mestom čim je čuo da ga drže jače snage, da bi sačekao Laarpa koji je zbog teško prohodnog planinskog terena stigao kod Kaira tek oko 11 sati. Bonaparte, koji je tu stigao negde u isto vreme, uvideo je da je precenio uspeh prethodnog dana kod Montenotea, da Austrijanci nisu dovoljno odbačeni u stranu da bi se mogla povesti odlučna operacija protiv Pijemonteza. Da je odmah energično napao Dego odbacio bi odavde Austrijance, ali je smatrao da to ne sme učiniti, s obzirom na Pijemonteze, pa je Masena po podne tog dana između 2 i 4 sata izvršio samo nasilno izviđanje. I ovde su saveznici dobili jedan dan, ali ni njega nisu iskoristili.

Bolje nije shvatio značaj poraza kod Montenotea, nije slutio da se Bonaparte sa grupisanim snagama nalazi između njega i Koliya. U tom smislu piše 12. aprila Dvorskom ratnom savetu, ističući da činjenica što je neprijatelj odsečen od Đenove neizmerno preteže „neprijatnost” kod Montenotea. Aržantou je naredio istog dana da se održi u Degu i Saselu dva do tri dana, pa će se „uspostaviti red”, a od Provere i Koliya zahteva dejstvo prema Milezimu. Kako smo videli, idućeg dana će prvi kapitulirati, a drugi će ubrzo biti napadnut.

Na zvuk topova, Vukasović je iz Primorja sa tri bataljona inicijativno krenuo za Saselo i o tome obavestio Aržantou koji mu je naredio 14. aprila da sa dva bataljona krene na Dego kuda i on kreće u uverenju da će Francuze odbaciti na Rivijeru. U isto vreme, Bolje se pokolebao u svojoj odluci da održi Dego i Saselo čim je saznao da se Francuzi približavaju Degu, pa je 14. aprila u podne naredio Aržantou da se povuče na Akvi, ali je poništio to naređenje kada je saznao da su se Francuzi zadržali kod Kaira. Tog dana u Degu su bila 2 pijemontska i 2 austrijska bataljona koja su kod Monte-

notea pretrpela velike gubitke. U toku dana naišla su još 2 pijemontska bataljona i 1 bataljon iz Spinja koji je uputio Aržanto. Najzad je i on krenuo iz Pareta za Dego sa 4 bataljona.

Napad na Dego otpočeli su Masena i Laarp (ukupno 9000 ljudi) 14. aprila oko podne. Vešto i nepokolebivo izveden obuhvat oba krila imao je potpun uspeh. Masena je nadirao desnom obalom Bormide dvema kolonama; njegova obuhvatna kolona odbacila je najpre bataljon koji je dolazio iz Spinja a zatim Aržantova 4 bataljona. Dotle je Laarp prodro levom obalom Bormide, u visini Dega postavio svoju artiljeriju pod zaštitom 2 bataljona, a zatim prešao na desnu obalu da bi zatvorio обруч. Saveznički bataljoni koji su se zatekli u Degu uništeni su. Francuzi navode da su zarobili 3581 čoveka od nekih 5000—6000 koliko su saveznici angažovali, a zaplenili 20 topova. Ostaci Aržantovih trupa odstupili su u toku noći preko Spinja na Terco. U izveštaju Direktorijumu od ovog dana Bonaparte navodi da je imao 400 gubitaka što se svakako odnosi i na bojeve kod Montenotea i Milezima. U toku dana Serirje i Riska su na njihovom pravcu odbacili prednje Kolijeve delove.

Smatrajući da su sada Austrijanci dovoljno odbaceni, da je saveznike dovoljno razdvojio, Bonaparte je rešio da nastavi prekinutu operaciju protiv Kolijs. U 22 sata 14. aprila izdao je odnosna naređenja: Masena ostaje kod Dega i izviđa što dublje u pravcu Akvija; Ožro kreće u napad na Montecemolo, u čemu ga levo podržava brigada Žuber iz divizije Masena, a desno brigada Domarten, iz iste divizije i divizija Laarp; artiljerijski puk privučen je u Milezimo zbog predstojećeg napada na utvrđenu Čevu; konjički pukovi upućeni su sa Rivijere na Karkare, jer se uskoro očekivao prodor u italijansku niziju. No, Koli nije sačekao napad; smatrajući da mu je Serirje zapretio komunikacijama, povukao se sa Montecemola i grupisao na prostoru Čeva, Pedadžera, Mondovi. U toku 15. aprila, Ožro, Serirje i Riska nešto su napredovali prema Čevi; snežni smetovi otežavali su pokrete.

U Degu i okolini, izgladnele i premorene Masenine trupe bezbrižno su se rasturile tražeći hrane i smeštaj; nisu postavile ni predstraže. U zoru 15. aprila pod kišom i maglom Francuzi su tu iznenadno napadnuti i u neredu odbačeni. Bio je to Vukasović koji je naišao iz Sasela sa 5 bataljona (3000—4000 ljudi). Prema nespretnom Aržantovom naređenju trebalo je da krene 15. aprila jutrom, ali čuvši u podne 14. aprila „žestoku kanonadu” iz pravca Dega, krenuo je odmah sa 5 bataljona umesto sa dva. Kada je odbacio Francuze utvrdio se na položajima Dega. Dotle su Francuzi prikupili nadmoćnije snage (Laarp još nije bio krenuo iz Kaira) i po podne ponovili napad gotovo na isti način kao prethodnog dana, ali su naišli na jači otpor. Ipak je Vukasović odbačen sa oko 1700 gubitaka. Francuzi su izgubili blizu 1000 ljudi.

Vukasovićev smeo napad iznenadio je i zbunio Bonapartea. On očekuje ponovo udar Austrijanaca. Zbog toga 16. aprila ostaje u iščekivanju kod Dega i Kaira. Ali je bojazan bila izlišna. Na to Bolje nije mislio. Kada se saznalo za Proverinu kapitulaciju i za Vukasovićev poraz, u austrijskom štabu je moral sasvim opao. Bolje je tog istog dana pisao caru da će se ulogoriti između Tortone i Alesandrije sa prednjim delovima ispred Akvija gde su bili magacini. U suštini to je bio vrlo razvučen raspored koji je zauzet do 19. aprila. Uzalud je Vukasović pisao da treba skratiti „kordon” prednjih delova i povući trupe sa Bokete, kako bi se mogao ponovo naneti „neprijatelju veliki udar”.²³⁹

OFANZIVA PROTIV PIJEMONTA: ČEVA, SAN MIKELE, MONDOVI, KERASKO

Uverivši se da mu od Austrijanaca ne pretili više velika opasnost, Bonaparte je postavio Laarpa kod Dega, a sa divizijama Masena, Ožro i Serirje krenuo je na Kolja. Dotle je ovaj bio prikupio 6000—7000 ljudi u utvrđenom logoru Čeve,²⁴⁰ a manjim delovima čuvao je desni

²³⁹ ... un grad coup aux ennemis (Kuhl, str. 263).

²⁴⁰ Sastojao se iz niza nedovršenih i nepovezanih utvrđenja.

bok kod Mondovija. Napad Ožroa i Riska od 16. aprila su Pijemontezi odbili. Idućeg dana Čevu napada Bonaparte obuhvatno. Da bi izbegao udarac Koli je odstupio na levu obalu Tanara od ušća Korsalje do Pioca gde je u toku 18. i 19. aprila zauzeo položaj. Stao je ovde da se ne bi suviše udaljio od Austrijanaca od kojih je očekivao ofanzivno sadejstvo. For kod Čeve održao se do primirja, ali nije ometao dalje operacije Francuza. Zauzećem Čeve Francuzi su prešli Apenine. Italijanska nizija bila im je pod nogama, a u pozadini videli su se zavejani Alpi. „Hanibal je na juriš zauzeo Alpe; mi smo ih obišli” — rekao je tada Bonaparte.²⁴¹ Još na Sv. Jeleni se oduševljavao izvanrednim prizorom koji se pružao sa Kastelnuova.

Ali trebalo je još krvi dok se stiglo u niziju. Napad Francuza izveden 19. aprila sa divizijama Ožro i Serirje nije imao uspeha. Ožro nije mogao preći nadošli Tanaro; Serirje je prodro preko mosta u San Mikele, ali ga je Kolijev protivnapad odbacio na drugu obalu sa osetnim gubicima. Bonaparte ponavlja napad tek 21. aprila pošto je prethodnog dana brižljivo izvideo neprijateljski položaj i privukao Masenu i artiljeriju. Prema Degu ostao je Laarp, ali sada to mesto nema onoliki značaj, jer su Francuzi držali komunikaciju dolinom Tanara preko Ormee, a saznalo se da su Austrijanci napustili Voltri i Boketu i da se prikupljaju kod Akvija.

U svemu krenulo je u napad 24 000 ljudi, što je bila izrazita nadmoćnost, pa je Koli ponovo izbegao udarac i povukao se sa svojih 9000 ljudi na Mondovi. Tu ga zatiče napad Francuza u vrlo nepovoljnom položaju, na odmoru pre no što je zauzeo nameravan položaj, pa bude odbačen u neredu, izgubivši 1800 ljudi (1300 zarobljenika), 11 zastava i topova — tako bar javlja Bonaparte Direktorijumu. U toku noći se Koli povukao na Kuneo (Coni) i Fosano iza Sture. Nije jasno zašto je Koli napustio jak položaj na Tanaru i put Čeva—Kerasko—Torino, da bi ponovo stao već kod Mondovija.

²⁴¹ W. Rüstow, str. 92—93.

Neki veruju da je u poslednjem trenutku hteo da obezbedi evakuaciju magacina iz Mondovija.

U međuvremenu, kada je uvideo da ga Francuzi ne gone, a na ponovljene, uporne zahteve Pijemonteza, Bolje je 19. aprila pisao Koliju da je promenio svoju odluku, da će se grupisati kod Akvija, a dva dana kasnije javlja caru da će napasti Francuze kod Čeve zajedno sa Kolijem, dakle, javljao mu je to upravo onog dana kada je Koli odbačen iza Sture. Bolje je završio prikupljanje 24. aprila: *Operazioni korpus* kod Akvija; *Pozicioni korpus* kod Terca; *Opservazioni korpus* kod Novija; *Opservazioni kordon* na liniji Melaco—Gavi; u svemu 31 bataljon i 36 eskadrona. Nazivi grupacija jasno pokazuju da Bolje nije imao namere da se angažuje svim snagama; *Operazioni korpus* je imao svega 13 bataljona.

Porazom kod Mondovija Pijemont je slomljen. Istog dana kralj je rešio da povede pregovore za mir, a Koliju naložio da zatraži neodređeno primirje, što je Bonaparte odbio, ali je bio voljan da ga, uz garanciju dveju tvrđava koje će mu se predati, zaključi na mesec dana, za koje vreme — pisao je Direktorijumu, mogao bi izbaciti Austrijance iz Italije. Bonaparte je 24. aprila poslao svoga ađutanta pukovnika Miraa u Kerasko radi pregovora. Bolje je nastojao da to spreči obećavajući da će napasti Francuze. Poslao je 23. aprila svega nekoliko bataljona u Nicu (severozapadno od Akvija) samo da bi obmanuo Pijemonteze o svojim namerama i mogućnostima, a idućeg dana pisao je Koliju da bi za njega bilo ludo da krene na Torino ako Pijemontezi prethodno ne podignu most kod Valence. U stvari, Bolje nije bio u stanju da zaštiti Pijemont i Lombardiju u isto vreme.

Posle Mondovija Bonaparte nije preduzimao gonjenje. Zadržao se na mestu i 22. aprila. To je omogućilo Koliju da se sredi iza Sture. Značaj gonjenja nije mogao izbeći Bonaparteu, ali ga je na odmor primorao zamor trupa, a još više strahovita pljačka kojoj su se one odale zbog nedovoljnog snabdevanja. Neuspesi kod Dega i San Mikelea neposredna su posledica pljačke: protivnički protivnapad pogodio je oba puta rasturene trupe. Bo-

naparte to ne krije Direktorijumu, a preduzima drastične mere da bi povratio disciplinu.

Bonaparte je bio rešen da nastavi operaciju protiv Pijemonta dok ga ne izbací iz rata, ali se Direktorijum nije još oslobodio svoje ideje da treba najpre proterati Austrijance preko Poa, pa ga upozorava u tome smislu. Ipak on kreće 23. aprila na Kerasko i Torino—Masena i Serirje levom, a Ožro desnom obalom Tanara. Istog dana traži od Direktorijuma da na jasan način reguliše njegov odnos prema Alpskoj armiji kojoj će on — kaže — za nekoliko dana „pružiti ruku i odvesti u niziju”. Već sada traži od nje 10 000 ljudi. Ne gubi iz vida celinu ratišta.

Napad na Kerasko izveli su Ožro i Masena 25. aprila. Tamošnje slabe trupe su odstupile. Već ranije je Koli doneo odluku da će odstupiti na Torino ako Francuzi napadnu Kerasko. Povlačenje je izvršio noću 26/27. aprila po kiši i snegu. Bio je to treći noćni marš za poslednjih 10 dana. Armija je bila u rasulu. Idućeg dana Masena je prešao Sturu kod Keraska, a Serirje kod Fosana. General De la Tur zamenio je Koliya i 28. aprila u 2 sata potpisao primirje u Kerasku: Kuneo i Tortona (ova dok ne bude predata Alesandrija) predaju se Francuzima, a i Čeva uz slobodan odlazak garnizona. Pijemontski kralj je požurio da zaključi primirje jer je revolucionarno raspoloženje u zemlji raslo.

Proklamacijom od 26. aprila zahvalio se Bonaparte trupama na postignutim uspesima,²⁴² obećao im bolje snadbevanje i nove pobede pod uslovom da prestane pljačka. Pljačkašima je zapretio najstrožijim kaznama. Narod Italije je uveravao da im donosi slobodu, da će poštovati imanja, veru i običaje. U naletu oduševljenja, a bez mnogo obzira prema geografiji, istog dana je pisao

²⁴² „Vojnici! Vi ste za 14 dana izvojevali 6 pobeda, zaplenili 24 zastave i 45 topova, osvojili više tvrđava i najbogatiji deo Pijemonta. Zarobili ste 15 000, a pobili ili ranili više od 10 000” — počinje proklamacija. Integralni tekst, *Napoleons Leben*, I (185—188).

Direktorijumu²⁴³ da se nada da će za mesec dana biti u planinama Tirola gde će naći Rajnsku armiju i sa njom prodreti u Bavarsku. Već 28. aprila krenuo je na Boljea, onog istog dana kada je potpisano primirje.²⁴⁴

Ovoj prvoj Bonaparteovoj operaciji vojna historiografija je poklonila naročitu pažnju, mada su angažovani efektivni bili neznatni, a zemljište planinsko, na kakvom Bonaparte neće nikad više manevrovati na ovaj način. Zaista, ovde se uočavaju neki potezi koji se u takvom jasnom obliku, u takvom kontekstu i sa takvim rezultatima nisu nikad ranije javili: koncentracija snaga, manevar po unutrašnjim pravcima, izbor protivnika, jasnoća i racionalnost ciljeva, odlučnost i brzina izvođenja, odnos rizika i dobiti (rezultata), ugrožavanje protivničkih komunikacija i premeštanje komunikacijskih pravaca, tehnika komandovanja, preciznost zapovesti, eksploatacija vojničkih uspeha na političkom planu. Kamon tvrdi čak da u tom prvom Bonaparteovom pohodu ima više strategije no u celom (prvom) svetskom ratu!²⁴⁵ To je izraz ideje XIX veka, koja je suvereno vladala do prvog svetskog rata, da je Bonaparteova strategija jedino ispravna, a kod Kamona je, eto, preživela i prvi svetski rat koji se tobože ukočio u pozicijskoj borbi zbog nedostatka genija koji bi ga krenuo iz učmalosti. Klauzevic²⁴⁶ ističe takođe Bonaparteovu strategiju i kaže da je njen udeo izvanredno velik kao retko gde, da je gotovo sama rešila stvar. Bonaparte je, nastavlja, radio po vrlo prostim planovima, koji su *eo ipso* uvek najbolji, a Austrijanci ni po kakvom, svakako ne po takvom planu koji bi obuhvatio sve slučajeve koji su nastupili, zamerajući im po-

²⁴³ Jomini, VIII/360. Ovo pismo odaje pljačkaški karakter pohoda u Italiju i u drastičnom je kontrastu sa proklamacijom narodima Italije.

²⁴⁴ Mir je potpisan 15. maja u Parizu. Pijemont je ustupio Francuskoj Savoju i Nicu, a granica je pomerena na greben Alpa svuda u korist Francuske. Osim toga, Pijemont se obavezao da će kroz svoju teritoriju propuštati francuske trupe, a svima ostalima to zabranjivati.

²⁴⁵ *La première manoeuvre de Napoléon*, str. 127, Paris, 1937.

²⁴⁶ *Der Feldzug von 1796*, str. 30—35, Berlin, 1889.

sebno da su besprimerno rasparčali svoje snage; niti su odlučno išli napred, ni nazad; sve same improvizacije! Ova Klauzeviceva ocena se ne može osporiti. Ali i on gubi iz vida da ova prva Bonaparteova operacija uz mnogo subjektivnih momenata koji svedoče o njegovom geniju i o Boljeovoj nesposobnosti da mu se suprotstavi, u osnovi je delo revolucionarne armije sazrele za velike podvige, koja se već istakla na drugim vojištima. U pomenutoj proklamaciji Bonaparte kaže sam da su samo revolucionarni vojnici, samo vojnici Slobode mogli izdržati takve napore, pa svoju Italijansku armiju stavlja na ravnu nogu sa armijama koje su osvojile Holandiju i Rajnu, a ne iznad njih.

2. OSVAJANJE LOMBARDIJE

PRELAZ POA KOD PIJACENCE

Primirjem u Kerasku brojni odnos snaga se znatno izmenio u korist Francuza: Bolje je imao 36 bataljona i 44 eskadrona, u svemu 20 600 pešaka, 5500 konjanika, 53 topa (sem 70 pukovskih) i 16 haubica, a Bonaparte oko 30 000 ljudi, a mogao je ubrzo računati još sa 15 000 Kelermanove armije. Moralna nadmoćnost Francuza bila je još izrazitija. Tome treba dodati i političke prilike Italije: vlade su bile uz Austriju, ali u javnom mnenju stvorena je moćna frankofilska (republikanska) stranka koja je verovala da Bonaparte donosi slobodu — kako je obećao u svojoj proklamaciji od 26. aprila, i vezivala za ovo smeće nade o regeneraciji i integraciji Italije.

Za Austrijance je bilo korisno zadržati se na gornjem Pou, gde su neposredno zatvarali pristup srednjoj i donjoj Italiji, ali vojnički obziri su nalagali da se povuku na Minčo, čak i na Adidu, gde bi stvorili bolji odnos snaga, jer bi se povukli na svoja pojačanja koja bi stizala iz pozadine a jednovremeno razvukli neprijatelja. Time bi izbegli siguran poraz koji se već sada mogao predvideti, a s njime dalje reperkusije na moral svojih i protivničkih trupa i na javno mnenje Italije kojim se

u ovom ratu, s jakom ideološkom stranom, moralo računati.

Kada je saznao za primirje, Bolje je naredio svojoj konjici da prepadom zauzme pijemontske citadele Tortonu, Alesandriju i Valencu, verujući, u duhu stare škole, da će sa tog strategijskog bastiona braniti jednovremeno liniju Poa i Sezije. No, kako je prepad uspeo samo protiv Valence,²⁴⁷ Bolje se povukao na levu obalu Poa kod Valence (2. maja), porušio most i sa glavninom zauzeo položaj iza Konje kod Lomela. Levo krilo postavio je kod Some, na putu Vogera—Pavija, a prednje delove na Po i Seziju. Bez sumnje, na takav raspored naveden je onom odredbom primirja kojom je Bonaparte zadržao pravo da s vojskom pređe Po kod Valence, što je Koli požurio da saopšti Boljeu. Ovu odredbu je Bonaparte namerno stavio u ugovor o primirju da bi obmanuo Boljea, što je postigao preko očekivanja. Inače pravac preko Valence bio je za Francuze najnepovoljniji: udarao je na mnoštvo bujičnih reka koje su ga sekle pod pravim uglom, a Italijanska armija, osim odlične jedinice pontonira, nije imala nikakva sredstva za prelazak reka. Opčinjen Valencom, Bolje je izgubio iz vida da se nizvodno od grada pruža Francuzima mogućnost prelaza sa mnogo većim operativnim izgledima, jer se upadalo u dublju njegovu pozadinu. Doduše, morali bi izvršiti bočni marš na odstojanju od nepunog dnevnog marša od njegovog položaja, ali ga Bolje nije ni organizovao kao bočni položaj da bi to sprečio, pre svega što na desnoj obali Poa nije zadržao nikakav mostobran. Operativna sloboda Francuza bila je, dakle, potpuna.

Mada još nije dobio pojačanja od Kelermana, Bonaparte je nastavio operacije protiv Austrijanaca. Odmah po primirju uputio je diviziju Masena u Alesandriju, gde je stigla na vreme da se domogne značajnih austrijskih

²⁴⁷ Zauzeli su ga napuljski eskadroni, ali su ga vratili na energičan zahtev sardinskog kralja.

magacina, a divizije Ožro i Laarp na Tortonu.²⁴⁸ Uočivši odmah nedostatke Boljeovog položaja, odlučio je da pređe Po kod Pijačence. Naredio je 3. maja da se grenadiri iz divizija grupišu u četiri, a karabinijeri u dva bataljona, formirao je, dakle, elitne jedinice. Sa 3000, što grenadira što karabinijera, i 1500 konjanika krenuo je 6. maja forsiranim maršem u Kastel San Đovani, dok se glavčina grupisala kod Vogere, a delom demonstrirala kao da će preći kod Valence. General Lan je 7. maja s grenadirima prešao reku kod Pijačence sa priručnim sredstvima, koja su određeni oficiri već bili prikupili duž Poa, i odbacio dva austrijska eskadrona koja su se tu našla. Za njim je krenula glavčina i prebacila se na levu obalu od 7. do 9. maja.

Pokretima divizije Laarp prema Vogeri i Kastedu upozoren na opasnost koja mu je zapretila na levom krilu, Bolje je 4. aprila uputio generala Liptaja sa 8 bataljona i 8 eskadrona (8000) u Beldjojozo; dva austrijska eskadrona na koja je bio naišao Lan pripadala su njemu. Kada je Liptaj 7. maja saznao za prvi prelazak kod Pijačence požurio je tamo i kod Guardamelja, na nekoliko časova marša od mesta prelaza, odbacio do noći prednje delove Francuza, ali se zatim povukao na Fombio odakle ga je Bonaparte odbacio 8. maja. Uveče tog dana Laarp je poginuo u toku uspelog prepada Austrijanaca na Kodonjo, boj bez operativnih posledica. Njega je zamenio Menar. Bolje je u međuvremenu uvideo da je izigran, pa je već 6. maja otpočeo povlačenje iza Tičina, a posle boja kod Fombija rešio da se prebaci preko Ade kod Lodija, a zatim da se povuče na Mantovu, jer mu je opstanak zapadnije bio sasvim ugrožen. Ofanzivne akcije nisu dolazile u obzir jer je i sada sasvim rasturio svoju vojsku nameravajući da zaštiti sve.

Posle prelaza reke, Bonaparte je uputio diviziju Menar na Picigetone da osmatra tu tvrđavu i da od nje zaštiti svoje komunikacije; grenadire, Masenu i Ožroa

²⁴⁸ Raspored 4. maja: Serirje — Alesandrija i Valenca; Masena — Tortona i Sale; Ožro — Kastelnuovo; Laarp — Vogera, pret hodnica Kastedo.

krenuo je na Lodi, Serirjea je poslao na Paviju da zapleni tamošnje austrijske magacine i ugrozi Milano. Pošto je 9. maja Vojvodstvu od Parme nametnuo kontribuciju od 2 miliona franaka i 1700 konja za neutralnost, koju uostalom neće nikad uživati,²⁴⁹ uveče istog dana požurio je Bonaparte svojoj prethodnici u nadi da će Boljea primorati na borbu, ali je ovaj već prešao na desnu obalu Ade i tu se ponovo raspapčao u nekoliko odreda koji su od Kasana do u visinu Picigetonea branili prelaze, a sam se sa nekoliko bataljona povukao u Kremu.

LODI

Bonaparte je rešio da forsira Adu kod Lodija preko postojećeg mosta gde je Zebotendorf branio prelaz sa 12 bataljona i 16 eskadrona (oko 10 000). Oko podne 10. maja francuska prethodnica stigla je u Lodi i odatle odbacila na drugu obalu poslednje austrijske trupe — bataljon i dva eskadrona. Bonaparte je na to požurio u Lodi, na obalu postavio dva topa i mnoštvo strelaca u kuće da Austrijanci ne bi srušili most. Na suprotnoj obali bilo je oko 7000 Austrijanaca sa artiljerijom. Rešen da pređe preko mosta, makar se tu nalazila čitava Boljeova armija. Predveče je bacio na most kolonu od 3500 grenadira. Dočekani snažnom kartečnom vatrom iz dvadesetak austrijskih topova, grenadiri su zastali nasred mosta ali su ih generali na njihovom čelu povukli na drugu obalu, dok su mnogi poskakali u reku koja je na polovini do leve obale bila gazna. Za grenadirima prešla je divizija Ožro. Austrijanci su ubrzo razbijeni. Konjica generala Bomona prešla je na gazu nešto uzvodno s namerom da napadne bok Austrijanaca. Doduše, nije stigla na vreme, ali je njen prelazak ipak izazvao nesigurnost u austrijskim trupama i komandovanju. Zebotendorf se povukao na Kremu uz gubitak od 2000 ljudi i 15 topova. Bitkom kod Lodija pala je Francuzima u

²⁴⁹ Vojvoda od Parme bio je saveznik španskog kralja, ali nije potpisao Bazelski mir jer je bio na udaru Austrijanaca.

ruke sva Lombardija. Austrijanci su zadržali još Picigetone i citadelu u Milanu.

Prodor preko mosta kod Lodija zaslužuje posebnu pažnju. Neobičan pothvat neobične smelosti. Da je krvavo bio odbijen, kaže Klauzevic, svi bi to smatrali greškom, ali njega upravo uspeh tera na razmišljanje, pa dolazi do zaključka da je Bonaparte bio opijen pobedom, da se nalazio u „pojačanom stanju nade, smelosti i poverenja, kojim se duša uzdiže iznad običnih proračuna razuma”. On vidi pred sobom neprijatelja kako beži izbezumljen od straha i u tom trenutku njemu nije ništa nemoguće. „To nije obest, nije nepromišljenost ni lakomislenost za osudu, već osećanje koje se rodilo iz duha zadovoljenog sopstvenim delima i podvizima”.²⁵⁰ Subjektivan stav prema ratnoj veštini odveo je ovde Klauzevica gotovo u misticizam. Sasvim je jasno da Bonaparte nije delovao u pobedničkom zanosu, da je za uspeh pothvata preduzeo sve ono što je onog trenutka bilo moguće (topovi, strelci, obuhvat konjice), pa je tek onda krenuo na juriš na inertnog protivnika prema kome je — znao je to iz iskustva — veća smelost bila dopuštena. Bio je to smišljen rizik.

U literaturi se često sreće mišljenje da je Po trebalo preći nizvodno od ušća Ade, na primer kod Kremone, da bi se kasnije izbeglo prelaženje i preko ove reke. Dublji obuhvat, svakako, ugrozio bi jače Boljeovu odstupnicu, ali pod uslovom da se prelazak izvede brzo, što kod Kremone (grad je na levoj obali), s obzirom na nedostatak plovnih sredstava, ne bi bilo moguće.

Nastavak operacija na Minčo nije nudio neposredne rezultate. Bolje se mogao povući u Tirol ili zatvoriti u utvrđenu Mantovu, a trebalo je srediti prilike u osvojenoj Lombardiji. Tom zadatku sada posvećuje Bonaparte svoju pažnju. U Lodiju 11. i 12. maja reorganizuje svoju armiju u jednu prethodničku (laku, Kilmen) i 4 linijske divizije (Menar, Ožro, Masena, Serirje). Menaru se 13. maja predao Picigetone; Serirjeu je Kremona otvo-

²⁵⁰ *Der Feldzug von 1796*, str. 75.

rila vrata; ođavde je on osmatrao Mantovu; Ožro se smestio u Lodiju, u Paviji i oko nje, a Bonaparte je sa divizijom Masena ušao 15. maja trijumfalno u Milano gde ga je narod dočekao kao oslobodioca. Nemajući op-sadnih sredstava, morao se zadovoljiti blokadom citadele čija je posada od 2000 ljudi odbila da se preda. To je povereno generalu Depinoau sa 3 linijske i 1 lakom brigadom (12 bataljona). Primirjem od 20. maja nametnuo je vojvodstvu Modeni kontribuciju od 10 miliona franaka, pored konja, hrane i umetničkih predmeta.²⁵¹ Na opšte čuđenje, Milanu je nametnuta kontribucija od 20 miliona i veliki garnizon na izdržavanje. To se pravdalo potrebama armije, koja iz pozadine nije primala ništa. Štaviše, Bonaparte je 6 miliona poslao Direktorijumu, 1 milion Rajnskoj armiji, a 1 200 000 Kelermanu. Ali je pljačka, legalna i ilegalna, prelazila daleko potrebe armije i Direktorijuma. Mnoštvo umetničkih predmeta poslati u Pariz nisu neposredno doprineli ratnom potencijalu Francuske.

U upravi Lombardije Bonaparte je sa uticajnih položaja smenio pristalice Austrije i zamenio ih pristalicama Francuske. U svakom gradu organizovao je nacionalnu gardu kojoj je poverio održavanje reda. Sem toga, svaka je divizija formirala dopunsku komandu (depo) za popunu pešadije i konjice koje su smeštene u većim gradovima gde su služile i kao garnizoni.

Još u Lodiju, 13. maja, stigao je odgovor Direktorijuma na Bonaparteovo pismo od 28. aprila, koji se nije složio da Bonaparte nastavi operacije kroz Tirol u Bavarsku, kako je nagoveštavao. U tome je Direktorijum bio u pravu jer Rajnska armija nije bila ni otpočela operacije. Ali nije bio u pravu što je zahtevao da se Bonaparteova armija podeli na dva dela, s tim da manji deo pod Kelermanom osmatra Tirol, a većim da Bonaparte osvoji Apeninsko poluostrvo. Bonaparte se tome odlučno usprotivio; ukazao je na opasnost takve strate-

²⁵¹ Mir sa Modenom nije zaključen jer je Bonaparte kasnije svrgnuo vladajuću kuću Este.

gije, na nezgode dvojnog komandovanja, pa je i svoj položaj stavio na raspolaganje. U pismu Karnou naglasio je da je na čelu jedne armije bolje imati jednog rđavog generala nego dva dobra.²⁵²

PRELAZ MINČA

Naredni zadatak Italijanske armije bio je prelazak Minča, odbacivanje Boljea iza Adide i cerniranje Mantove koju je Bonaparte mislio brzo da zauzme. Operacije će se nužno izvoditi na venecijanskom tlu, ali neutralnost Venecije nisu poštovali ni Austrijanci. Narod ovih zapadnih provincija Venecije, sit njene oligarhije, srdačno je dočekaao Francuze.

Do 25. maja Bonaparte je grupisao svoje divizije u rejonu Breše, a i sam je dan ranije tamo krenuo preko Lodija. Tu ga je stigla iznenadna vest da se Milano pobunio. Pobunu su izazvali reakcionarni austrofilski elementi, pre svega plemstvo i sveštenstvo, zabrinuti za svoje privilegije, ali su naišli i na odziv u narodu, naročito kod seljaka koji su bili izloženi svakovrsnom nasilju francuskih trupa. Bonaparte se odmah vratio u Milano sa slabom pratnjom, gde je u međuvremenu Depinoa već uglavnom uspostavio red. Centar pobune bio je u Paviji gde su ustanici zarobili garnizon od 300 ljudi. Grad je Bonaparte morao silom zauzeti, a zatim ga je krvavo kaznio. Leteće kolone projurile su čitavom Lombardijom, skupljajući taoce i šireći strah.

U međuvremenu je Bolje organizovao odbranu Minča: desno krilo sa 11^{1/2} bataljona i 9 eskadrona (7763 pešaka i 942 konjanika) pod komandom generala Melasa bilo je kod Peskijere; centar sa 7 bataljona i 19 eskadrona (4187 pešaka i 2341 konjanik) pod Zebotendorfom kod Valeđa; levo krilo — 7 bataljona i 9 eskadrona

²⁵² *Correspondanse*, I/57-61.

(2583 i 834) pod komandom generala Kolijsa²⁵³ kod Goita. Prednji delovi bili su na reci Olju. Sve su grupe bile razvučene. U Mantovi bilo je 7 bataljona, sa artiljerijom i inženjerijom 5488 ljudi, ali se predviđalo da se garnizon pojača operativnim trupama. General Laudon je u Tirolu zatvarao pravce od Breše i Bergama. Odluka o odbrani Minča bila je pravilna. Padom ove linije pada sva Severna Italija, sve do tirolskih prevoja, a Mantova se izoluje. Ali je Bolje svoje snage duž Minča toliko razvukao da je svuda bio jednako slab, a usto priljubio ih je uz samu reku, gotovo bez rezerve, da je manevar njima bio nemogućan.

Bonaparte je krenuo 30. maja ujutro prema Borgetu. Na čelu je divizija Kilmen, a za njim su išli Ožro, Masena i Serirje. Austrijski prednji delovi ubrzo su odbačeni na levu obalu Minča. Za njima su prešli Francuzi preko oštećenog mosta i gazeći reku zauzeli Valedo. Boj kod Borgeta rešio je sudbinu linije Minča. Ne pokušavši da vrati Francuze na drugu obalu, Bolje se povukao iza Adide sa gubitkom od 1000 ljudi i 5 topova. Po nalogu Bonapartea Masena je 1. juna zauzeo Veronu, Peskijeru i Lenjago bez obzira na proteste Venecije. Sa svoja tri mosta na Adidi, Verona je bila vanredan operativni mostobran. Od 3. juna u Veroni je i štab armije. U toku 4. i 5. juna divizije Ožro, Serirje i Kilmen su odbacile spoljnu odbranu Mantove u tvrđavu i do 7. juna grad je sa svih strana bio cerniran. Za sada su se Francuzi morali zadovoljiti blokadom jer im je nedostajala opsadna artiljerija.

Ako je ikad ozbiljno mislio da kroz Tirol prodre u Bavarsku, kako je ranije pisao Direktorijumu, sada se Bonaparte morao uveriti da je to bilo trenutno nemoguće. Pred njim su Austrijanci mogli svakog časa dobiti pojačanje, Napulj i Papska Država bile su još u ratu, povređena Venecija neprijateljski raspoložena, ponižena Sardinija mogla je ponovo stupiti u rat svakog povoljnog trenutka, Lombardija kolebljiva, a Mantova i milanska

²⁵³ Koli je prešao u austrijsku službu; ranije je dugo služio u austrijskoj vojsci.

citadela bile su još u rukama Austrijanaca. Sa svojih 45 000 ljudi Bonaparte se nalazio usred neprijateljskog sveta, ma koliko liberali simpatizirali sa Francuskom. Direktorijum, koji je u međuvremenu bio odustao da Italijansku armiju podeli na dva dela, protivio se i dalje upadu u Tirol i zahtevao da se povedu operacije u Italiji protiv Rima i Napulja. U ovoj situaciji je operacija protiv Napulja bila isto toliko riskantna i neumesna kao upad u Tirol. Srećom, zaplašen uspesima Francuza, napuljski dvor je već bio uputio svog predstavnika u Brešu s kojim je Bonaparte 6. juna potpisao primirje. Ovim je napuljska konjica (2400) napustila Boljea, a nekoliko napuljskih brodova britansku sredozemnu flotu. U pismu Direktorijumu od 7. juna Bonaparte navodi da ima na raspolaganju samo 6000 za marš na Napulj, ali da ne bi bilo pametno ići tako daleko (25 dana marša) ni sa 20 000, s obzirom na pretnju koju su predstavljali Austrijanci u Tirolu.

No, ići u Romanju bilo je bezopasno. Ostavivši prema Austrijancima ojačanu diviziju Masena kod Rivolija i brigadu Riska kod Saloa, a Serirjea da blokira Mantovu, Bonaparte je uputio Ožroa na Bolonju, gde je stigao 19. juna. Lično je krenuo za Milano gde je ubrzao opsadne radove protiv citadele, zatim za Tortonu gde je u obližnjem carskom feudu svirepo ugušio ustanak seljaka koje su austrijski agenti digli na oružje. Iz Tortone je 14. juna uputio proglas Tirolcima kojim je nagovestio da će proći kroz njihovu zemlju da bi bečki dvor prisilio na mir toliko potreban Evropi. Odatle je krenuo na Bolonju gde je potpisao primirje sa papom koji mu je osim ovog grada predao Feraru i Ankonu do konačnog mira, platio 21 milion franaka kontribucije, isporučio mnoštvo konja i materijala i 100 umetničkih dela. Već 25. juna je u Pistoji odakle je sa divizijom Voboa zauzeo Livorno 29. juna, luku neutralne Toskane, gde su Britanci bili organizovali svoju bazu sa bogatim zalihama u vrednosti od 8 miliona koje su sada pale u ruke Francuza. Dva dana ranije pala je milanska citadela. Već 5. jula Bonaparte je bio ponovo pod Mantovom. Za mesec

dana odvojio je svu Italiju od koalicije, a da nije izgubio nijednog čoveka. Haotične prilike Italije dozvoljavale su sve njegovoj velikoj aktivnosti.

3. OPERACIJE OKO MANTOVE

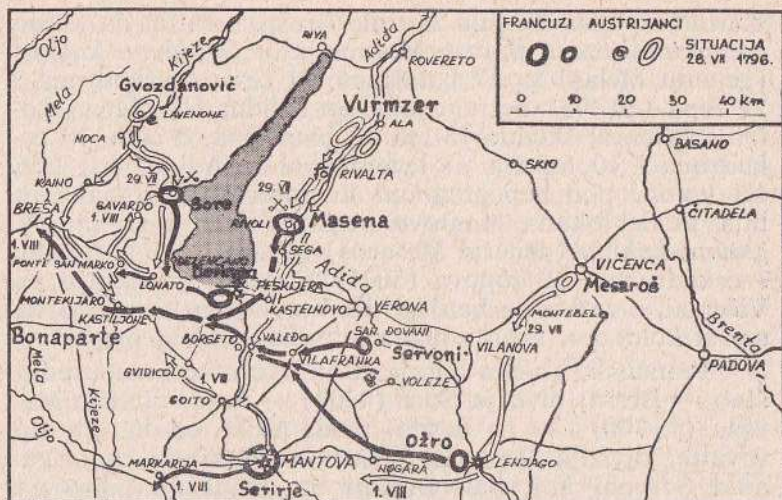
Bonaparte je verovao da će Mantovu brzo zauzeti, otuda proglas Tirolcima. Ali se prevario. Jaka tvrđava, kojoj je vrlo teško bilo prići, sa 316 topova i 13 000 ljudi dobro opremljenih i snabdevenih hranom za 4 meseca,²⁵⁴ bila je tvrd zalogaj u rukama odlučnog komandanta, generala Kantoa d'Irla. U toku jula su opsadni radovi ipak prilično napredovali. Krajem jula izgledalo je da je tvrđava blizu pada. Ali tada su Austrijanci otpočeli seriju pokušaja deblokade.

PRVI POKUSAJ DEBLOKADE

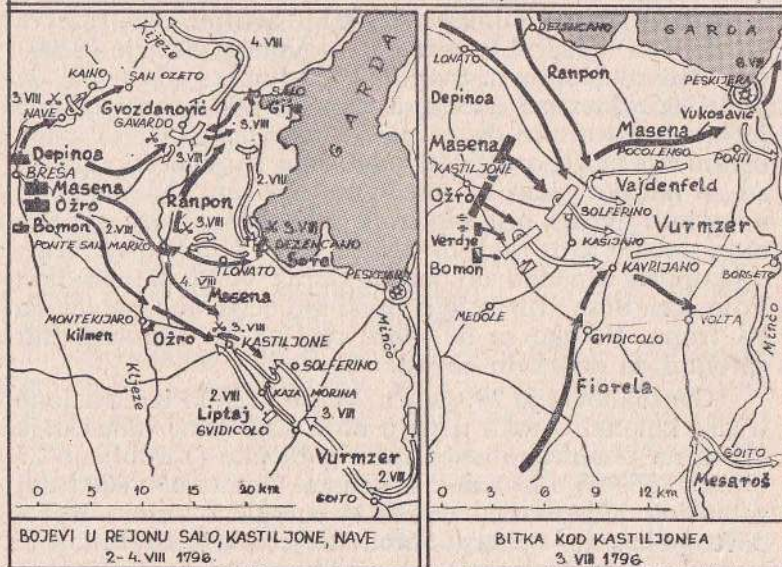
Vesti o nedaćama saveznika, koje su stizale iz Italije krajem aprila i početkom maja, uznemirile su Beč, ali se to ratište još uvek smatralo sporednim. Ipak, 10. maja upućena su iz unutrašnjosti Austrije u Italiju 11 bataljona i 20 eskadrona. Ali, posle pada Lombardije car Franc je 29. maja rešio da uputi 25 000 ljudi sa Rajne u Italiju, a generala Boljea da zameni maršalom Vurmzerom kome je stavio u zadatak da otera Francuze iz Lombardije a pohod završi do zime zauzećem Tortone, Alesandrije i drugih utvrđenih gradova. Vurmzer je stigao u Rovereto 4. jula, ali pojačanja su stigla mnogo kasnije, pa je tek 29. jula mogao krenuti napred. Rešio je da glavnim snagama prodre sa obe strane jezera Garda, a slabijim da demonstrira na frontu Verona — Lenjago. U tom cilju uputio je *I glavnu kolonu* (general Gvozdanović) sa 16 bataljona, 9, četa, 13¹/₄ eskadrona i 24 topa²⁵⁵ (17 621 čovek) zapadno od jezera sa zadat-

²⁵⁴ Grad je imao 25 000 stanovnika.

²⁵⁵ Ovde a ni kod drugih kolona nisu uračunati takozvani „linijski topovi” trofuntaši od kojih je svaki bataljon imao po dva.

PRODOR AUSTRIJSKE ARMIJE U MANTOVU I BREŠU, 29. VII - 1. VIII 1796.

Sk. 17 — Prvi pokušaj deblokade Mantove, 29. VII — 6. VIII 1796.

kom da u toku 30. jula zauzme Brešu, a zatim da krene na reku Kijeze u pravcu Montekijara; *II glavnu kolonu* (general Melas) sa 17 bataljona, 11 četa, 4 eskadrona i 24 topa (14 403) desnom obalom Adiđe; *III glavnu kolonu* (general Davidović) sa 10 bataljona, 8 četa, 10 eskadrona i 10 topova — levom obalom Adiđe; cilj II i III kolone pod neposrednom Vurmzerovom komandom bila je deblokada Mantove preko Valeđa i Goita; *IV glavnu kolonu* (general Mesaroš) sa 4 bataljona, 6 četa, 7 eskadrona i 10 topova (5021) Vurmzer je uputio na Vičencu, a zatim na Lenjago ili Veronu da bi se spojila sa III kolonom. Tvorac plana je pukovnik Vajroter.

Francuska vojska bila je 28. jula u ovom rasporedu: štab — Breša; divizija Sore (4300) — Salo; divizija Masena (15 700) — na desnoj obali Adiđe od Verone do Rivalte; divizija Depinoa (4300) — Peskijera sa brigadom Servoni kod San Đovani na Adiđi nizvodno od Verone; divizija Ožro (4300) — rejon Lenjago; konjička rezerva generala Kilmena (2700) i artiljerijska rezerva (20 topova) general Domartena — Voleze; Serirje (9200) opsedali su Mantovu. Svega 42 000 ljudi. Pada u oči da je 18 000 okrenuto istoku, a samo 14 000 severu odakle je bilo verovatnije da će naići Austrijanci. To se samo delimično može opravdati odnosima sa Venecijom koji su se nekako nalazili između mira i rata. Ni raspored pojedinih divizija nije bio uvek celishodan; Sore, na primer, trebalo je da bude oko Noce, da bi zaprečio sve pravce koji su zapadno od jezera Garda vodili u pozadinu Francuza. Štab armije je u Breši bio očigledno predaleko od trupa. Nikako se ne može reći da su Francuzi bili spremni da dočekaju napad.

Gvozdanović je 29. jula u 2 časa krenuo iz Lavenone u više kolona. U toku dana u boju kod Saloa odbacio je Sorea na Dezencano sa osetnim gubicima (zarobljeno 27 oficira i 550 vojnika), dok se general Gije sa oko 600 ljudi zatvorio u jedan zamak odakle se energično branio. Bonaparte je kasnije zamerio Soreu što je otkrio Brešu, ali je zamerka neopravdana; Sore nije bio tako postavljen da je pokrивao Brešu. Druge Gvozdanovićeve kolone izbile

su na liniju Gardone — Kaino — San Euzebio. Idućeg dana Gvozdanović je zauzeo Brešu gde je zarobio 3 generala, 4 pukovnika, 20 drugih oficira, 700 vojnika, 2000 bolesnika, 2 topa i mnogo drugog materijala, a sam imao 3 mrtva i 11 ranjenih. U ponoć je nastavio pokret na Montekijaro gde je stigao 31. jula u 9 časova. Uspeha su imale II i III kolona u dolini Adide, ali uz veće napore. Prvog dana ofanzive Masena je u boju kod Rivolija odbačen nešto južnije na položaje kod Sege. Idućeg dana, 30. jula, Vurmzer je do podne odmarao svoje trupe, a zatim nastavio nadiranje s namerom da do noći zauzme važnu raskrslu Kastelnovo. U međuvremenu Masena je primio naređenje da se povuče na Peskijeru, ali je napadnut pre no što je otpočeo pokret i potisnut posle uporne borbe. U Peskijeru stigao je pred zoru 31. jula. Premoreni Austrijanci zanoćili su na zauzetim položajima. Četvrta kolona izbila je na Montebelo 29. jula i tu ostala i idućeg dana.

U međuvremenu je Bonaparte izdao mnoštvo naređenja iz kojih se mogu rekonstruisati nekoliko odluka: *prva*: ojačati Masenu da bi se Vurmzer zadržao, a sa ostalim snagama preko Verone i Lenjaga napasti znatne austrijske snage kod Vilanove za koje je pretpostavljao da se tamo nalaze; *druga*: podržati Masenu, držati Veronu, a kod Vilafranke formirati rezervu; *treća*: ojačati Sorea, povući se na desnu obalu Minča i Mele, a zatim dejstvovati prema situaciji; *konačna odluka*: dići opsadu Mantove, a zatim grupisanim snagama tući Gvozdanovića, kao opasnijeg, pa onda Vurmzera.

Gvozdanović je 31. jula izbio na Kijeze a brigadom Ot zauzeo Lonato. Divizija Sore je tog dana deblokirala Gijea, pa se vratila u Dezencano iz bojazni za svoju pozadinu, a divizija Depinoa odbacila je Ota na Ponte San Marko. Gvozdanović je nameravao da 1. avgusta nastavi nadiranje na Lonato i Dezencano, ali kada je saznao da su Francuzi zauzeli Salo, krenuo je uz Kijeze, bojeći se takođe za svoje komunikacije; u toku marša saznao je kod Gavarda rano ujutro 1. avgusta da se Sore vratio

u Dezenzano, pa je okrenuo front i tu stao. Tako je Francuzima otvorio put za Brešu.

Sa Minča je Bonaparte krenuo na Brešu 1/2. avgusta gotovo sa svom svojom armijom i u zoru stigao u Kastiljone delo Stivijere. Pošto je odbacio slabe austrijske snage od Montekijara i San Marka, nastavio je sa divizijama Ožro i Depinoa za Brešu u koju je ušao oko 8 časova. Verovao je da će tu naći Gvozdanića. Uveče toga dana imao je u Breši divizije Depinoa, Masena i Ožro i konjicu Bomona; Sore je bio kod Dezenzana, Kilmen kod Montekijara, a Serirje kod Markarija na donjem Olju.

Za svoj manevar po unutrašnjim pravcima Bonaparte nije imao mnogo prostora ni vremena, svega 24 časa. Na njegovu sreću Vurmzer se kolebao i gubio vreme. Najzad se odlučio da pređe Minčo kod Goita, da bi Francuze opkolio kod Peskijere, ne znajući da su već u Breši. Ali ni tog dana nije prešao reku glavninom već samo prednjim delovima.

Bonaparte se nadao da će kod Breše tući Gvozdanića, ali je udario u prazno. Sada je situacija za njega bila vrlo teška. Gvozdanić i Vurmzer mogli su se sastati za 24 časa kod Kastiljonea, a između njih bilo je svega 5000 Francuza. Na ratnom savetu 1. avgusta uveče svi su generali bili za povlačenje sem Ožroa koji je tražio bitku. Bonaparte se složio upravo s njim. Rešio je da sa divizijama Masena, Sore i Depinoa napadne Gvozdanića sa polukruga Salo — Lonato — Breša, dok bi mu Ožro i Serirje osiguravali desno krilo. U tom cilju naredio je za 2. avgust: Sore će zauzeti Salo; Masena odlazi u Ponte San Marko, Ožro u Montekijaro gde će biti i Kilmen koji će izviđati na desnom boku armije. Depinoa ostaje u Breši. U toku ovog dana Vurmzerovi prednji delovi odbili su generala Voletea od Kastiljonea na Montekijaro i San Marko. Ovim je prostor za manevar Francuza po unutrašnjim pravcima sasvim skućen. Stigavši u međuvremenu u Montekijaro, Bonaparte je bio gotovo rešen da se povuče iza Ade, ali je odustao od toga pred odlučnim držanjem Ožroa koji ga je uverio da njegove trupe jedva čekaju da se tuku. Za 3. avgust je naredio napad na

Gvozdanovića (Depinoa, deo divizije Masena, Sore), dok će Ožro osiguravati operaciju prema Vurmzeru. Drugi deo divizije Masena (sa komandantom) kod Lonata će kao armijska rezerva obrazovati vezu između Ožroa i trupa koje operišu prema Gvozdanoviću.

Gvozdanović je 2. avgusta ostao glavninom kod Gavarda neaktivan. Bio je, doduše, rešio da tog dana krene ponovo na jug ali je odustao kada je saznao da su u Breši jake francuske snage. Kada je 2. avgusta primio Vurmzerovo obaveštenje da je prešao Minčo s naredjenjem „da učini sve da bi skinuo s vrata neprijatelja pred sobom“, Gvozdanović je rešio da 3. avgusta pređe u napad. U tom cilju uputio je već 2. avgusta brigadu Ot u Montekijaro, a brigadu Očkaj u Dezencano. U stvari, samo je druga izvršila pokret. Ot nije krenuo zbog pokreta Francuza iz Lonata u Salo, pa je i Gvozdanović odustao od napada. U Gvozdanovićevoj kolebljivosti vidi se stara škola, vrlo osetljiva na pretnju komunikacijama.

U toku 3. avgusta došlo je do niza izolovanih sudara: kod Lonata i Dezencana; u dolini Kijeze kod Gavarda i u dolini Garce između Navea i Kaina.

Brigada Očkaj, ne znajući za poslednju Gvozdanovićevu odluku da odustaje od napada, krenula je iz Dezencana za Lonato, odbacila 4. polubrigadu pod Pižonom, zarobila tog generala i veći deo njegove trupe. U daljem pokretu naišla je kod San Marka na diviziju Masena koju je predvodio Bonaparte lično, pa bude razbijena i gotovo sva zarobljena zajedno sa komandantom. Kada su prve francuske trupe ušle u Dezencano, napala ih je brigada Rojs i odbacila, ali naišao je Bonaparte pa je nju potisnuo na sever. Rad Austrijanaca pomagala je jezerska flotila.

Slabo koordiniran napad Francuza na Gvozdanovićevu glavninu kod Gavarda koju su izveli Gije (zamenio obolelog Sorea) iz Saloa, Depinoa iz Breše i Dalmanj sa slabom kolonom iz Lonata, pretrpeo je neuspeh. Gvozdanović se zadržao kod Gavarda i odbacio Gijea na Salo. Gije je zatražio pomoć Masene koji mu je poslao 32. linijsku brigadu i 1 bataljon 18. linijske brigade pod komandom generala Ranpona. Erben, načelnik štaba di-

vizije Depinoa, imao je više uspeha od svog komandanta. Odbacio je austrijske trupe od Navea i zauzeo prevoj San Ozeto, ali ga je Depinoa vratio u Nave idućeg dana, smatrajući da je tamo suviše izložen.

Za 4. avgust Gvozdanović je odlučio da izvrši napad na Salo, ali na navaljivanje potčinjenih generala koji su ukazivali da ga napadaju glavne francuske snage pod ličnom Bonaparteovom komandom, a da mu je uz to ugrožena i komunikacija za San Ozeto — ponovo je odustao i rešio da se povuče. Imao je valjda i u vidu da je u dotadašnjim borbama izgubio već 7000 ljudi od 17 000 koliko je imao u početku. Povlačenje uz reku Kijeze otpočelo je glavninom 4. avgusta oko 2 sata. Zaštitnica je napadnuta od Saloa, razbijena i zarobljena; njen deo je pokušao da se probije prema Vurmzeru, ali je zarobljen kod Lonata. U svojoj naredbi trupama Bonaparte govori o 5800 zarobljenih.

Pri oceni ovih bojeva treba podvući preteranu Gvozdanovićevu brigu za svoje komunikacije koja mu je zamračila glavni zadatak — sadejstvo sa Vurmzerom. Na suprotnoj strani ne vidi se ono što je dotle odlikovalo Bonaparteovu strategiju: dejstvo grupisanim ili brižljivo koordiniranim snagama. Gvozdanović nije objektivno bio prinuđen na povlačenje, on je to učinio iz subjektivne slabosti. Da je ostao na mestu ili krenuo napred onemogućio bi protivniku da protiv Vurmzera ostvari rešavajuću nadmoćnost.

Vurmzer je 3. avgusta uputio Liptaja sa 5 bataljona i 4 eskadrona (13 500) iz Kastiljonea za Montekijaro, a divizije Zebotendorf i Davidović iz Goita za Gvidicolo s tim da će im desno krilo štititi general Šubirc na visovima kod Kastiljonea. Liptaja je Ožro napao u zoru tog dana sa 10 000 ljudi obuhvativši ga s juga. Liptajeve trupe pružile su ogorčen otpor. Bio je to najkrvaviji boj ove operacije. Austrijanci su ipak potisnuti iz Kastiljonea oko 8,30 časova. No, u to vreme saznaje Ožro da jedna neprijateljska kolona nadire iz Gvidicola. Bila je to Davidovićeva prethodnica od 5 bataljona, do kojih su dva krenuli u pomoć Liptaju, a tri su zauzela položaj kod

Kaza Morina. Ožro je sada svoju glavninu okrenuo prema Davidoviću. Ojačani Austrijanci (došao je i Šubirc) preduzeli su svojim desnim krilom protivnapad, odbacili levo francusko krilo, ali je dalje njihovo nadiranje zaustavio Ožro koji je tu dojurio. Po podne je naišao Vurmzer sa glavninom i zadovoljio se da zauzme položaj iza Liptaja i Davidovića.

Ožro nije potukao Austrijance, ali je postigao veliki uspeh sprečivši ih da prodru u pozadinu trupa koje su napadale Gvozdanovića. Energičnim dejstvom on je učinio toliki utisak da je Vurmzer odustao od dalje ofanzive.²⁵⁶ Uveče je pisao Gvozdanoviću da su njegove trupe mnogo pretrpele, da sutradan (4. avgusta) očekuje napad Francuza, a ako se to desi neka Gvozdanović napadne svim snagama sa težištem na levom krilu kako bi, najzad, došlo do spoja obeju grupa. Na suprotnoj strani Ožro je cenio da će ga sutradan Vurmzer napasti i da će se u tom slučaju — pisao je Bonaparteu, povući ako ne dobije pojačanja.

Bonaparte je stigao u Kastiljone kasno uveče 3. avgusta i ocenio situaciju povoljnije od Ožroa. U toku 4. avgusta situacija se razbistrila Gvozdanovićevim povlačenjem. Bonaparte je sada sve snage prikupio kod Kastiljonea, osim slabe divizije Gijea. Masena se postavio levo od Ožroa, a Serirje je upućen prema levom Vurmzerovom boku. Depinoa će stići na bojište tek 5. avgusta u podne.

Na suprotnoj strani bilo je manje odlučnosti. Pukovnik Cah, koji je vršio dužnost general-kvartirmajstora (načelnika štaba), savetovao je povlačenje iza Minča,²⁵⁷ ali je Vurmzer rešio da 7. avgusta izvrši napad na Francuze zajedno sa Gvozdanovićem. Ostao je na svom položaju i kada je saznao da se Gvozdanović povukao, verujući da će on ipak vezivati značajne delove. No, iako je rešio da primi bitku nije uspeo da prikupi sve svoje snage; čak

²⁵⁶ Bonaparte mu je kasnije kao car podario titulu vojvode od Kastiljonea.

²⁵⁷ Prema izveštaju britanskog pukovnika Grejema svojoj vladi (The English Historical Review, januar 1899).

je 2000 ljudi detašovao. Ujutro imao je 18 000 ljudi, mogao je računati još na 3000 iz kolone Vajdenfelda, ali dolazak Mesaroša bio je neizvestan.

Bonaparte je ujutro 5. avgusta imao kod Kastiljonea 17 000, a u toku dana je mogao računati na još 5000 Depinoa i Ranpóna i 5000 ljudi Serirjea. Zbog toga je rešio da do Serirjeovog dolaska vrši demonstrativne napade, a zatim da napadne glavnim snagama levo Vurmzerovo krilo kako bi ga odbacio na sever, od njegove odstupnice.

Ožro je krenuo prema austrijskom centru i krilu, a Masena severno prema desnom krilu. Mlak napad je lako odbio austrijski prvi borbeni red. Zavarano ovim uspehom, Vurmzer je ojačao i istakao svoje desno krilo, ne bi li uspostavio vezu sa Gvozdanovićem. Prenošenje protivničkog težišta na desno krilo išlo je u prilog Bonaparteovom planu upravljenom na rušenje levog krila. Tu, na svom desnom krilu, formirao je bateriju od 20 oruđa pod Marmonom da pripremi napad Verdjea sa grupisanim grenadirima; konjica Bomona (mesto obolelog Kilmena) krenula je desno prema Kasijanu, a Ožro i Masena ponovo su napali front. Ubrzo zatim je preko Gvidicola naišla divizija Serirje pod komandom generala Fiorele, koji je zamenio obolelog komandanta. Mesaroš je nije mogao zadržati. U Gvidicolu zauzela je komoru Vurmzerovog štaba, a zatim je udarila dublje u bok u pravcu Kavrijana. Vurmzer je potpuno iznenađen. Povukao je svoje levo krilo, ali u međuvremenu odbačeno mu je i desno i nabačeno na levo koje se još nije bilo uredilo. U zbrci koja je nastala Vurmzer je izgubio veru u uspeh, a pobojavši se da će mu protivnik prekinuti vezu sa mostom kod Borgeta, naredio je povlačenje. Uto su naišli na bojište Depinoa i Ranpon. Udarom u pravcu Solferina ugrozili su povlačenje desnog austrijskog krila, ali je naišao Vajdenfeld i protivnapadom stvorio za to potrebno vreme i prostor. Vukasović, koji je blokirao Peskijeru, povukao se preko Pontija na desnu obalu Minča, a Mesaroš kod Goita. Obojica nisu učestvovali u bici. Gubici Austrijanaca po francuskim podacima oko 2000 mrtvih i ranjenih, 1000 zarobljenih i 20 topova. Francuzi su preduzeli go-

njenje samo do linije Volta—Pocolongo. I oni su bili premoreni.

Vurmzer je rešio da organizuje odbranu na levoj obali Minča i da tu sačeka Gvozdanovića, a Bonaparte je rešio da to ne dopusti. Napao je Austrijance već idućeg dana. Masena je forsirao reku kod Peskijere i odbacio Austrijance u Kastelnovo, posle čega je Vurmzer naredio povlačenje u Tirol. Delom svojih trupa ojačao je garnizon Mantove.

Ocenjujući ovaj prvi pokušaj deblokade, Klauzevic²⁵⁸ je osudio podelu snaga s obe strane jezera Garda, tvrdeći da je trebalo nadirati svim snagama zapadno od jezera. To je i mišljenje Kornara²⁵⁹ koji uz to kritikuje i odvajanje snaga za četvrtu kolonu. Ali prvi uspesi ove operacije obećavali su velike rezultate. Iz toka događaja vidi se jasno da se austrijski poraz nije bezuslovno izvodio iz osnovne podele snaga. Naprotiv, to je dovelo do deblokade Mantove, a Francuze u kritičan položaj. U toku izvođenja jasno se uočavaju greške Vurmzera i Gvozdanovića koje su kompromitovale vrlo povoljnu situaciju. Ponovo vidimo ovde na jednoj strani stari, metodični, spori, oprezni postupak koji hoće sve odjednom da zaštititi, prema smelom, nadahnutom i strastvenom ratovanju Bonaparteovom. Nisu bila samo u pitanju dva talenta, dva karaktera. Bonaparte je raspolagao i instrumentom iskovanim u revoluciji, sposobnim, pre svega moralno, za nov način ratovanja. Koliko je vodio toliko je Bonaparte bio i nošen. U krizi od 3. avgusta kada je bio gotovo rešen da odstupi iza Ade to se jasno vidi. Zadržao ga je Ožro, nadahnut borbenošću svojih trupa.

Klauzevic je napisao da Bonaparteova odbrana spada „neosporno u najlepše primere u vojnoj istoriji”. Ali nije u pravu kada tvrdi da je trebalo da ostane pod Mantovom i da se zaštititi cirkumvalacionom linijom, samo da

²⁵⁸ *Der Feldzug 1796. in Italien*, str. 118—124, Berlin, 1889.

²⁵⁹ *Strategijska posmatranja vojne u Italiji*, str. 76—89, Beograd, 1889.

bi sprečio Vurmzera da deblokira tvrđavu. Neosnovanost ove ideje dokazao je Jork.²⁶⁰

Svi ovi bojevi kod Rivolija, Saloa, Lonata, Kastiljonea, Gavarda zajedno sa bitkom kod Kastiljonea od 5. avgusta, nazivaju se ponekad kolektivnim imenom — bitka kod Kastiljonea.

Austrijanci su izgubli u operaciji 13 000 ljudi i 71 top, a Francuzi oko 9000, ali i sav opsadni park.

DRUGI POKUSAJ DEBLOKADE

U Nemačkoj su Žurđan i Moro bili tada u ofanzivi. Bečki Dvorski ratni savet, bojeći se da će Bonaparte prođeti kroz Tirol, smatrao je da ga treba vezati u Italiji, pa je naredio Vurmzeru da što pre izvrši pokušaj deblokade Mantove, tvrđavu od čijeg je držanja zavisio sav uticaj Austrije u Italiji. U međuvremenu Vurmzerova armija ojačana je na 40 000 ljudi. Operacijski plan je predviđao da će 20 000 pod Davidovićem braniti Tirol, a drugu polovinu će Vurmzer prikupiti u Basanu, odakle će krenuti na Adidu. Računalo se da će njegovo nadiranje naterati Francuze da se povuku niz Adidu što će omogućiti Davidoviću da krene napred i da se spoji s njime. Operacije je trebalo otpočeti 4. septembra, a tri dana ranije Vurmzerova grupa (24 bataljona i 31 eskadron, svega 20 000) bila je delom u Basanu, a delom na putu Trento — Basano, a njegov štab u Trentu. Iz Davidovićeve grupe, Rojs se nalazio glavninom kod Trenta, a sa prednjim delovima na reci Sarki, Vukasović i Šporck kod Rovereta na levoj obali Adide; tu je bio i Davidovićev štab; u svemu imao je 13 000 ljudi jer je 6600 bilo angažovano u Forarlbergu i prema Graubindenu.

Bonaparte se zanosio velikim planovima. Nameravao je da maršuje na Trst, a odatle da ugrozi Beč, pa je navaljivao na Direktorijum za pojačanja. Nešto je dobio, ali je Direktorijum opravdano odbio da težište operacija

²⁶⁰ Jork od Vartenburga, *Napoleon kao vojvoda*, I, str. 72, Beograd, 1905.

prenese iz Nemačke u Italiju. Krajem avgusta Bonaparte je raspolagao na Adiđi sa 40 000 ljudi (divizija Voboa, Masena, Ožro, Saige i konjica Kilmena), u bolnicama je imao oko 15 000, a u pozadnjim garnizonima gde je politička situacija bila vrlo nestabilna oko 20 000. U Breši je morao formirati rezervnu diviziju koju je poverio bolješljivom Soreu. Za blokadu Mantove trebalo mu je najmanje 10 000, pa je za operacije mogao raspolagati sa 30 000. S tim se nije moglo ići na Trst, a ostaviti na boku 40 000 Austrijanaca i Mantovu iza leđa. Uvidevši to, on se poklonio volji Direktorijuma da preduzme ofanzivu na Tirol kako bi sprečio Austrijance da prebace snage u Nemačku. Za ofanzivu određene su divizije Voboa, Masena i Ožro: Masena je upućen dolinom Adiđe s težištem na levoj obali; Voboa sa jezera Idro preko Rive na Mori gde će se spojiti sa Masenom; Ožro iz Verone prema severu da bi operaciju zaštitio prema Val Sugani.

Francuzi su otpočeli operacije 2. septembra. Idućeg dana Masenina prethodnica odbacila je Vukasovića od Ale. Istog dana je Voboa krenuo iz Rive za Mori. Divizije su bile već vrlo blizu jedna drugoj. Saznavši za francusku ofanzivu 3. septembra po podne, Vurmzer je naredio Davidoviću da napadne obe francuske divizije. U bojevima od 4. septembra — kod San Marka, Morija, Rovereta i Kalijana — Voboa i Masena razbili su Davidovića i odbacili na Trento uz teške gubitke. Čuvši za ovaj poraz 4. septembra oko 18 časova, Vurmzer je naredio Davidoviću da brani Trento, a sam je otputovao za Basano da i pored ovih događaja izvede nameravanu operaciju. Skupivši svega 5000 ljudi od 13 000 koliko je dva dana ranije imao, Davidović je došao do zaključka da ne može da odbrani Trento, pa se povukao iza r. Lavisa (Avizio).

Ujutro 5. septembra Bonaparte je bio u Trentu.

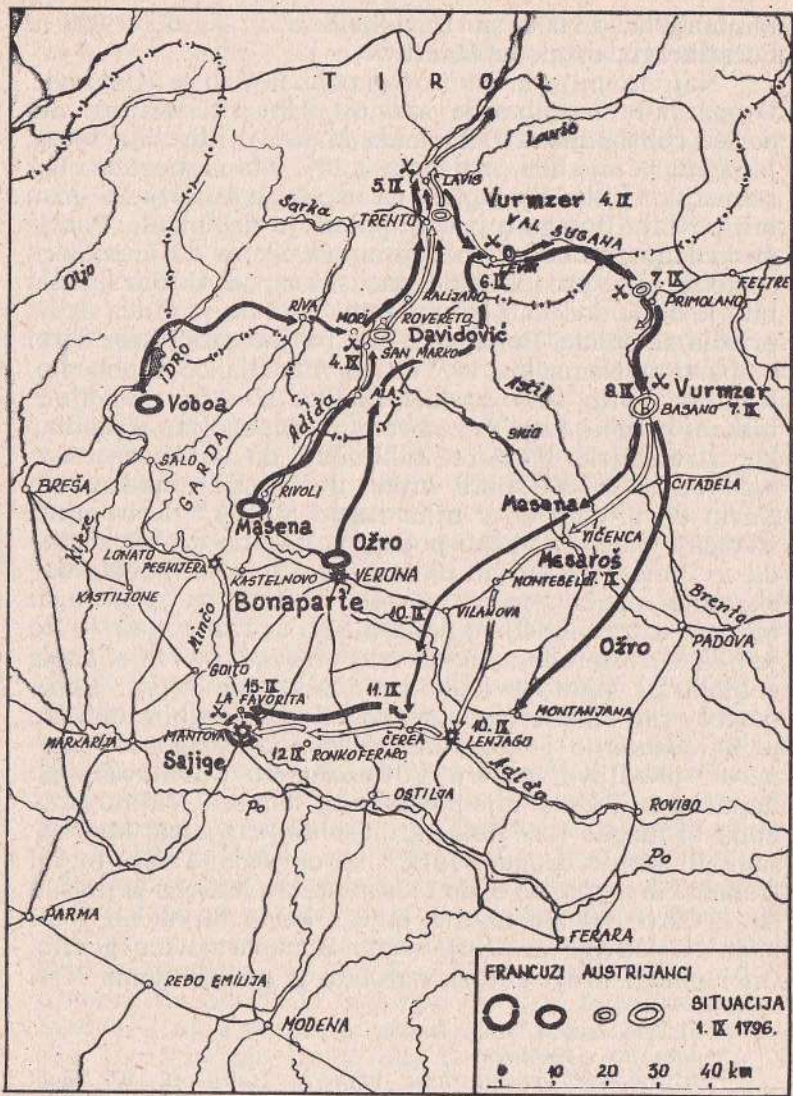
Saznavši u Trentu da je Vurmzer krenuo za Val Suganu, Bonaparte je rešio da pođe za njim, ali je prethodno, predveče 5. septembra, odbacio Davidovića od Lavisa, jer je bio preblizu Trentu. Ostavivši kod Lavisa diviziju Voboa, krenuo je sa ostalim snagama za Vurmzerom. Na čelu je Ožro koji se iz doline Astika bio prebacio u

dolinu Brente. On je 6. septembra napao Austrijance kod Levika i prinudio ih na povlačenje, a idućeg dana ih je odbacio do Primolana nanevši im teške gubitke. Vurmzer je 7. septembra bio kod Basana sa divizijama Zebotendorf i Gvozdanović (u svemu 7000), dok je njegova prethodnica pod Mesarošem (10 000) krenula iz Vičence za Montebelo. Kada je saznao da dolinom Brente za njim nailaze jake snage, Vurmzer je pomislio da se povuče u Korušku, ali nije mogao da žrtvuje Mesaroša, pa je rešio da se brani kod Basana. Tu ga je napao Bonaparte 8. septembra i potpuno razbio. Francuzi su zarobili 3000 ljudi a zaplenili 35 topova, municijskih kola, pontona. Kod Čitadele prikupio je Vurmzer jedva 2000 ljudi. Sada mu nije ništa drugo preostalo već da se skloni u Mantovu. Sa Mesarošem i onim što je kasnije prikupio imao je na raspolaganju 12 000 pešaka i 4000 konjanika. Kod Lenjaga je stigao 10. septembra uveče, a idućeg dana nastavio za Mantovu.

Da bi Vurmzera sprečio da uđe u Mantovu ili da se povuče na Veneciju, uputio je Bonaparte Ožroa iz Basana preko Padove za Lenjago, Masenu preko Montebela na Adidu u desni austrijski bok, a Saige je trebalo da mu se neposredno ispreči. Na putu iz Lenjaga za Mantovu, kod Čeree, Vurmzerova prethodnica je 11. septembra naišla na Maseninu prethodnicu koju je odbacila pre no što ju je mogla podržati glavnina. Idućeg dana kod Ronkoferara probio je Vurmzer Sajigeovu zavesu i srećno stigao u Mantovu.

Posada Mantove je 12. septembra imala oko 15 000 ljudi ali od toga je 6742 bilo nesposobno za službu. Vurmzer je doveo 12 473 čoveka i 3294 konja, od toga je bilo 10 367 sposobnih ljudi i 2856 konja. Vurmzer se sa svojim trupama nije zatvorio u tvrđavu već je podigao logor severno od jezera kod La Favorite. Tu bi Francuzima znatno otežao blokadu, pa ga je Bonaparte napao 15. septembra i odbacio u grad.

Na kraju operacije od Vurmzerove vojske ostalo je svega 29 000 ljudi razbacanih na sve strane: 2000 pod komandom Gvozdanovića na Soči, 1600 pod Šubircem kod

Sk. 18 — Drugi pokušaj deblokade Mantove, 4—15. IX 1796.

Malborgeta, 13 000 sa Davidovićem u Tirolu, 3000 u Forarlbergu, ostalo u Mantovi.

Najpotpuniju kritiku ovog pohoda dao je Klauzevic. Ovoga puta možemo je sasvim prihvatiti. Najpre mu poriče celishodnost. Deblokada Mantove nije bila bitna, jer tvrđava nije bila pritisnuta, a nije bila ni mogućna bez rešavajuće bitke čiji izgledi na uspeh za Austrijance nisu bili povoljniji nego u prvom pokušaju deblokade. Pobija opravdanost pohoda i pod pretpostavkom da je izveden samo da bi se preduhitrio francuski napad. U tom slučaju bilo je bolje dočekati ga u planini koja im je u dva maha pružila sklonište. Bonaparte nije mogao proći kroz Tirol i upasti u Nemačku, sve da je Austrijance i pobedio. Klauzevic vrlo fino povlači razliku između rešavajuće bitke u planini, koja je za branioca nepovoljna, i planine kao strategijske barijere. Zaključuje da je Vurmzer trebalo da sa 20 000 ljudi krene u Nemačku nadvojvodi Karlu da bi zajedno s njim tukao Moroa.²⁶¹ Kritikujući izvršenje ističe nesrećnu podelu vojske na dva dela tako da se Bonaparte mogao ukliniti između njih. Podela vojske nije mogla stvoriti povoljne uslove za rešavajuću bitku, a zatim ubedljivo dokazuje da se manevrom — što je bila Vurmzerova namera, vrlo verovatno — nije mogla deblokirati Mantova kada protivnik traži bitku. Bonaparteov rad smatra iznad svake pohvale: on bira ono što je najodsudnije i to izvodi neviđenom snagom.²⁶² Kornaro²⁶³ ubedljivo zamera Vurmzeru što Davidovića, po napuštanju Trenta, nije povukao za sobom u Val Suganu. Tada bi mogao tući bitku grupisanim snagama, kod Basana ili negde drugde. Jork²⁶⁴ se opravdano divi brzini francuskih trupa: od 5. do 11. septembra Masena je prešao 60, a Ožro 180 km uz dva boja i jednu bitku, ali greši kada te podvige pripisuje samo Bonaparteovom geniju. On i mnogi drugi autori, naročito u monarhijama XIX

²⁶¹ *Der Feldzug 1796. in Italien*, str. 131—135.

²⁶² Isto, str. 144—149.

²⁶³ *Strategijska posmatranja vojne u Italiji*, 89—101, Beograd, 1889.

²⁶⁴ *Napoleon kao vojvoda*, str. 81, Beograd, 1905.

veka, brižljivo izbegavaju priznanje francuskoj revolucionarnoj armiji da ne bi *implicite* odali priznanje i revoluciji iz koje je ponikla.

U međuvremenu je javno mnjenje u Francuskoj sve upornije tražilo mir. Tome je bio sklon i Direktorijum posle Žurdanovog i Moroovog neuspeha u Nemačkoj. I u Velikoj Britaniji narod je tražio mir, a vlada bila uznemirena sve težom finansijskom situacijom zemlje. Savez sa Španijom koji je Francuska zaključila 19. avgusta, oslabio je britanski položaj na moru i u kolonijama. Posle toga su Britanci napustili Sredozemno more i Korziku. Obe strane su, dakle, imale razloga da pregovaraju, ali pregovori u Lilu, otpočeti oktobra, nisu dali nikakve rezultate jer je Pit tražio evakuaciju Belgije i ustupanje kolonija. U tim neumerenim zahtevima ogledaju se i austrijske pobede u Nemačkoj. Za Direktorijum je mir s Austrijom bio važniji, ali je ona odbila da se priključi pregovorima u Lilu, a pismo koje je Bonaparte po nalogu Direktorijuma pisao caru 2. oktobra ostalo je bez odgovora.²⁶⁵

Direktorijum i Bonaparte su različito gledali na način kako će se doći do mira s Austrijom. Prvi je smatrao Italiju kao kompenzacionu oblast da bi se u Nemačkoj dobili što povoljniji uslovi, a Bonaparte je nastojao da sasvim isključi uticaj Austrije u Italiji. Politika koja je sprovedena u Italiji u stvari je kompromis ovih dvaju gledišta. Mirom od 11. oktobra Napulj se obavezao na neutralnost. Bila je to koncesija Bonaparteu. S papom pregovori nisu napredovali. Sa Đenovom je Direktorijum 6. oktobra zaključio sporazum koji nije sasvim zadovoljio Bonaparteu, jer nije obavezivao grad da francuskoj armiji stavi na raspolaganje kontingent trupa. Pregovori sa Torinom o ofanzivno-defanzivnom savezu nisu pružali velike izgleda na uspeh. Svojom proklamacijom od 8. oktobra Bonaparte je prekinuo primirje sa vojvodom od Modene i njegovu zemlju stavio pod neposrednu francusku kontrolu kao što je bila Lombardija i Romanja. S

²⁶⁵ S. S. Biro, *The German Policy of Revolutionary France*, II, str. 688, Cambridge, Mass., 1957.

vojvodom od Parme zaključen je mir 5. novembra. Izgleda da je Bonaparte izvukao iz Italije nekih 50 miliona, a Direktorijumu je ustupio svega deset. Pri tom se i sam bogatio.²⁶⁶

Smrt Katarine II (7. novembra) bio je udarac za Koaliciju koja otada nije mogla više računati s Rusijom.

TRECI POKUŠAJ DEBLOKADE

Dok se Mantova držala, Austrija nije mislila ni na kakav mir već samo da je deblokira, upravo da oslobodi čitavu armiju koja se u njoj nalazila. Krajem oktobra imala je u Tirolu i Furlaniji novu deblokadnu vojsku od 50 000 ljudi, pod komandom generala Alvincija, kome je za načelnika štaba pridat Vajroter. Ponovo će se operisati dvema grupama: Davidović sa 20 000 otpočeće operaciju zauzimanjem Trenta i Rovereta, odakle će nastaviti dolinom Adiđe da bi se spojio sa Gvozdanovićevom grupom od 30 000 koja će doći iz Furlanije pod neposrednom Alvincijevom komandom.²⁶⁷

Kada je Alvinci preuzeo komandu krajem oktobra, naredio je da 3. novembra Furlanska grupa napadne Basano, a Tirolska grupa Trento; po zauzeću Basana i prelaza Brente, prva grupa će sačekati izveštaj Davidovića da li je zauzeo Trento i očistio dolinu Adiđe, a zatim tek krenuti na tu reku i Mantovu. U ovom Alvincijevom naređenju nezgodno je, svakako, što se grupe sačekuju, ali nezgoda dejstva sa podeljenim snagama ovog puta je znatno manja, jer je Alvincijeva grupa sama za sebe jača od francuskih snaga koje je Bonaparte mogao upotrebiti protiv nje.

Početkom novembra Bonaparte je imao kod Mantove 9000 ljudi (Kilmen), Verona 9000 (Ožro), Basana i Treviza 10 000 (Masena), Trento 10 000 (Voboa), a kod Vilafranka 4000 (Maker i Dima); svega 42 000. Bonaparte je rešio da se najpre baci na Alvincija, a zatim na Davi-

²⁶⁶ G. Lefevre, *La Révolution française*, str. 468, Paris, 1957.

²⁶⁷ *Österreichische militärische Zeitschrift*, 1820, sv 9.

dovića. Da bi prikrrio svoju slabost naredio je da Voboa preduhitri Davidovića napadom.

Voboa je napao Davidovićeve prednje delove 2. novembra kod San Mikela (Zankt Miheln) i Sengoncana (Lavis). Kod San Mikela napad je uspeo, a napad kod Segoncana Vukasović je odbio. Idućeg dana naišao je Davidović sa glavnom. Voboa je bio primoran da se preko Trenta povuče na Kalijano. Tu je u boju od 6. i 7. novembra odbačen na Rivoli sa jedva 5000 ljudi. Davidović je između 2. i 7. novembra izgubio 3500, pa je posle toga raspolagao sa nešto preko 15 000. Trebalo je očekivati da će odmah nastaviti nadiranje, ali on je do 16. novembra ostao neaktivan kod Seravalea iz nejasnih razloga. Verovatno je izbegavao da se suviše istakne dok ne vidi šta je s glavnom kolonom.

Alvinci je prešao Pijavu 2. novembra kod La Kampane, a 5. novembra krenuo je na Brentu; Gvozdanović je pošao na Basano, a Provera na Čitadelu. Masena se 4. novembra povukao na Vičencu, a Ožro je istog dana stigao u Montebelo. Na Brenti su bile samo zaštitnice koje su Austrijanci odbacili 4. novembra. U duhu svog osnovnog plana Bonaparte je 6. novembra krenuo na Alvincija sa Masenom i Ožroom. Napad na Brenti nije uspeo, pa se Bonaparte s obema divizijama povukao na Veronu gde je stigao 8. novembra. Alvinci je tog dana nastavio za Vičencu, 9. novembra za Montebelo, a 11. novembra za Vilanovu; njegova prethodnica izbila je do Verone.

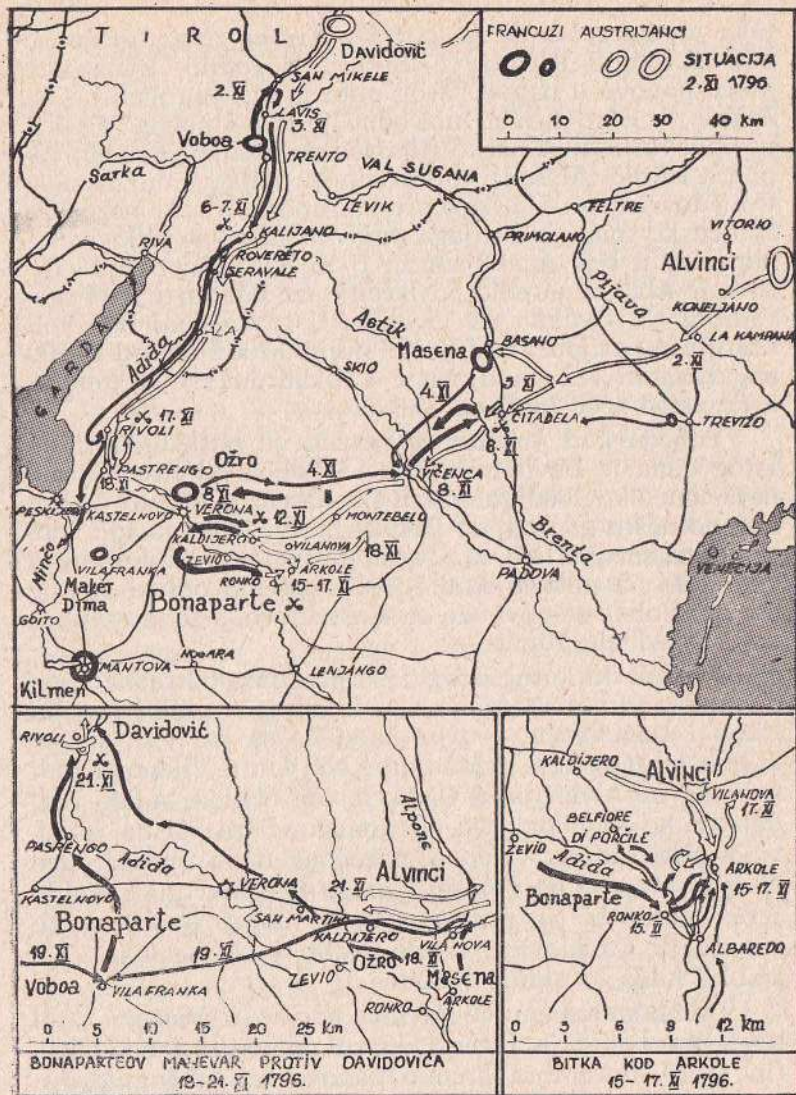
Videvši da se Davidović ne miče, Bonaparte je rešio da se ponovo okrene protiv Alvincija. To je dovelo 12. novembra do bitke kod Kaldijera. Francuski napad je u početku imao uspeha, ali su zatim Austrijanci uspostavili situaciju, pa su se Francuzi povukli na polazni položaj. Idućeg dana Bonaparte se vratio u Veronu. Francuzi su izgubili 2400 ljudi i dva topa, a Austrijanci 1244 čoveka. To je bio drugi neuspeh protiv Alvincija.

Austrijanci su dotle imali svuda uspeha. Alvinci je računao da će Davidović biti gospodar položaja kod Rivolija najdalje do 16. novembra, pa je rešio da noću

14/15. novembra pređe Adidu kod Zevija nizvodno od Verone, što je iz tehničkih razloga zatim odložio za iduću noć, pa je 4 bataljona i 1 eskadron poslao u Arkole da obezbede prelaz. Na navaljivanje Alvincija Davidović je 13. novembra krenuo napred. Odlučio je da idućeg dana napadne francuski položaj kod Rivolija.

Bonaparte se našao u kritičnom položaju. Nalazio se između tri neprijateljske vojske: Davidovića, Alvincija i Vurmzera (u Mantovi). Pisao je Direktorijumu 12. novembra uveče da je vrlo moguće da će Austrijanci deblokirati Mantovu a on se povući iza Ade. Ipak on još jednom pokušava da natera Alvincija na povlačenje; ovog puta nastoji da mu padne u levi bok. Ostavivši Kilmena sa 3000 ljudi u Veroni, sa divizijama Masena i Ožro prešao je Adidu kod Ronka ujutro 15. novembra na plovećem mostu koji je podigao, i dok je Masena zauzeo Belfiore di Porčile, Ožro je uzaludno napadao most preko Alpone kod Arkolea gde je neočekivano naišao na otpor. Uzalud je i Bonaparte sa zastavom u ruci pokušao da povede diviziju napred; četiri oficira njegove pratnje su tom prilikom poginula ili ranjena. Pred noć Bonaparte se povukao na desnu obalu Adide, a da bi sačuvao svoju operativnu slobodu zadržao je mostobran kod Ronka. U međuvremenu je general Gije prešao Alpone kod Albareda i potisnuo Austrijance iz Arkolea, ali kako u blizini nije nigde bilo francuskih trupa, vratio se na desnu obalu. Alvinci je mogao nesmetano da napadne Veronu ili da pređe kod Zevija, jer je neznatni deo njegovih trupa dotle zadržavao Bonaparteovu glavninu, ali on reši da je prethodno odbije od Ronka.

Videvši da se obruč u kom se nalazio još ne steže, Bonaparte kreće 16. novembra ponovo preko Adide kao prethodnog dana. Između Adide i Alponea francuske trupe nailaze na Austrijance koji su takođe pošli napred, i odbacuje ih uz teške gubitke. Ali prelaz preko Alponea ne uspeva. Bonaparte se ponovo povlači iza Adide kao prethodnog dana, ali situacija se okreće u njegovu korist, jer je Alvinci, zbog pretrpljenog neuspeha i gubi-

Sk. 19 — Treći pokušaj deblokade Mantove, 2—21. XI 1796.

taka upola rešio da se povuče. Trećeg dana, pošto se kod Verone i Rivolija ništa nije dogodilo, Bonaparte kreće ponovo u napad. Ovog puta je Masena nadirao na Arkole, a Ožro prešao nizvodno preko Alponea. Alvinci je ponovo krenuo preko Alponea na Ronko. Između Alponea i Adide Masena je odbacio Austrijance duž nasipa. U međuvremenu je i Ožro prešao Alpone, a neke neznatne francuske snage iz Lenjaga pojavile su se po nalogu Bonapartea u bok Austrijanaca. U toj situaciji oko 14 časova je Alvinci naredio povlačenje na Vilanovu, a 18. novembra se povukao na Vičencu. U trodnevnoj bici kod Arkolea Austrijanci su izgubili preko 6200 ljudi od 16 000 angažovanih (22 bataljona i 4 eskadrona) i 11 topova, a Francuzi 4500 ljudi od 15 000.

Pobeda kod Arkolea izvojevana je poslednjeg časa. Istog dana je Davidović odbacio Voboa od Rivolija nanevši mu oko 2000 gubitaka. Davidović je 18. novembra krenuo nešto napred, do Pastrenga, ali je ostao tu i idućeg dana saznavši da se Alvinci povukao, a 20. novembra vratio se na položaj kod Rivolija prema odluci ratnog saveta. Voboa se povukao na Kastelnovo, a 18. novembra na desnu obalu Minča.

Bonaparte je tog istog dana preduzeo potrebne mere da Alvincija potisne dalje, da se još jače uklini između njega i Davidovića, a ovog napadne sa što više snaga. U tom cilju uputio je Masenu i konjicu u Vilanovu radi pritiska na Alvincija, a Ožroa levom obalom Adide radi dejstva na Davidovićevu odstupnicu. Saznavši da se Alvinci povukao na Vičencu, narednog dana upućuje deo divizije Masena na položaj između San Martina i Kaldijera, odakle bi ga, prema potrebi, mogao baciti na Alvincija ili Davidovića. Uveče vratio je Masenu u Vilafranku kuda je uputio i Voboa.

U međuvremenu je Alvinci održao u Vičenci ratni savet na kome je rešeno da se pomogne Davidoviću. On je 20. novembra krenuo ponovo na Adidu, njegova prethodnica izbila je idućeg dana do zidina Verone, a glavnina je stigla na visove Kaldijera. Situacija je na iz-

gled bila vrlo povoljna: Alvinci je imao 16 000, Davidović 10 000, a Bonaparte nije mogao skupiti više od 15 000 ljudi. Ali upravo tog dana, 21. novembra, Bonaparte je odbacio Davidovića iz Rivolija uz teške gubitke akcijom divizija Voboa, Masena i Ožro. Saznavši za taj poraz, Alvinci se u toku 24. i 25. novembra povukao iza Brente.

Vurmzer je izvršio ispad iz Mantove tek 23. novembra sa 8000 ljudi protiv znatno slabijih blokadnih trupa. Napad se u početku uspešno razvijao ali su ga zatim zaustavila francuska pojačanja. Saznavši za situaciju od zarobljenih francuskih oficira, povukao se Vurmzer istog dana u tvrđavu.

S obzirom na moralnu nadmoćnost Francuza, Klauzevic smatra da brojna nadmoćnost Austrijanaca (4 : 3) nije opravdavala velike nade — deblokadu Mantove i preotimanje Lombardije.²⁶⁸ Ipak je Bonaparte više puta bio blizu poraza, što Kornaro²⁶⁹ dobro uočava. Ali Klauzevic ima prava kada kaže da smena generala nije mogla izmeniti situaciju jer su Bolje, Vurmzer i Alvinci u osnovi bili iz iste škole. Moramo se složiti i sa njegovom napomenom da je trebalo od Davidovićeve grupe odvojiti 10 000—15 000 i ojačati Alvincijevu, pa da se većom nadmoćnošću potraži i tuče *prosta* bitka. Vrlo duhovito dokazuje da u Austrijanaca nije bilo dva osnovna preduslova za dejstvo dvema kolonama (po spoljnim operacijskim pravcima): 1) da svaka kolona ima potpunu slobodu akcije, da ide svaka za sopstvenim rešenjem, dakle, da ne zavise jedna od druge pa prema tome da ne treba ni da se spoje pre rešenja; 2) da krenu najudaljenijim putem koliko njihove baze i objekti to dopuštaju, jer protivnik može dejstvovati po unutrašnjim pravcima samo ako udaljenosti nisu suviše velike. Ovako filingransko rezonovanje ima duboke teorijske korene, ali su Alvinci i Davidović imali dosta prilika da ga energičnom akcijom pretvore u prah i pepeo.

²⁶⁸ Isto, 189—202.

²⁶⁹ Isto, 101—107.

CETVRTI POKUSAJ DEBLOKADE

Direktorijum je uporno nastojao da zaključi separatan mir s Austrijom. Za Belgiju i levu obalu Rajne nudio je velike koncesije u Italiji, bio je spreman čak na *status quo* iz početka 1796, da žrtvuje, dakle, sva Bonaparteova osvajanja. Ovaj se sa time naravno nije slagao smatrajući da Italiju ne treba vratiti pod jaram Austrije. On je bio spreman da joj čini koncesije samo na račun venecijanskih poseda na levoj obali Adide, ali tek pošto padne Mantova. Bonaparte će kasnije imati prilike da nametne svoja gledišta Austriji i Direktorijumu. Zasad je austrijski car odbio pregovore, računajući da će njegovi generali najzad deblokirati Mantovu.

U međuvremenu je Bonaparte odobrio Lombardijskom kongresu formiranje legije od 3000 ljudi, a poljskim generalima Zajončeku i Dombrovskom, koji su došli u Italiju sa mnoštvom Poljaka, formiranje jedne poljske legije od 3000 ljudi.

Posle Alvincijevog povlačenja Bonaparte je preduzeo opsežne mere da svoju armiju osposobi za operacije. Direktorijum mu je obećao 50 000, ali je do kraja godine dobio svega 7000—8000 ljudi. Dosta je dobio izmenom zarobljenika. Konjicu je remontovao a poboljšao je i kompletirao zapregu artiljerije. Nastojao je da poboljša snabdevanje čisteći komesarski (intendantski) aparat armije od nepoštenih ljudi i efikasnijom eksploatacijom zauzete teritorije. Krajem decembra imao je 45 000 ljudi operativne vojske zajedno sa odredom na desnoj obali Poa (Lan). Kilmen (uskoro će ga zameniti Serirje) sa 10 000 ljudi blokirao je Mantovu; divizija Žuber (10 000), ranije Voboa, nalazila se između Adide i jezera Garda; Masena (9000) na Adidi u rejonu Verone; Ožro (8700), između Verone i Lenjaga; rezervna divizija Re (4200), kod Saloa na Gardi i u Breši; Viktor (1800) između Goita i Kastelnova, a Digija (600—700 konjanika) kod Vilafranke. U garnizonima pozadine bilo je još oko 9000 ljudi.

I Austrijanci su učinili sve da pojačaju svoju armiju. Alvinci već 5. decembra dobija naređenje da što pre

krene napred radi deblokade Mantove jer se strepilo od kapitulacije, ali on neće moći krenuti pre nove godine. Krajem decembra imao je ponovo 45 000 ljudi.²⁷⁰ U Mantovi — po Vurmzerovom izveštaju, bilo je 1. januara 1797. god. ukupno 18 493 čoveka od čega sposobno za službu samo 9800. Od septembra je pomrlo gotovo 9000 ljudi. Garnizon Mantove mogao je učestvovati u deblokadi samo gonjenjem blokadnog korpusa ako ovaj bude odstupao. Plan deblokade je ponovo izradio Vajroter: *Tirolski korpus* (25 630 pešaka i 1605 konjanika), podeljen u 6 kolona trebalo je da krene obema obalama Adide, četiri desnom, dve levom, da bi 13. januara mogao napasti francuski položaj kod Rivolija; *Furlanski korpus* (14 460 pešaka i 878 konjanika), podeljen u dve samostalke divizije, Provera i Bajalić, imao je da krene ranije na Mantovu ne bi li privukao na sebe francusku pažnju i trupe. Učinjeno je sve da Bonaparte poveruje kako se ponavlja prethodni pokušaj deblokade.

Provera je krenuo iz Padove 7. januara i idućeg dana odbacio Ožroove prednje delove u Lenjago. Ožro je prikupio glavninu kod Ronka. Bonaparte, koga je izveštaj o pokretu Austrijanaca zatekao u Bolonji, uputio mu je 8. januara 2000 ljudi iz Lanovog odreda. Provera je nastavio 9. januara do Montanjane i tu čekao neaktivan do 12. januara, protivno naređenju da bezobzirno ide napred ne vodeći računa šta se dešava desno i levo, prosto zbog toga što nije znao kako da pređe Adidu; pontoni nisu stigli, a prepad na Lenjago nije uspeo. Bajalić je 7. januara krenuo iz Basana i 12. januara stigao pred Veronu sa svega 12 bataljona i 1 eskadronom, jer je ostatak upotrebio da uspostavi vezu sa Vukasovićem, levokrnlom kolonom glavne grupe. Francuzi su ga ispadom odbacili na Kaldijero, a 14. januara odstupio je na Vilanovu.

Provera je prešao Adidu kod Angijarija noću 13/14. januara sa 7500 ljudi i 22 topa, odbacivši slabe francuske delove, pa nastavio za Nogarua.

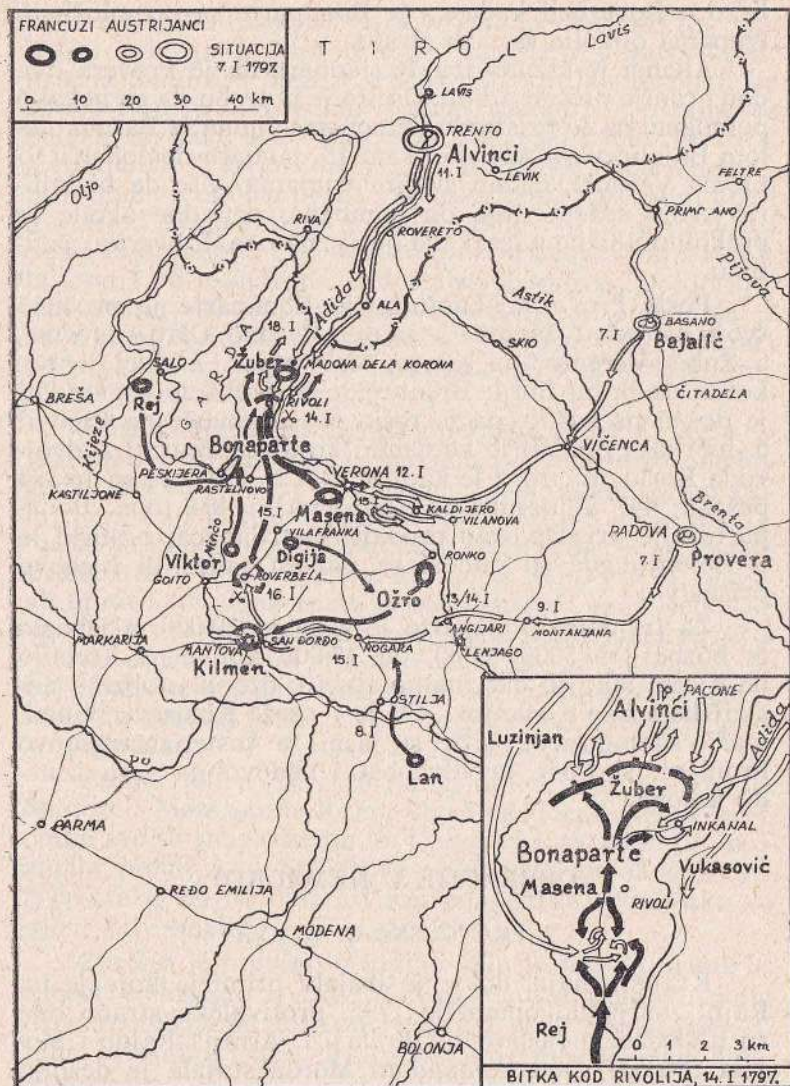
²⁷⁰ Imati u vidu da su to *na licu*, dakle bez bolesnika, dok su kod Francuza *po spisku*, dakle sa bolesnicima.

Tirolski korpus otpočeo je pokret 11. januara. Žuber, kome je zapretio obuhvatom; odstupio je pred zoru, 13. januara sa položaja Madona dela Korona na položaj kod Rivolija. Tu je ostao do 22 časa, a tada je naredio povlačenje na Kastelnovo bojeći se da ne bude opkoljen. Tek što su trupe krenule, primio je Bonaparteovo naređenje da ostane na položaju s obaveštenjem da mu šalju pojačanje, pa je ponovo zauzeo položaj neposredno severno od Rivolija.

Iz Bolonje je Bonaparte stigao 12. januara u Veronu i pod utiskom da glavni napad dolazi od Padove ojačao je Ožroa trupama Lana i Digija, a Serirjeu je naredio da delom svojih snaga sadejstvuje Ožrou. Kada je Provera zastao, nameravao je Bonaparte da ga napadne i već pripremio diviziju Masena, ali je 13. januara uveče pouzdano saznao da glavni napad dolazi iz Tirola, pa je Masenu i Rea uputio na Rivoli; 14. januara u 2 časa bio je i lično u Rivoliju.

Alvinci je napao položaj kod Rivolija frontalno sa tri kolone (Kebleš, Liptaj, Očkaj); kolona Rojs trebalo je da kasnije izide iz doline Adiđe na rivolski plato, kada joj nadiranje prethodne tri kolone to bude omogućilo, Vukasović sa leve obale trebalo je da dejstvuje svojom artiljerijom, a šesta kolona, Luzinjana, da širim obilaskom francuskog levog krila preseče Francuzima odstupnicu. U početku se napad razvija uspešno, ali intervencija divizije Masene, koja nailazi oko 14 časova, rešava bitku u korist Francuza. Luzinjan je odsečen i potpuno razbijen: 17. januara prikupio je 276 ljudi od nekih 4500 koliko je imao. Zadržan uništavanjem Luzinjanove kolone, Bonaparte nije gonio 14. januara. U međuvremenu je dobio izveštaj da Bajalić ugrožava Veronu, a od Ožroa nije bilo vesti, samo se čuo pucanj topova. U toj neizvesnoj situaciji upućuje Masenu na jug, a Žuberu naređuje da sa svojom i divizijom Re napadne Alvincija na položaju Pacone. Oni su ga odbacili 15. januara.

Provera je tog istog dana ujutro krenuo iz Nogare za Mantovu. Stigao je do francuskog utvrđenja San Đorđo ali ga nije mogao zauzeti. Idućeg dana je kapitu-

Sk. 20 — Četvrti pokušaj deblokade Mantove, 7—18. I 1797.

lirao u Roverbeli kada ga je Bonaparte sa raspoloživim trupama opkolio sa svih strana.

Alvinci je saznao tek 16. januara da je Provera dva dana ranije prešao Adiđu. Osetio je potrebu da ga nekako pomogne, pa je pristupio demonstracijama iz Basana delom Bajalićevim (koji je i sam 15. januara demonstrirao prema Veroni), delom svojim trupama, više da bi umirio svoju savest nego da pomogne; napadne akcije je prekinuo 18. januara kada je saznao za Proverinu sudbinu.

Posle Proverine kapitulacije Bonaparte je proširio svoju osnovicu: Masena je zauzeo Basano, Ožro—Trevizo, a Žuber—Trento, uz sasvim slab otpor. Alvinci je pokušao da brani liniju Brente gde je prebacio težište, ali je došao prekasno, pa je rešio da se povuče na Pijavu: 6. februara predao je komandu koju će preuzeti nadvojvoda Karlo. Mantova je kapitulirala 2. februara sa 16 384 pešaka, 447 konjanika (sa konjima) i 484 topa. Bonaparte nije prisustvovao predaji Austrijanaca; odjurio je u Bolonju gde su odnosi sa papom zahtevali njegovo prisustvo.

Za tri dana Bonaparte je zarobio 20 000, a izbacio iz borbe još 5000—6000, od 45 000 koliko je krenulo na njega, iako je bio znatno slabiji, uzevši u obzir i austrijske snage u Mantovi. On je — kaže Klauzevic,²⁷¹ nadmašio samog sebe. Uzroci su jasni, za Austrijance gotovo hronični: sporost, neodlučnost i nedovoljna veza između kolona.

OPERACIJE U NEMAČKOJ

1. FRANCUSKA OFANZIVA

Krajem maja, dokle je trajalo primirje koje je na Rajni zaključilo operacije 1795, protivničke strane bile su u sledećem rasporedu: *Francuzi*: Armija Rajne i Mozela (80 000) pod komandom Moroa stajala je desnim

²⁷¹ Isto, 230

krilom između Enenga i Germershajma, centrom iza reke Kajh, a levim krilom između Anvajlera i Sarbrikena; Armija Sambre i Meze (78 000) pod Žurdanom imala je 22 000 ljudi u utvrđenom logoru Diseldorf, a ostatak se nalazio na levoj obali Rajne od Kelna do Zankt Vendela. *Austrijanci*: Gornjorajnska armija (83 000) pod Vurmzerom imala je 36 bataljona i 48 eskadrona na desnoj obali Rajne od švajcarske granice do Filipsburga, a na levoj obali 26 bataljona i 56 eskadrona kod Manhajma i 16 bataljona i 16 eskadrona kod Kajzerslauterna. Donjorajnska armija (92 000) pod nadvojvodom Karlom imala je 69^{1/2} bataljona i 99 eskadrona na reci Nae, 19 bataljona i 38 eskadrona između reka Lana i Ziga, a 12 bataljona i 20 eskadrona u Majncu.²⁷²

Direktorijum je želeo da operacije otpočnu već krajem marta, ali nedostatak mnogih potreba je to onemogućio. Bečki Dvorski ratni savet, iako nezadovoljan primirjem, koji je Klerfe bio utvrdio, otkazao ga je tek 21. maja, da bi se pomoglo Boljeu u Italiji koga je pritisnuo Bonaparte. Neprijateljstva su mogla otpočeti 31. maja, ali upravo tog dana stiglo je naređenje da se iz Nemačke uputi 25 000 ljudi u Italiju, pa su se Austrijanci zadovoljili da sačuvaju ono što su osvojili prošle godine na levoj obali Rajne. Za trupama je otišao Vurmzer koga je zamenio general Latur ali je stavljen pod komandu nadvojvode Karla.

Prema planu Direktorijuma trebalo je da Armija Sambre i Meze pređe Rajnu kod Diseldorfa dvema trećinama svojih snaga, zatim da krene na Lan, kako bi omogućila prelaz kod Strazbura. Računalo se da će ofanziva preko Rajne naterati Austrijance da se povuku sa njene leve obale.

Žurdan je otpočeo operacije čim je isteklo primirje. Kleber je krenuo iz Diseldorfskog mostobrana 31. maja dvema divizijama (19 000 pešaka i 3000 konjanika), 1. juna prinudio trupe princa od Virtemberga (19 bata-

²⁷² Pri oceni odnosa snaga imati u vidu da su Austrijanci imali brojniju i bolju konjicu, što im je davalo znatno preimućstvo.

ljona i 24 eskadrona) da se povuku na Altenkirhen, a 4. juna u boju kod tog mesta odbacio ih na levu obalu Lana sa znatnim gubicima. Žurđan je zatim, 5/6. juna, otpočeo prelaz s glavninom kod Nojvida; 12. juna bilo je na Lanu 50 000 Francuza, a jedna divizija od 3000 je cernirala Erenbrajtštajn (Erenbrajtenštajn). Na levoj obali Rajne trupe Donjorajnske armije otpočele su povlačenje na reku Nae sporim pokretima, ali posle boja kod Altenkirhena Karlo je gro njenih snaga prebacio na desnu obalu i krenuo u pomoć svojim trupama na Lanu; na levoj obali je ostavio 22 bataljona i 22 eskadrona u Manhajmskom mostobranu, a 9 bataljona dodelio je Gornjorajnskoj armiji. Ova se postepeno pod pritiskom Moroa povukla na desnu obalu kod Manhajma. Samo je u utvrđenjima kod Mundenhajma ostalo 13 bataljona i 10 eskadrona.

Austrijske trupe na Lanu, sada pod komandom generala Vartenslebena, u međuvremenu su pojačane sa 5 bataljona iz Majнца, i sa 6 bataljona i 14 eskadrona koje je poslao Vurmzer pre no što je otišao u Italiju. Vartensleben se razvukao duž reke; nigde nije bio dovoljno jak za ozbiljan otpor. Žurđan je nameravao da pređe Lan 15. juna, ali je odložio prelaz za 2 dana da bi divizija Lefevr mogla osigurati levi bok zauzećem Veclara. To je nadvojvodi Karlu dalo vremena da stigne sa 32 bataljona i 81 eskadronom. Nameravao je da pređe Lan, kod Veclara, pa da pretnjom obuhvata levog krila primora Francuze na povlačenje. Ujutro 15. juna tu su Austrijanci odbacili diviziju Lefevr. Posle boja kod Veclara, Žurđan je rešio da se vrati na levu obalu Rajne. On je smatrao da je njegov zadatak izvršen jer je na sebe privukao glavne snage neprijatelja. Povlačenje je otpočelo noću 16/17. juna, a 18. juna prešao je Rajnu; Kleber se povukao u Diseldorf posle boja kod Ukerata.

Uz brižljivo izvedene demonstracije prema Manhajmu, u čijem su sklopu Austrijanci iz Mundenhajma odbaceni na desnu obalu, i druge mere operativnog maskiranja, general Moro je prešao iznenadno Rajnu kod Strazbura noću 24/25. juna i idućeg dana zauzeo for Kel.

Uspehu prelaza išao je na ruku kordonski raspored protivnika. Na delu između Bazela i Filipsburga bilo je 33 000 Austrijanaca i njihovih saveznika.²⁷³ Do podne 25. juna sakupilo se kod Kela 27 000 Francuza. U toku dana na ugroženi odsek upućeno je pet austrijskih bataljona i 2000 emigranata radi preotimanja Kela, ali se s tim snagama nije mogao preduzeti napad. Idućeg dana proširio je Moro svoj mostobran obema obalama Kinciga uz neznatne čarke, dok su Austrijanci prikupili pred njim 18 000 ljudi na širokom polukrugu od nekih 30 km. Pod pritiskom Francuza, 27. juna Štajn se povukao na Biberah, Austrijanci na Renh, a Konde na Lar. Ostavivši jednu diviziju prema Kondeu, a jedan odred prema Štajnu, Moro je 28. juna napao Austrijance na Renhu, koji su bili takođe prešli u napad, i odbacio ih u žestokom boju na Bil i Štolhofen, odakle su kasnije odstupili na desnu obalu Murga. Idućeg dana ojačan novim trupama sa leve obale, Moro je imao blizu 60 000 ljudi.²⁷⁴ Smatrajući da ne može nastaviti nadiranje duž Rajne dok mu leđa i levi bok ne budu osigurani na Švarcvaidu, Moro je širio mostobran centrom i desnim krilom. Levim krilom i rezervom krenuo je tek 4. jula na Latura koji je na Murgu bio prikupio 26 bataljona i 50 eskadrona sa težištem kod Raštata; odavde ga je 5. jula odbacio u vrlo upornom boju, nazvan po Raštatu ili Murgu.

Glas o Moroovom prelazu stigao je nadvojvodu Karla 26. juna u Frankfurtu, dok je bio na maršu prema Gornjorajnskoj armiji sa 20 000 (15 bataljona i 20 eskadrona). Ubrzao je pokret i 6. jula spojio se na r. Alb između Milburga i Etlingena sa odbačenim Laturovim trupama. Za 10 dana prešao je 240 km. Saksonci (9 bata-

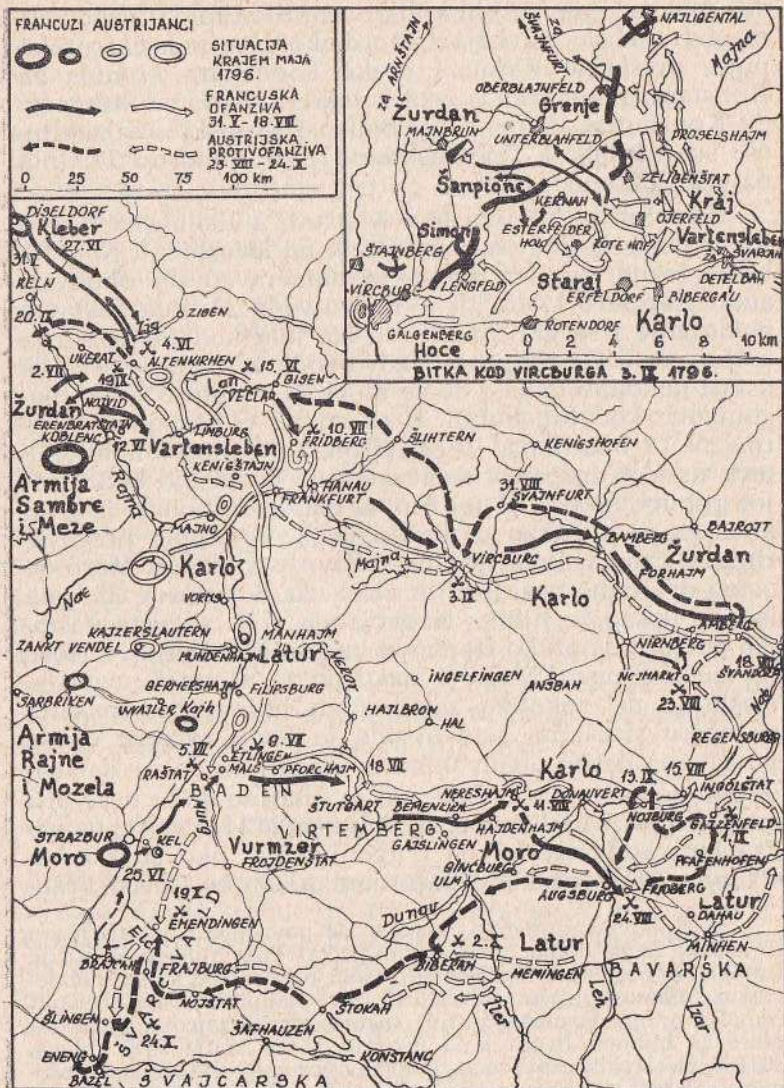
²⁷³ Između Enenga i Zasbaha 10 000 Austrijanaca generala Freliha; kod Kapela 6000 francuskih emigranata pod Kondeom; odavde do r. Renha 7200 trupa Švapskog sreza pod komandom generala Štajna, a odavde do Filipsburga 8000 Austrijanaca. Svi ovi odredi bili su pod neposrednom komandom Latura u Manhajmu.

²⁷⁴ Na desnom krilu Ferino sa 14 500, na centru Sen Sir (17 334), a na levom Deze sa 20 000, Rezervna divizija (7464) bila je iza levog krila.

ljona i 19 eskadrona) koji su dan ranije stigli u Graben, zauzeli su Pforchajm. Moro je 6—8. jula ostao na dostignutim položajima što je Austrijancima dalo vremena da se prikupe i srede. Nadvojvoda je nameravao da 10. jula zametne bitku, ali ga je u tom pretekao Moro dan ranije. Sen Sir je zauzeo Rotenzol u pravcu Pforchajma, no, zauzvrat, Deze je odbijen kod Malša. Bitka, nazvana po Malšu ili Etlingenu, bila je, dakle, u ravnoteži ali nadvojvoda nije još bio upotrebio svoju nadmoćniju konjicu koja je mogla prevagnuti. Ipak se ujutro 10. jula povukao na Pforchajm, plašeći se za svoju komunikaciju koja je išla preko Pforchajma na Hajlbron gde su mu se nalazili magacini.

Iskoristivši odlazak nadvojvode Karla sa znatnim snagama prema jugu, Žurdan je ponovo pošao preko Rajne, na isti način kao prethodnog puta: levo krilo pod Kleberom krenulo je napred 27. juna, a glavnina je prešla reku kod Nojvida 2. jula. Austrijanci su se do 6. jula povukli iza Lana; tu je Vartensleben imao 18 bataljona i 36 eskadrona u razvučenom kordonskom rasporedu. Već idućeg dana odstupio je na Fridberg. Odavde je odbačen bojem od 10. jula, pa je idućeg dana prešao na levu obalu Majne. Sa trupama koje je privukao iz Majнца Žurdan je sada imao 45 000 (39 bataljona i 105 eskadrona) čije je težište bilo između Ofenbaha i Hehsta. Frankfurt se predao 16. jula posle kratkog bombardovanja. Vartensleben se 15. povukao na Virzburg gde je stigao 19. i 20. jula.

Usled Žurdanovog nadiranja nadvojvoda Karlo se 14. jula povukao iza Nekara sa težištem kod Kanštata gde je stigao 18. jula. Namera mu je bila da postepeno odstupi dok mu se ne pruži prilika da prikupi obe svoje armije, pa da se baci na jednu od protivničkih. Francuzi su vrlo sporo nadirali za njim. Desno francusko krilo (general Ferino i deo Sen Sira), dotle neaktivno na r. Elcu prema slabijim Kondeovim i Frelihovim trupama, krenulo je napred 14. jula, na celom frontu razbilo protivnika u beznačajnim bojevima i prodrlo u Švarcvald; usled toga su Austrijanci na krajnjem levom krilu napu-

Sk. 21 — Rat u Nemačkoj 1796.

stili položaj, gde su bili koliko neaktivni toliko nepotrebni, a francuska divizija Labord, koja se nalazila preko puta, prešla je Rajnu i preko Landshuta krenula za Konstanc. Francuska vojska se tako razvukla od Štutgarta do Konstanca. Virtemberg, Baden i Švapski srez zaključili su primirje s Francuskom 17, 25. odnosno 27. jula uz vrlo teške uslove.²⁷⁵

Sen Sir je 21. jula kod Kanštata i Eslingena napao Austrijance koji su se još nalazili na levoj obali Nekarua, bez izrazita uspeha. Moro je nameravao da obuhvati austrijsko levo krilo, ali je nadvojvoda 22. jula nastavio povlačenje i sa glavninom bio 26. jula kod Bemenkirha a Hoce kod Gajslingena. Nadvojvoda se nadao da će tu ostati nekoliko dana i da će moći da evakuiše zalihe namilane kod Gincburga. U to vreme je saksonski kontingent (9 bataljona, 19 eskadrona) po sopstvenom zahtevu upućen trupama Vartenslebena da bi bio bliže svojoj granici, no dok je još bio na maršu saksonski izborni knez ga je povukao u zemlju jer je pristupio pregovorima s Francuskom. Po odlasku Austrijanaca Moro je ostao dva dana neaktivan na Nekarua, a zatim je 25. jula lagano pošao za njima. Nadvojvoda je 1. avgusta nastavio povlačenje preko Hajdenhajma na Nereshajm, a Hoce na Gundelfingen. Moro je nastavio za njima 3. avgusta. Došlo je do nekoliko zaštitničkih bojeva bez značaja za opštu situaciju. Nadvojvoda je imao nameru da se povuče na desnu obalu Dunava, s obzirom da se Vartensleben povukao na Amberg, ali je smatrao da to neće biti moguće pod pritiskom neprijatelja, pa je 11. avgusta napao Francuze kod Nereshajma. U akciji je bilo oko 60 000 Austrijanaca (od toga 15 000 konjanika) i oko 65 000 Fran-

²⁷⁵ Njihovi kontingenti imali su se povući iz carske vojske; francuske trupe dobile su slobodan prolaz kroz njihove teritorije i mogle su besplatno kantonovati; osim toga mogle su se snabdevati na terenu na račun novčanih i materijalnih obaveza dotičnih zemalja prema Francuskoj. Sve su ove zemlje zajedno imale da plate 23 miliona livara i da predaju 13 600 konja 5500 volova, 300 000 metarskih centi sena, 162 000 vreća zobi, 275 000 centi pšenice i 175 000 pari cipela (S. S. Biro, *The German Policy od Revolutionary France*, II, 591—592, Cambridge, Mass., 1957.).

cuza (7000 konjanika). Desno francusko krilo je tučeno, ali se centar održao a zatim odbacio Austrijance. Nerešena bitka je stajala svaku stranu oko 3000 ljudi. Idućeg dana se Moro spremio da preotme inicijativu, ali se nadvojvoda povukao i 13. avgusta prešao Dunav kod Donauverta. Na desnoj obali Dunava, princ Konde zametnuo je sa divizijom Ferino besciljan boj kod Kamlaha blizu Memingena, samo da bi dokazao hrabrost Francuza (emigranata); odbačen je sa teškim gubicima.

Po kapitulaciji Frankfurta Žurdan je ostavio generala Marsoa sa 28 500 ljudi radi cerniranja Erenbrajtštajna, Kenigštajna i Majnca, a sa 46 000²⁷⁶ nastavio je nadiranje u unutrašnjost Nemačke prema Majni. Virzburg je kapitulirao 24. jula sa blizu 300 topova i mnogo municije. Bez otpora kapitulirala je i mala tvrđava Kenigshofen čim su se prve francuske trupe pojavile. Na Majni je Žurdan dao svojim trupama nekoliko dana odmora, a zatim je nastavio pokret za odstupajućim Austrijancima koji su usled dezerterstva i zaostajanja zbog iscrpenosti svedeni na 24 000. U Bamberg su Francuzi stigli 4. avgusta gde je dva dana kasnije došlo samo do boja zaštitnica. Austrijanci su do 11. avgusta stigli u Amberg gde su ostali do 18. avgusta. Napustivši Amberg pod pritiskom Francuza, tog dana su na levoj obali Naba zauzeli jak položaj od Švarcenfelda do Švandorfa. Nekoliko značajnijih bojeva odigrali su se u rejonu Amberga.

2. AUSTRIJSKA PROTIVOFANZIVA

Rešen da se sjedini sa trupama Vartenslebena, nadvojvoda Karlo krenuo je 15. avgusta sa 25 bataljona i 50 eskadrona (24 500) preko Dunava kod Ingolštata, a odavde je nastavio za Nojmarkt gde je 23. avgusta odbacio diviziju Bernadot koja je tražila vezu sa Moroom. Nadvojvoda je rešio da napadne Žurdanovo levo krilo,

²⁷⁶ Podeljenih u pet divizija: Lefevr (12 549), Kolo (9323), Grenje (5854), Šanpione (9187), Bernadot (8317) i konjička rezerva Bono (867).

a Vartensleбенu je naredio da ga napadne frontalno. Za Karlov pokret saznao je Žurđan 21. avgusta, ali mu nije pridavao mnogo značaja jer je verovao da za njim ide Moro. Kada je iduće noći, saznao da je Moro nastavio pokret na Leh, rešio je da se povuče noću 23/24. avgusta. Ali je Vartensleben saznao za pokret komore unazad pa je prešao Nab još 23. avgusta po podne. Idućeg dana razvilo se nekoliko, uglavnom zaštitničkih bojeva dok je francuska glavčina odstupila zapadno od Amberga, a Bernadot se pod pritiskom povukao čak na Forhajm u duboku pozadinu glavnih francuskih snaga. Zabrinut za svoju odstupnicu, Žurđan je 25. avgusta nastavio povlačenje preko Bambergа za Švajnfurt što je izvedeno u velikom neredu, ali srećom Austrijanci su sporo gonili. Nadvojvoda je rešio da preseče odstupnicu Francuza kod Vircburga mada mu se bolja prilika pružala kod Bambergа. Njegove trupe ušle su u Vircburg 1. septembra, a Žurđan dan ranije u Švajnfurt. On je mogao odstupiti na r. Lan neometano, ali Direktorijum je tražio da se zadrži na Regnicu, a Moro mu je obećao da će ga rasteriti upadom u Bavarsku. Zbog toga je krenuo na Vircburg u nadi da će bitkom rešiti problem u kome se nalazio, upravo da će se održati u Nemačkoj.

VIRCBURG

Vircburg su Austrijanci preoteli na prepad 1. septembra. Na levoj obali zadržali su Francuzi samo citadelu koju su Austrijanci cernirali sa 2 bataljona i 4 eskadrona Hoceovih snaga; na Galgenbergu i u Vircburgu ostalo je 6 bataljona i 9 eskadrona; prethodnog dana je Lihtenštajn zauzeo položaj kod Bibergaua, Erfeldorfa i Ojefelda, a general Staraj je sa 13 bataljona i 17 eskadrona podigao logor kod Reperndorfa; glavčina je ostala na levoj obali Majne, ali je podignut most kod Svarcaha. Žurđan je 1. septembra uputio u Vircburg najpre Konjičku rezervu, a zatim u kratkim intervalima divizije Bernadot (koga je zamenjivao Simon), Šanpione i Grenje.

Lefevr je ostao u Švajnfurtu da drži ovaj grad za slučaj povlačenja. Konjička rezerva stigla je 2. septembra na Štajnberg, a Simon je zauzeo položaj kod Lengfelda pošto je prethodno odbacio austrijske predstraže; divizija Šanpione je zauzela položaj kod Kernaha takođe pod borbom. Nadajući se da je nadvojvoda Karlo znatan deo svojih snaga uputio na Dunav, Žurdan je rešio da 3. septembra zametne opštu bitku. U tom cilju uputio je diviziju Grenje između Ober i Unterblajhfelda, a Konjičku rezervu doveo u Manjbrun. Nadvojvoda Karlo je dotle rešio da sa glavninom pređe 3. septembra na desnu obalu, pa je zbog toga Staraj zauzeo položaj kod Rote Hofa i Rotendorfa.

Bitku je 3. septembra oko 9 časova otpočeo Staraj napadom na Simonove trupe koje je odbacio iz Lengfelda, dok je Hoce očistio dolinu pred sobom. Jednovremeno je Šanpione proterao Austrijance iz Esterfelder Holce (šume) i odbacio na visove kod Erfeldorfa. Žurdan je tada naredio da se divizija Grenje angažuje u sadejstvu sa Šanpioneovom, ali se ovaj glavninom postavio kod Oberblajhfelda, Hajlignentala i Zeligenštata jer je primetio (oko podne) nailazak jačih protivničkih kolona u pravcu Proselshajma. To su bile trupe generala Kraja, 17 bataljona i 33 eskadrona, dok se Vartensleben sa 24 eskadrona kirasira postavio kod Erfeldorfa, što je bilo dovoljno da zaustavi Šanpionea. Sada se bitka svela na artiljerijski dvoboj, jer je nadvojvoda čekao na ostale trupe sa leve obale. Oko 3 časa došlo je do konjičkog boja između Ojerfelda i Zeligenštata u kome je nadmoćnija austrijska konjica odbacila francusku Konjičku rezervu. Zatim je Kraj uz pomoć pobedničke konjice potisnuo Grenjera. Već posle konjičkog boja Žurdan je smatrao da je bitka izgubljena, pa je naredio povlačenje na Arnštajn gde je kasno uveče prikupio svoju vojsku. Bitka je dobijena zahvaljujući većoj snazi, pre svega konjici. Gubici ukazuju da se u ovoj bici nije išlo do kraja. Prema sopstvenim izveštajima Francuzi su izgubili 7 topova i 2000 ljudi od čega je pola zarobljeno, a Austrijanci 22

oficira i 1447 vojnika, mrtvih, ranjenih, nestalih. Nadvojvoda Karlo je neaktivnošću od 2. septembra propustio da Žurdanu preseče odstupnicu.

POVLAČENJE FRANCUZA PREKO RAJNE

Bitka kod Vircburga imala je za posledicu povlačenje Francuza iz Nemačke. Žurdan se po teškom terenu preko Šlihterna povukao iza Lana i kod Veclara stigao 9. septembra. Njemu se pridružio Marso sa 12 000 ljudi koji su dotle blokirali Majnc i 4000 ljudi koji su stezali Erenbrajtštajn; poslednje je zamenila jedna divizija Severne armije. Sada je Žurdan imao 54 000 ljudi. Austrijanci su ga neposredno pratili sa slabijim snagama, a glavninom je nadvojvoda Karlo krenuo da deblokira Majnc i razdvoji Marsoa od Žurdana, ali je za to bio prespor. Posle bojeva kod Limburga (16. septembra) i Altenkirhena (19. septembra) potisnuo je Žurdana preko Rajne koji je prešao reku 20—28. septembra kod Bona i nizvodno; samo je divizija Lefevr ostala kod Diseldorfa. Na svoje traženje Žurdana je 21. septembra smenio Beronvil.

Posle bitke kod Nereshajma i nadvojvodinog prelaza na desnu obalu Dunava, Moro je sa Žurdanom mogao uništiti Vartenslebena ili ga odbaciti u Češku, ali je 19. avgusta prešao i on Dunav iako je prethodnog dana saznao da se deo Austrijanaca vratio na levu obalu. Moro je 22. avgusta bio na Lehu sa 60 000 ljudi. Pred sobom je imao oko 30 000 Austrijanaca i emigranata pod Laturrom. Ujutro 24. avgusta prešli su Francuzi Leh, razbili Latura u boju kod Fridberga i odbacili ga iza Izara. Moro je lagano išao za njim; 31. avgusta desno krilo (Ferino) je bilo kod Dahaua, centar kod Pfafenhofena a levo (Deze) kod Frauenfelsa; poslednji je 1. septembra trebalo da napadne mostobran kod Ingolštata, ali je u tome sprečen napadom Nauendorfa (14 bataljona i 9 eskadrona), koga je poslao nadvojvoda, kod Gaizenfelda ili Langenbruka, kako se ovaj boj još naziva. Napad je odbijen, ali je nadvojvoda postigao toliko da je zatim Moro ostao

nekoliko dana na dostignutom položaju dejstvujući samo krilima prema Minhenu i Ingolštatu. Ne može se pretpostaviti da nije znao za Žurdanove nezgode. Verovatno je stajao tu da bi naterao bavarsku vladu na primirje koje je postigao 7. septembra u Pfafenhajmu.²⁷⁷ Najzad je Moro osetio potrebu da učini nešto u korist Žurdanove armije. Deze (11 000) je 10. septembra upućen na Nirnberg preko Nojburga. Centar je 13. septembra prešao takođe na levu obalu Dunava i ulogorio se kod Nojburga. Latur je imao sada prilike da sa grupisanim snagama napadne francuske trupe na desnoj obali, ali se nije mogao osloboditi rutine pa je dejstvovao odredima. Njegov napad na zaštitnicu kod Cela 14. septembra odbijen je uz pomoć trupa koje je Moro hitno prebacio sa leve obale.

Konačno je Moro uvideo da je opasno slati Dezea u Nirnberg, kada je Žurdan bio daleko, a da ni on nije mogao sam ostati tako duboko u Nemačkoj. U toku 15. i 16. septembra sve je snage vratio na desnu obalu Dunava i odstupio na Iler gde je stigao 21. septembra. Ferrino je upućen na Memingen. Moro je mislio da će se zadržati na Ileru, ali situacija to nije dopustila. Nauendorf je u isto vreme bio stigao kod Ulma, a Latur mu je bio za petama. Sa Ilera Moro je morao nastaviti povlačenje na Biberah. Tu ga je stigao Latur ali se pri tome vrlo opasno izložio udaru. Moro je iskoristio priliku, napao ga 2. oktobra, potpuno ga razbio, oduzeo mu 4000 zarobljenika i 16 topova, pa 4. oktobra nastavio povlačenje preko Štokaha i Nojštata. Austrijanci su nastojali da Francuze obuhvate sa svih strana, pa su se ovi kroz njihov tanak raspored lako probili do Frajburga (12. oktobra). Moro je nameravao da se povuče na Kel i tu održi, ali mu se nadvojvoda Karlo našao na putu sa većim delom austrijskih snaga. Do sudara je došlo kod Emendingena 19. oktobra gde su Austrijanci zabeležili

²⁷⁷ Bavarski izborni knez se obavezao da će platiti 10 miliona livara, dati 3000 konja za konjicu i vuču, 300 odabranih jahaćih konja, 200 000 centi pšenice, 100 000 vreća zobi, 200 000 bala sena, 100 000 pari cipela, 10 000 pari čizama i 30 000 lakata štofa za oficirske uniforme (Biro, II/646—647).

izvesne taktičke rezultate. Moro je uvideo da se ne može probiti dolinom Rajne za Kel, pa je diviziju Deze uputio 21. oktobra preko reke kod Brajzaha da bi preko Kela izvršila diverziju u pozadini nadvojvode, a sam je krenuo na jug. Kod Šlingena je 22. oktobra zauzeo položaj sa oko 34 000 ljudi; tu je 24. oktobra napadnut i primoran da u toku naredna dva dana pređe Rajnu kod Enenga. Deze je preuzeo odbranu Kela, a Ferino odbranu mostobrana kod Enenga. Kel je kapitulirao 10. januara 1797, a Eneng 5. februara, oba pod vrlo povoljnim uslovima. Nezadovoljan neaktivnošću Bernonvila, Direktorijum je krajem godine Armiju Sambre i Meze stavio pod Moroovu komandu, a ujedno joj oduzeo 30 000 pešaka i 2000 konjanika da ih uputi u Italiju. Austrijanci su uputili u Italiju neke trupe, a Karlo je tamo primio komandu.

3. ZAKLJUČAK O OPERACIJAMA U NEMAČKOJ

Francuski neuspesi u Nemačkoj traže posebno objašnjenje.

Direktorijum je zadržao za sebe upravu nad obema armijama, čime je nemačko ratište, koje čini celinu, podelio na dva dela, kao što bi učinio i u Italiji da Bonaparte nije energično protestovao. U Nemačkoj niko nije protestovao, ni Žurdan ni Moro nisu se probili do saznanja da snage koje operišu na *jednom* ratištu moraju biti pod *jednom* komandom. Austrijanci su to učinili više slučajno nego svesno; na socijalnim i hijerarhijskim lestvicama Latur nije stajao dovoljno visoko da bi mogao samostalno komandovati armijom, pa je stavljen pod komandu princa carske kuće, carevog brata. Da Vurmzer nije morao otići u Italiju, komandovanje u Nemačkoj bilo bi podeljeno i na austrijskoj strani. Ovako, rezultati nisu izostali. Nalazeći se pod jednom komandom, sadejstvo njihovih dveju armija je bilo neuporedivo efikasnije. Oni su stvarno operisali na jednom ratištu, manevrovali velikim masama na dugim pravcima.

Očigledno, Direktorijum je bio suviše daleko od ratišta da bi mogao upravljati događajima. Ali je neshvatljivo da francuske armije upadaju u Nemačku jedna za drugom, u tolikim razmacima da je Karlo mogao efikasno manevrovati između njih obema svojim armijama. On ima vremena da odbaci Žurdana, a zatim da koncentriše svoje snage protiv Moroa pre no što je Žurdan ponovo prešao Rajnu. Da je kod Malša 9. jula upotrebio smelo svoju konjicu, nadmoćniju brojem i kvalitetom, primorao bi Moroa, a zatim i Žurdana da se vrate preko Rajne. Nadvojvoda Karlo ima strategijskog osećanja, on će to kasnije ponovo dokazati, ali je sputavan organizacijom i rutinom, pa je i on osetljiv na sigurnost magacina.

Dinamika operacija je obostrano spora. U Italiji ne zna se kako Francuzi svuda stižu da budu sa nadmoćnijim snagama upravo tamo gde treba, iako su slabiji u apsolutnim ciframa. U Nemačkoj se pitamo šta rade vojske po čitave dane. To se pitanje opravdanije postavlja Francuzima koji su se oslobodili stega XVIII veka i magacina. Iako je manevarski potencijal Francuza veći, Austrijanci su pokretljiviji. To je neosporno zasluga nadvojvode Karla.

Na Moroa pada velika odgovornost što je dopustio Karlu da se grupiše protiv Žurdana. On je morao ići za njim preko Dunava. Izbaciti Bavarsku iz rata bio je sekundaran cilj. Ovde se kod Moroa oseća strategija prethodne epohe koja geografskim objektima daje prednost, to dolazi verovatno iz Pariza, od Karnoa, ali Bonaparte, videli smo ranije, nisu vezivale takve direktive. Preovladava i želja za plenom (kontribucijama), ali Bonaparte je još temeljitije pljačkao Italiju a da nije dovodio u pitanje sigurnost operacija. U krajnjoj liniji Moro je izgubio plen i doveo sebe u težak položaj iz koga se izvukao, zahvaljujući više propustima Austrijanaca nego sopstvenoj veštini, no ipak mu se odalo priznanje za vešto povlačenje. Moro je veći taktičar nego strateg. Bitke vodi dobro, operacije slabije. To će potvrditi i kasnije u više navrata. Čudna je neaktivnost Francuza,

ne samo Bernonvila, u toku opsade Kela i mostobrana kod Enengea. Tu su Austrijanci stekli lovorike na lak način.

NA MORU I U KOLONIJAMA

Flota Velike Britanije je i dalje suvereno vladala morima i izbliza blokirala francuske luke i obeshrabrene francuske flote u njima, koje se sada pretežno angažuju u krstaričkom ratu. Ipak novi odnosi sa Holandijom i Španijom otvarali su izvesne perspektive i na moru. Španska flota iz Kadisa omogućila je francuskom admiralu Rišriju da izvrši uspešan reid u vodama Njufaundlanda. Lake eskadre pod komandom Serseja otplovile su do Il de Fransa, ali su je koloni odavde vratili da predstavnici Direktorijuma ne bi sproveli emancipaciju crnaca.

Povlačenjem Napulja iz koalicije i francuskom kontrolom nad Toskanom, britanska flota je izgubila svoja uporišta na Kontinentu, pa ga stvara na ostrvu Elbi koje je zauzela. Jedina je to baza koju su Britanci sačuvali u Sredozemnom moru.

Nezadovoljstvo u Irskoj protiv Velike Britanije navelo je Direktorijum na ideju da izvedu desant koji je poveren Ošu. On je krenuo 14. decembra sa 17 linijskih brodova, 12 fregata, 6 korveta i 9 transportnih brodova, u svemu sa 15 000 ekspedicione vojske, ali je jedna oluja rasturila ekspedicionu flotu a druga sprečila desant. Nije verovatno da bi se ekspediciona vojska mogla održati u Irskoj i da se srećno iskrcala, sve dotle dok se ne bi stekla nadmoćnost na moru. Onih 25 000 koje je Oš imao u Bretanji moglo se korisnije upotrebiti, najbolje u Italiji.

U Zapadnoj Indiji deo francuskih i holandskih poseda pao je u ruke Britanaca koji su u aprilu tamo uputili generala Eberkrombija sa 16 000 vojnika. Britanci zauzimaju holandska uporišta na Molučkim ostrvima i Kolombo na Cejlonu.

Izvori i literatura: Schels, *Der Feldzug in Italien 1796*, ÖMZ, sv. 8, 1813; *Winterfeldzug in Italien und Tirol des kaiserlich österreichischen Heeres von 1796. bis 1797*, ÖMZ, sv. 5—6, 1813; Jomini, *Histoire critique . . .*, VIII i IX, Paris, 1821; Schels, *Die Gefechte in den Apenninen, bei Voltri, Montenotte, Millesimo, Cosseria und Deigo im April 1796*, ÖMZ, sv. 2, 1822; Schels, *Die Kriegsergebnisse in Italien von 16. IV bis 16. V 1796. mit dem Gefechte bei Lodi*, ÖMZ, sv. 2 i 4, 1825; Schels, *Die Operationen des FM Grafen Wurmser am Ende Juli und Anfang August 1796. zum Entsatz von Mantua mit der Schlacht bei Castiglione*, ÖMZ, sv. 1 i 2, 1830; Schels, *Die Begebenheiten in und um Mantua vom 16. IX 1796. bis 4. II 1797. nebst der Schlacht bei Rivoli*, ÖMZ, sv. 2—4, 1832; *Victoires . . . IV*, Paris, 1855; *Über die Verwendung der Kavallerie in Italien 1796*, SMZ, sv. 2—5, 1861. i sv. 2, 1862; W. Rüstow, *Die ersten Feldzüge Napoleon Bonapartes, 1796. und 1797*, Zürich, 1867; *Correspondance militaire de Napoléon Ier*, izd. Min. rata, I, Paris, 1876; Wimpfen, *Der Feldzug in Italien von September 1796. bis 1797*, SMZ, sv. 3, 1889; L. Kornaro, *Strategiska posmatranja vojne u Italiji* (prevod s nemačkog), Beograd, 1889; C. Clausewitz, *Der Feldzug von 1796 in Italien*, Berlin, 1889; Trolard, *De Montenotte au pont d'Arcole*, Paris, 1893; Masser, *Der Feldzug 1796 in Deutschland und die Schlacht bei Würzburg*, OMWV, sv. 52, 1796; *Besprechung von Ereignissen aus dem Feldzuge 1796 in Deutschland*, SMZ, sv. 3, 1897; Bibra, *Schlacht bei Würzburg*, Archiv des historischen Vereins von Unterfranken, t. XXXIX, 1897; Colin, *Études sur la campagne de 1796—1797 en Italie*, Paris, 1898; Bouvier, *Bonaparte en Italie*, Paris 1899; Tuctey, *Sérurier*, Paris, 1899; J. Fabry, *Campagne d'Italie 1796—1797*, jzd. fr. Generalštaba, I—III, Paris, 1901—1904; Gachot, *Histoire militaire de Masséna, La Première campagne d'Italie*, Paris, 1902; H. Bourdeau, *Lès armées du Rhin au début du Directoire*, Paris, 1902; Kuhl, *Bonapartes erster Feldzug 1796*, Berlin, 1902; Hortig, *Bonaparte vor Mantua*, Rostock, 1903; Jork od Vartenburga, *Napoleon kao vojvoda* (prevod s nemačkog),

Milica

I, Beograd, 1905; Debrières, *La cavalerie sous le Directoire*, Paris, 1910; *Napoléons Leben. Meine ersten Siege*, I—II, Stuttgart, 1910; S. Wilkinson, *The Rise of General Bonaparte*, Oxford, 1930; A. Mathiez, *Le Directoire*, Paris, 1934; G. Agnelli, *La battaglia del ponte di Lodi*, Lodi, 1934; G. Ferrero, *Aventure: Bonaparte en Italie*, Paris, 1936; Camon, *La première manoeuvre de Napoléon*, Paris, 1937; L. Madelin, *L'ascension de Bonaparte*, Paris, 1937; A. le Corbeiller, *L'Armée de Rhin et Moselle passe deux fois le Rhin 23—24. juin 1796—1722. avril 1797*, *Revue historique de l'Armée*, 1/1945; P. Pierre, *Autour de la campagne d'Italie de 1796—1797*, *Revue historique de l'Armée*, 4/1946; E. Stuart, Jones, *An Invasion that Failed. The French Expedition to Ireland of 1796*, Oxford, 1950; *The Italian Campaign of 1796—1797*, Royal United Service Institution, maj i avgust 1958.

GODINA 1797.

1. PRIPREME I PLANOVI

Direktorijum je rešio da težište operacija ostane u Nemačkoj — neki misle zbog surevnjivosti na Bonaparteu, ali je jasno da je Nemačka za Francusku bila od većeg strategijskog i političkog interesa. Većim delom trupa iz Irskog ekspedicionog korpusa ojačao je Armiju Sambre i Meze na čijem je čelu Oš zamenio Bernonvila, a manji deo je upućen u sastav Armije Rajne i Mozela. U svemu, trebalo je da 140 000 ljudi ponovo upadnu u Nemačku, i ovog puta bez jedinstvene komande. Oš je trebalo da prodre preko Diseldorfa na Nekar, a Morokroz Švapsku na Leh, odakle bi se kroz Tirol i Salzburg povezao sa Italijanskom armijom, koja će, ojačana divizijama Bernadot i Delma, porasti na 60 000 ljudi, i s juga upasti u Austriju. Pored podeljenog komandovanja u Nemačkoj i dejstva na dva razna pravca, nezgoda je bila i u tome što se prelazak Rajne predviđao mesec dana posle početka operacija Bonaparteove armije.

Austrija je učinila ozbiljne napore da pojača svoju armiju u Italiji. Iz Rajnske armije upućeno joj je oko 22 000 pešaka, 3000 konjanika i 74 topa (21 bataljon, 24 čete i 18 eskadrona), iz unutrašnjosti 10 bataljona, 6 eskadrona, artiljerijska rezerva od 55 topova i 3000 regruta za popunu, ukupno 11 663 pešaka, 1415 konjanika i 79 topova; 3 bataljona iz Hesens-Darmštata, koja su se nalazila u britanskoj službi, upućena su u Trst za zaštitu obale. U Vojnoj krajini dignuto je 13 000 regruta. Ukupno je upućeno 50 000—60 000 ljudi, ali će stizati kasno i postepeno. Komanda nad armijom u Italiji poverena je mladom nadvojvodi Karlu. U Beču se verovalo da će on preoteti Italiju kao što je potisnuo Francuze iz Nemačke. Otuda tolika nepopustljivost Austrije prema francuskim pokušajima da se povedu pregovori za mir.

Austrijanci su rešili da se na Rajni drže defanzive dok bi Karlo krenuo u ofanzivu na Italiju, ali je i on zbog nedostatka snaga bio prinuđen na defanzivu.

Uznemirenje koje je izazvao neuspeo napad na Irsku iskoristila je britanska vlada da izdejstvuje od Parlamenta novih 15 000 ljudi za regularnu armiju i da obrazuje miliciju od 60 000 pešaka i 20 000 konjanika koja se mogla odmah mobilisati. Ojačana je i flota a industrijska proizvodnja znatno ubrzana novim mehaničkim postupcima.

2. OPERACIJE

POHOD NA PAPSKU DRZAVU

Papa se nije pomirio sa Bolonjskim primirjem. Uoči četvrtog pokušaja deblokade Mantove on ga je otkazao, prekinuo pregovore sa predstavnikom Direktorijuma oko mira i pozvao pod oružje 20 000 regruta. Austrija mu je stavila na raspolaganje generala Kolijsa sa nekoliko oficira da bi mu organizovala vojsku, ali se u rastrojenoj i korumpiranoj Papskoj Državi nije moglo učiniti ništa. Plan je predviđao da papske snage napadnu Bolonju i Feraru u isto vreme kada Alvinci bude krenuo na Man-

tovu, ali je on doživio poraz pre no što je papina vojska mogla napasti te gradove. Bonaparte je sada rešio da mir s papom uzme u svoje ruke, smatrajući da je do prekida došlo zbog nespretnosti pregovarača. No, u suštini, njegova su se gledišta u odnosima s papom razlikovala od onih koja su vladala u Parizu. On nije hteo da uništi Papsku Državu, da ne bi izazvao protiv Francuske neprijateljstvo katoličkog sveta, već samo da je teritorijalno smanji i učini bezopasnom.

Ali je prethodno trebalo da se interveniše vojnički. Ekspedicioni korpus od nekih 9000 ljudi (od toga 4000 novoformiranih italijanskih trupa) pod komandom generala Viktora krenuo je iz Bolonje i kod Kastela Bolonjeza, na desnoj obali Senija, naišao na papske trupe — 7000 pešaka, 500 konjanika i 14 topova — kojima je komandovao jedan kardinal pod kojim je bio i Koli. Uz neznatne gubitke, svega 40 ljudi, Viktor je 3. februara potpuno razbio papsku vojsku u boju koji nije trajao ni jedan sat. Koli je zatim grupisao oko 5000 ljudi kod Ankone, ali je ova tvrđava sa svojih 120 topova pala 9. februara u ruke Francuza bez metka. Pregovori su otpočeli 14. februara u Tolentinu a i mir je tu potpisan već 19. februara. Papa se morao odreći Bolonje, Ferare i Romanje, a Ankonu ustupiti Francuskoj dok se ne uspostavi mir u Evropi. Kontribucije su bile sada mnogo teže nego one predviđene Bolonjskim primirjem. Novi milioni koje je Bonaparte poslao u Pariz učutkali su opoziciju Direktorijuma koji je ranije zahtevao da se Papska Država uništi. Bonaparte je tražio da se papa obaveže na ukiđanje inkvizicije — koncesija revolucionarnom duhu — ali kada su papski predstavnici snažno protestovali, znatno više nego protiv važnih političkih i finansijskih uslova, on je od toga odustao.

POHOD NA AUSTRIJU

Početak marta Austrijanci su bili u ovom rasporedu: *Tirolski korpus* (general Liptaj, od 10. marta general Kerpen iz Rajnske armije): *Desno krilo* (general

Laudon) kod Dena na Noću, sa 2069 pešaka, 50 konjanika i 29 (3000 ljudi) četa zemaljskih strelaca²⁷⁸ (Landeschützen; Centar (general Vukasović) sa 10 000 pešaka, 300 konjanika i 16 četa strelaca kod Salorna; *Levo krilo* (pukovnik Elin) sa 2000 ljudi i 29 četa strelaca kod Čembre; *Bočni odred* (pukovnik Šerc) oko 2500 ljudi i 20 četa strelaca kod Kavalezea za vezu sa Furlanskim korpusom; u svemu 22 bataljona, 15 četa i 3 eskadrona, ili 16 594 pešaka i 324 konjanika regularne vojske i oko 10 000 strelaca. *Furlanski korpus* bio je ešeloniran u tri stepena: *Prethodnica* na Pijavi kod Falcea, na putu Beluno—Feltre i kod Koneljana — 14 bataljona, 7 četa i 7 eskadrona, ukupno 7000 pešaka i 1000 konjanika; *Prvi stepen* na Taljamentu kod Ozopa, San Danijelea, Dinjana, Kodroipa i Latizane — 24 bataljona i 9 eskadrona, u svemu 12 500 pešaka i 1300 konjanika sa težištem na desnom krilu; *Drugi stepen* između Taljamenta i Soče kod Pontafila i Nespoleta, između Udine i Kodroipa. Furlanski korpus imao je ukupno 45 bataljona, 7 četa i 16 eskadrona — 22 832 pešaka i 2199 konjanika.

Najbolju kritiku ovog rasporeda dao je njen autor, nadvojvoda Karlo.²⁷⁹ Nalazeći se još pod uticajem starih gledišta i ne shvativši da Rajnska i Italijanska armija čine celinu uprkos međusobnom rastojanju, on priznaje da je pogrešno podelio svoje snage u nastojanju da neposredno zapreči nadiranje Francuza umesto da grupiše glavninu u dolini Adide odakle bi se operativno

²⁷⁸ Dignuto je u svemu oko 10 000 mobilnih strelaca, ali austrijska vlada imala je razloga da bude nezadovoljna s njima. Mnogi strelci poreklom iz oblasti koje su Francuzi bili već okupirali napustili su svoje jedinice. Proklamacija Žuberova od 9. februara, da će se Francuzi svetiti nad porodicama i imovinom onih strelaca koji se ne budu vratili kućama, imala je dejstva, utoliko više, što im se bilo dosadilo da izlažu svoju kožu pod komandom oficira koji su svoje položaje dobijali zahvaljujući svom poreklu, a ne svojim sposobnostima. Kasnije, kada će Tirołci osetiti francusku okupaciju na svojoj koži, hvataće se oni oružja spontano.

²⁷⁹ *Ausgewählte Schriften*, IV/390.

mogla nasloniti na snage u Nemačkoj, odstupati prema njima i od njih dobijati pojačanja.

Početak marta Bonaparte je podelio svoju armiju na 8 operativnih divizija: Masena (oko 10 000), Ožro (10 000), Serirje (6200), Bernadot (6800), Žuber (11 500), Dalma (2500), Barage d'Ije (4000), Viktor (6500), ukupno 58 474. Konjička rezerva Digija je imala samo 1100 konjanika. U teritorijalnim divizijama bilo je raspoređeno 8706 ljudi. Trupe Cispadanske Republike (obrazovane od osvojenih delova južno od Poa) i Lombardijskog korpusa (sa Poljskom legijom) — 6000. Bonaparte je nastojao da dođe i do drugih italijanskih kontingenata ali zbog otpora Direktorijuma uspeo je 5. aprila da ostvari samo savez sa Sardinijom i to samo protiv Austrije, kojim se ona obavezala da mu stavi na raspolaganje 9000 ljudi i 40 topova, a i taj ugovor je Direktorijum ratifikovao tek 25. oktobra 1797, pa se kontingent nije mogao upotrebiti.

Bonaparte nije računao na sadejstvo Ošove i Moroove armije. Rešio je da krene samostalno na Soču a odavde kroz Kranjsku, Korušku i Štajersku na Beč. Sigurnost operacija je zahtevala da se za prvi mah prodre i u Tirol. Svoje snage je, prema tome, podelio na dve grupe: *Furlanski korpus* sa divizijama Masena, Ožro (privremeno pod Gijeom) Serirje, Bernadot i Konjičkom rezervom — ukupno 34 000 ljudi pod neposrednom Bonaparteovom komandom; *Tirolski korpus* sa divizijama Žuber, Dalma i Barage 18 000 pod komandom Žubera kome je Bonaparte dao detaljne instrukcije naglasivši važnost veze sa Furlanskim korpusom, najpre Val Suganom a zatim dolinom Drave. Masena je trebalo da operiše na levom krilu Furlanskog korpusa preko gornjih tokova Pijave, Taljamenta, Fele i Soče radi odvajanja austrijskih tirolskih trupa od onih u Furlaniji i odsecanja ovih od najkraće odstupnice koja je između Karnijskih i Julijskih Alpi vodila u Korušku.

Pre početka operacije Bonaparte je izdao 9. marta svojoj armiji najzanimljiviju među svojim dnevnim zapo-vestima: rezimirao je najpre dotadašnje uspehe za koje

su njegovi vojnici zaslužili većitu zahvalnost domovine — *pobedili ste u 14 uređenih bitaka i 70 bojeva, zarobili ste 100 000 neprijatelja, zaplenili 500 poljskih i 2000 pozicijskih topova... kontribucije koje ste podigli izdržavale su armiju, a preko toga 30 miliona poslato je ministru finansija... obogatili ste pariski muzej sa 300 umetničkih dela... osvojili Republici najlepše zemlje Evrope. Ukazuje im da francuska zastava vije prvi put na Jadranskom moru, samo 24 časa od Makedonije odakle se Aleksandar bacio na Istok i da je i njima predodređena velika sudbina. Nadovezuje napad na Veliku Britaniju, na te neverne otočane, koji se, daleko od nedaća rata, zlobno smeju patnjama Kontinenta. Napada na cara, koji se predao londonskim čiftama, i na njegove ministre, potkupljene engleskim zlatom, ističući suprotnost između vlade i naroda i potrebe oslobođenja mađarske nacije.²⁸⁰ Ovom zapovesti Bonaparte izlazi iz okvira komandanta armije. Asocijacija: Aleksandar Makedonski, budući podvizi francuskih vojnika i britanska podmuklost, ukazuju očigledno da se u njemu rađa ideja o udaru na britansku moć preko njenih poseda na Istoku.*

Operacije je Bonaparte otpočeo 10. marta. Masena je idućeg dana u boju na Kordevoleu odbacio odred Austrijanaca (9 bataljona, 3200 boraca) koji se nalazio na pravcu Beluna, 12. marta sasvim ga razbio kod Longaronea, pa je preko Spilimberga krenuo Taljamentom uzvodno na Ozopo. Austrijski odred koji je bio kod Koneljana (princ Hoencolern) povukao se već 10. marta u rejon Mote na Livenci. Zbog nadošle Pijave francuska glavnina je prešla tek 12. marta: Serirje i Digija kod Vidora da bi izbila u rejon Koneljana; Gije kod Nervesa odakle je takođe krenuo na Koneljano; Bernadot je stigao 12. marta kod Kastelfranka. Hoencolern se 13. marta povukao iza Livence, a idućeg dana, pod pritiskom Francuza, na Taljamento. Kada je nadvojvoda saznao da su Francuzi prešli Pijavu, zauzeo je na Taljamentu od Ozopa do Latizane raspored za odbranu, ukupno oko 25 000

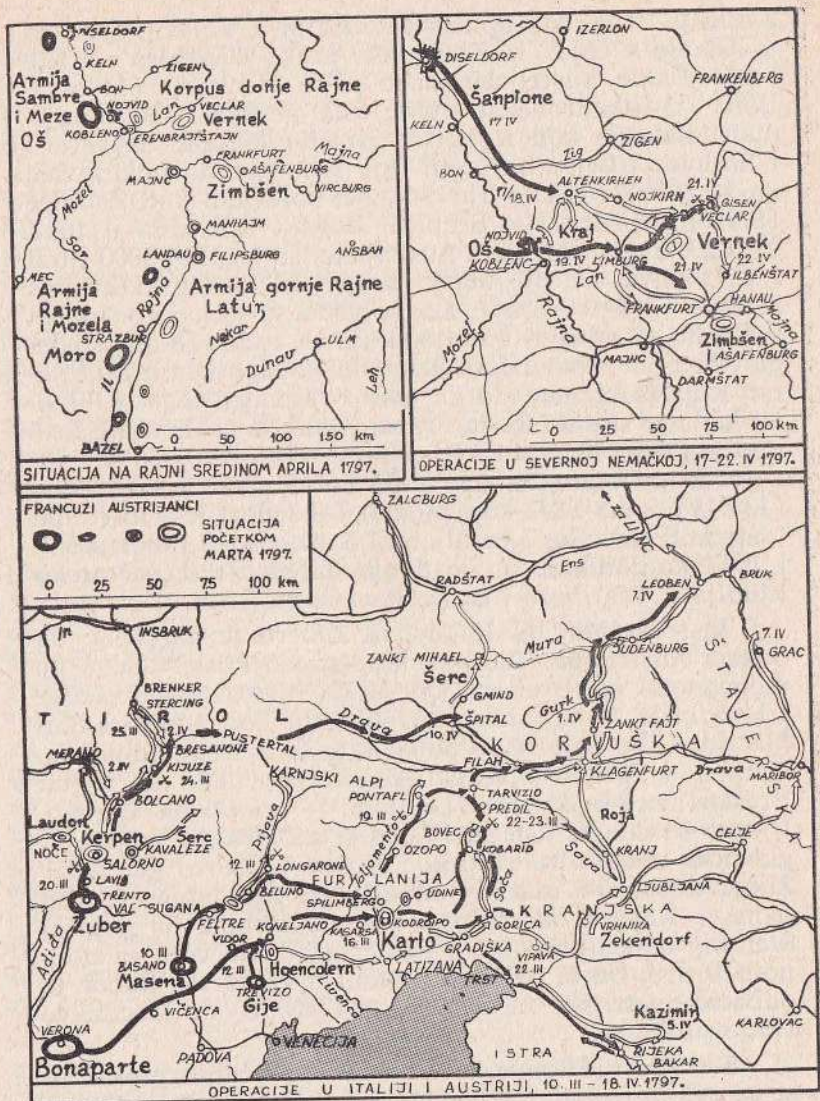
²⁸⁰ *Napoleons Leben*, II/147—149.

Ijudi. Bonaparte je prešao Taljamento 16. marta na pravcu Kasarsa — Kodroipo divizijama Gije i Bernadot i Konjičkom rezervom (Digija) u prvoj liniji. Prelazak je izvršen oko podne kao na egzercištu. Vrlo brzo je nadvojvoda naredio povlačenje. Pokušao je da se održi između Taljamenta i Soče radi dobitka u vremenu, ali je ubrzo prinuđen da se povuče iza Soče. Odbrana na Soči ne bi imala nikakvog smisla ako se uporedo ne bi održao Tarvizio kroz koji se prodire bilo u dolinu Save ili u dolinu Drave. Trebalo je da tamo odmah krene glavninom, ali se očigledno kolebao u nastojanju da zaštiti Trst i Rijeku.

Bonaparte je 18. marta stajao na desnoj obali Torea. Idućeg dana je Bernadot upućen na Gradisku (Gradišku), Serirje nešto južnije, a Gije na Kormons. Bernadot i Serirje su ubrzo prinudili na kapitulaciju garnizon utvrđene Gradiske. Nadvojvoda je sada glavninu trupa iz Gorice uputio na Tarvizio Sočom uzvodno, a sve ostalo preko Vipave i Ljubljane. Sam nadvojvoda priznaje da je pogrešio, da nije bilo nikakvog osnovnog razloga što je tolike snage uputio tako dugim bočnim maršem,²⁸¹ a ubrzo videćemo zašto. On je u Vipavi noću 19/20. marta predao komandu generalu Rojsu a sam je požurio u Filah (Beljak). Trščanski magacini evakuisani su u Rijeku i Karlobag. Ali, u stvari, povlačenjem za Ljubljanu otkrivena je Rijeka i celo Hrvatsko primorje. Tamošnje trupe dobile su nalog da se povuku preko Bakra i Ravne Gore na Karlovac.

U međuvremenu je Masena nastavio nadiranje i 19. marta kretao se uzvodno Felom. Razbivši neka 4 austrijska bataljona kod Kijuzaforte, ušao je istog dana u Pontebu. Tu se zadržao, pa je tek 21. marta prethodnicom ušao u napušteni Tarvizio. Bonaparte je prethodnog dana uputio Digija preko Monfalconea (Tržič) u Trst u koji je ušao 22. marta, a Bernadota i Serirjea u Goricu.

²⁸¹ Ausgewählten Schriften, IV, str. 392. Detaljan i dokumentovan raspored austrijskih trupa dao je Ristov (*Die ersten Feldzüge Napoleon Bonaparte's* str. 475—476). Imajući u vidu samo trupe u Gorici neki uzimaju dolinu Soče kao glavni austrijski odstupni pravac.

Sk. 22 — Rat protiv Austrije 1796.

Zatim je 21. marta uputio Bernadota u Vipavu, Serirjea u Kanale a Gijea iz Kormonsa preko Čividalea na Kobarid. Dakle, austrijske snage su se 21. marta (11 bataljona i 3 eskadrona, u svemu 6100 pešaka i 4000 konjanika) nalazile kod Kobarida između Masene na severu i Serirjea i Gijea na jugu. One su uzaludno pokušavale da se probiju preko Tarvizija. U bojevima kod Žabnice (Saifnitz), Tarvizija, Stupice, Boveca i Predila u toku 22. i 23. marta razbijeni Austrijanci su izgubili 3000 ljudi i 25 topova. Od 10. marta austrijski Furlanski korpus izgubio je 14 000 ljudi. Nadvojvoda se našao 23. marta u Filahu sa svega 6 bataljona. Za to vreme je austrijska glavnina pod komandom generala Rojsa stigla u Ljubljano. Rojs je nameravao da preko Jesenica dođe u Filah, ali kada je saznao da se Francuzi nalaze u Tarviziju krenuo je preko Kranja za Klagenfurt (Celovec). Tu je nadvojvoda prikupio 26. marta 23 bataljona i 9 eskadrona (13 243 pešaka i 842 konjanika); Zekendorf je u to vreme imao kod Vrhnik 7 bataljona i 8 eskadrona (4641 pešak i 1047 konjanika); on je dobio naređenje da se preko Ljubljane, Maribora i Graca povuče na Bruk.

Instrukcijom od 15. marta Žuberu je naređeno da odbaci Austrijance iza zapadnog izlaza Pustertala, a po mogućnosti iza Brenera. On je 20. marta napao centar i levo krilo Austrijanaca na položaju kod Lavisa i San Mikelea (kod Salorna) i odbacio ih sa velikim gubicima. Kerpen se preko Bolcana (Bozen) povukao u pravcu Bresanonea (Briksen) a Laudona je uputio na Merano. Ujutro 23. marta ušli su Francuzi u Bolcano. Kerpen se glavnom snagom zadržao kod Kijuze (Klauze) gde ga je Žuber napao 24. marta i odbacio na Bresanone. Idućeg dana je Kerpen odstupio, u pravcu Brenera na položaj Štercing napustivši ulaz u Pustertal, dakle vezu sa dolinom Drave. Da bi ovladao ulazom u Pustertal, Žuber je odbacio austrijske zadnje delove i prodro do Mecaselve (Mitevald).

Serc, koji je komandovao bočnim odredom, provukao se za nekim trupama iz Furlanskog korpusa preko Gmin-da i Zankt Mihaela na Salcburg.

Kerpen je kod Štercinga imao 5000, a Laudon kod Merana 2000 regularnih trupa. Od milicije je ostalo 500, jer se ostalo razbeglo kućama; Kerpen je 24. marta objavio opšti poziv pa se do 1. aprila prikupilo oko 12 000 ljudi. Žuber je imao oko 15 000 u rejonu Bresanonea. Njegov položaj nije bio ugodan. Snabdevanje je bilo teško; magacine su Austrijanci uništili, a komunikacijska linija je bila nesigurna. Trupe su pljačkale pa je to povećalo otpor stanovnika. Nastupanje na Brener još više bi izdužilo komunikacije i umnožilo bočne zaštitne odrede, a povući se nije smelo. Bio je vezan za Bresanone i Bolcano. Laudon je 29. marta napao Francuze na pravcu Merano-Bolcano, pa se posle izvesnih uspeha povukao. Laudon i Kerpen 2. aprila napali su zajednički Francuze kod Bresanonea i Bolcana sa oko 30 000 ljudi, bez ikakva uspeha. Istog dana dobio je Žuber naređenje da Pustertalom krene u Korušku. Kada je čelom stigao u Špital 10. aprila obavešten je da je zaključeno primirje.

Bonaparte je između Bleda i Filaha prikupio divizije Masena, Gije i Serirje (njome je sada komandovao Šabo). Masena je 29. marta ušao u Klagenfurt, za njim je tamo došla i divizija Gije. Tu je Bonaparte saznao da je u Veneciji izbio ustanak protiv Francuza, a da trupe sa Rajne nisu još krenule napred. Pod tim utiskom je 31. marta ponudio nadvojvodi primirje a on se obratio Beču za instrukcije. Tamo su već 29. novembra doneli odluku da pristupe pregovorima za primirje i mir, ali su ipak naredili nadvojvodi da odbije ponudu. Uostalom Bonaparte nije obustavio operacije. Masena je 31. marta prodro do Zankt Fajta. Nadvojvoda se zatim povukao iza Gurka gde je nameravao da primi bitku, a kada su Masena i Gije 1. aprila stigli do pred njegov položaj, iz bojazni da ne bude odsečen, idućeg jutra je nastavio povlačenje u dolinu Mure a odavde putem za Linc. Masena je ušao u Leoben 7. aprila. Zekendorf je tog dana stigao u Grac. Pitoni, koji se povukao iz Trsta na Rijeku, napustio ju je 5. aprila i zaključio primirje, ali ga je njegov naslednik, pukovnik Kazmir, otkazao, napao Francuze kod Trnove 13. aprila i idućeg dana ušao u Trst.

U međuvremenu, 7. aprila u francuski štab u Judenburgu stigli su austrijski opunomoćenici. Istog dana tu je potpisano primirje, a 18. aprila u Leobenu i preliminarni mir na šest meseci. Glavne su odredbe: Francuska dobija levu obalu Rajne sa Majncom; Austrija ustupa Lombardiju i pokrajinu Mantovu zapadno od Olja, a zauzvrat dobija sve kopno (terra ferma) koje je dotle pripadalo Veneciji; osim grada, Venecija zadržava samo grčka ostrva, a za odštetu dobija Feraru, Bolonju i Romanju. Car je ratifikovao ugovor već 27. aprila. Direktorijum nije bio saglasan da generali sami zaključuju mir, ali ga je ipak ratifikovao 9. maja. Nije ga mogao odbaciti, suočen sa javnim mnijenjem koje je tražilo da se učini kraj ratu, utoliko manje što se Bonaparte pobrinuo da se glas o miru proširi pre no što je Direktorijum saznao za uslove.

USTANAK U VENECIJI

U duhu svoje politike osiguranja pozadine savezima, Bonaparte je krajem decembra ponudio Veneciji savez s Francuskom, ali je Tajni savet Republike to odbio, a Senat potvrdio. Venecijanska oligarhija, koja je vladala državom, zazirala je od svega revolucionarnog, mnogo više nego monarhije. Doduše, Savet Venecije je odbio i savez s Austrijom, ali je mnogo činio Austriji i spremao se da udari na Francuze i njihove pristalice čim se ratna sreća bude okrenula. Ali je i Bonaparte organizovao u gradovima zapadno od Minča ustanak protiv Venecije. U trenutku kada se spremao da pređe Pijavu dva su ustanka sazrevala u njegovoj pozadini — za i protiv njega.

Prvi su se digli protivnici venecijanske oligarhije, u Bergamu 12. marta; grad se proglasio nezavisnim od Venecije. Za njim je pošla Breša 18. marta, a zatim Crema 28. marta. Francuski garnizoni su to ravnodušno posmatrali.

Odmah posle prvih vesti o događajima u Bergamu, Senat u Veneciji je rešio da uguši ustanak i da za to

iskoristi pripreme izvršene protiv Francuza, ali da se Francuzi još ne diraju jer je sva njihova vojska bila još na teritoriji Venecije. Od Bonapartea je traženo čak ovlašćenje za akciju protiv ustanika što je on odbio, ali ponovo ponudio savez što je Senat ponovo odbio. Najzad je ovaj zatražio da mu Francuzi predaju citadele u Bergamu i Breši što Bonaparte nije mogao učiniti zbog sigurnosti pozadine. Poslednji razgovori vođeni su u Gorici 22. marta kada se Bonaparte spremao da pređe Alpe. Čim je stigao u Filah Senat je kontrarevoluciju stavio u pokret.

Glavnu kontrarevolucionarnu snagu činili su seljaci, nazadni, zaostali, pod jakim uticajem klera koji je sav bio odan oligarhiji. Uostalom, nahuškati seljake protiv Francuza nije bilo teško, izloženi kako su bili svakodnevnoj pljački, znatno više nego građani. Vojnici nisu badava boravili u „najbogatijoj zemlji na svetu” koju im je Bonaparte obećao u svojoj čuvenoj proklamaciji. Primer je dolazio odozgo. Nijedan francuski vojskovođa onog vremena nije toliko pljačkao — neka je to bilo i za Republiku, ali se uvek nije moglo razlikovati u čije je džepove odlazilo. U Bonaparteovim divizijama bilo je upadljivo manje discipline nego u Bernadotovoj koja je došla sa severa. Pljačkali su i Austrijanci ali u manjoj meri; njihova pozadinska služba još je bila uređena na magacinski način snabdevanja, pa je manje zavisila od terena; što je bitno, Francuzi su tu zaseli, a kler nije propustio da ih prikaže kao nevernike i neprijatelje boga. A kada su seljaci obmanuti da su Francuzi tučeni u Tirolu i Koruškoj onda ih nije bilo teško dići na oružje.

Do prvog napada na Francuze došlo je u Salou 31. marta prilikom jednog sudara revolucionara i kontrarevolucionara; ubrzo se ustanak pretvorio u borbu Francuza i Venecije. Ona se zaoštrila u Veroni kada je Senat tamo uputio nekoliko hiljada svoje stajaće (najamničke) vojske. Verona je upravo bila veza Venecije s Austrijom. U Veroni su Francuzi pod komandom generala Balana držali samo nekoliko utvrđenih tačaka; gradom su upravljale venecijanske vlasti. U to vreme, posle odlaska Žubera kroz Pustertal (za kojim je pošao u Kerpen), Laudon

je sa nekoliko hiljada krenuo na jug i 9. aprila ušao u Trento potisnuvši nekoliko stotina Francuza. Približavanje tobože pobjedničkih Austrijanaca — pustio se glas da Laudon komanduje armijom od 100 000 ljudi — diglo je na oružje seljake između Garda jezera i Adide. Krenuli su masovno u Veronu i tu na najrafinovaniji način počinili najgora zverstva protiv Francuza i onih njihovih pristalica koji se nisu uspjeli skloniti u kastel (citadela). Skupilo se tu oko 30 000 seljaka. U to je vođama stigla vest o primirju, ali su je oni sakrili od ustanika, pa su 19. aprila otpočeli topovima da tuku kastel. U međuvremenu je Kilmen, koji je komandovao u Lombardiji, ugušio ustanak zapadno od Minča pa je sa 7800 ljudi, Francuza i Italijana, krenuo za Veronu. Dotle se u Veroni ipak saznalo za preliminarni mir u Leobenu. Obeshrabrene vođe ustanika su 23. aprila potpisali kapitulaciju.

Kada je u Veneciji potopljen jedan francuski ratni brod koji se tu bio sklonio pred jačim austrijskim brodom, Bonaparte je 3. maja na svoju ruku objavio rat Veneciji. Uporedo, tamo se javlja i demokratski pokret koji je 12. maja oborio oligarhiju, ali to nije smetalo Bonaparteu da okupira grad i da povede pregovore sa starim vlastodršcima. Senat je prinuđen da 16. maja potpiše u Milanu ugovor o miru i prijateljstvu. Flota organizovana od venecijanskih ratnih brodova i opremljena o trošku Venecije krenula je sa nekoliko bataljona pod komandom generala Đentilija da okupira Krf i Jonska ostrva.

OPERACIJE U NEMACKOJ

Latur, nasljednik nadvojvode Karla, zadržao je za sebe komandu nad Armijom gornje Rajne (43 000 pešaka i 6000 konjanika) raspoređenom od Bazela do Manhajma; korpus donje Rajne (Vernek, 30 000) nalazio se na Lanu prema Armiji Sambre i Meze; rezerva (general Žimbšen, 6000 pešaka i 3000 konjanika) na Majni između Ašafenburga i Majнца. Garnizoni Erenbrajtštajna, Majнца, Manhajma i Filipsburga imali su ukupno oko 20 000. Svega oko 100 000 ljudi, što je bilo dovoljno za defanzivu da

nisu bili kordonski razvučeni od Bazela do Diseldorfa.

Francuzi su imali oko 130 000 operativne vojske; Armija Rajne i Mozela (Moro, 60 000) na levoj obali Rajne do Landaua; Armija Sambre i Meze (Oš, 70 000), od Diseldorfa do Koblenca sa mostobranima kod Diseldorfa i Nojvida.²⁸² Smeo Bonaparteov upad u Austriju zahtevao je da se istovremeno pređe i Rajna, ali to nije učinjeno izgleda najviše zbog Moroovog odugovlačenja.²⁸³

Oš je krenuo prvi. Da bi odvuкао pažnju Austrijanaca od Nojvida gde je nameravao preći glavninom, on je 17. aprila uputio Šanpionea na Zig, s tim da se sa pret-hodnicama prebaci na levu obalu reke. Vernek je sa Lana krenuo ka Zigu u nameri da kod Altenkirhena dočeka i tuče Šanpionea, verujući da će zatim imati dosta vremena da spreči debušovanje francuskog centra i desnog krila iz Nojviškog mostobrana. Zbog toga je privukao i glav-ninu generala Kraja, koja se dotle nalazila pred Nojvi-dom. Takav manevar nije imao mnogo izgleda na uspeh prema znatno nadmoćnijem protivniku u vrlo povoljnom, upravo obuhvatnom položaju, utoliko pre što se Vernek

²⁸² Oš je zatekao armiju u nezavidnom stanju. Pobrinuvši se neposredno za potrebe trupa, vratio im je poslušnost i disciplinu. Armiju je reorganizovao iz osnova. Rasparčanu konjicu po peša-dijskim divizijama grupisao je po vrstama u posebne divizije. Pored 6 pešadijskih formirao je i 3 konjičke divizije: husara (Nej), lovaca (Rišpans), draguna (Klajn), a uz njih i Konjičku rezervu (Opu). Radi elastičnijeg i racionalnijeg komandovanja podelio je armiju na krila i centar. Krila (desno Lefevr, levo Šan-pione) imala su po 2 pešadijska i 1 konjičku diviziju, a centar (Grenje) 2 pešadijske, diviziju husara i Konjičku rezervu. Podela na krila i centar je prastari način deobe vojske, ali ovde je pre-teča armijskim korpusima.

²⁸³ Bonaparte je bacio krivicu na Direktorijum, to je činio i Žomini (*Histoire critique...*, X, str. 73), ali bez razloga. Oš je bio spreman ali je čekao na Moroa. Među razlozima koji su zadržavali Moroa bila je slaba strategijska orijentacija ovog inače vrlo dobrog taktičara, ali bilo je i surevnjivosti prema Bonapar-teu, novoj zvezdi na vojničkom nebu Francuske. Pritisak na Au-strijance u Nemačkoj olakšao bi Bonaparteove uspehe. Za Direk-torijum, pa i za svu Francusku, tada je Moro bio značajniji čovek od Bonapartea. Ristov (*Die ersten Feldzüge Bonapartes*, str. 509—523) optužuje čak Moroa za veleizdaju prema Republici i slobodi.

razvukao desno čak do Zigena. Trebalo je Verneka pojačati rezervom, na što je ovaj računao, ili ga povući južno od Lana, čak i iza Majne da bi se doveo u bolju vezu sa Gornjorajnskom armijom.

Ošova glavnina debušovala je iz Nojvidskog mostobrana pred zoru 18. aprila. Kolebajući se između želja da tuče Šampionea i da spreči debušovanje iz Nojvida, Vernek nije nigde stigao na vreme. Nije mogao sprečiti Francuze da istog dana zauzmu tamošnje austrijske utvrđene položaje. Dotle je Šampione prešao Zig noću 17/18. aprila, zauzeo položaje kod Altenkirhena i došao u taktičku vezu sa glavninom. Vernek se povukao na Nojkirh sa gubitkom od 5000 ljudi i 27 topova, a odavde na Veclar. U zoru 19. aprila Francuzi su nastavili gonjenje u pravcu Lana. U međuvremenu je austrijska rezerva došla na domak Limburga, no kada se Zimbšen uverio da je grad u rukama Francuza povukao se na Majnu. Oš je nastojao da odseče Verneka od Veclara da ga nabaci na Lan i tu tuče grupisanim snagama. Kada mu to nije uspelo rešio je da što pre stigne na Majnu. Centar i desno krilo krenulo je 21. aprila; levo krilo napalo je Verneka kod Gisena i nateralo da se 22. aprila povuče na Ilbenštat.

Moro je najzad prešao Rajnu noću 19/20. aprila kod Dirshajma gde reka Il utiče u Rajnu. Austrijanci pod Starajem dali su vrlo jak otpor 20. i 21. aprila dok nisu odbačeni sa velikim gubicima — oko 6000 ljudi, ali su i Francuzi imali oko 3000 mrtvih i ranjenih. Moro je 22. aprila preduzeo gonjenje, ali je primirje zaustavilo operacije.

NA MORU I KOLONIJAMA

Propast Ošove eskpedicije u Irsku nije obeshrabrila neumornog francuskog ministra Trigea. On je pristupio opremanju nove flote i osigurao sadejstvo Španije i Holandije. Koncentraciju triju flota nastojali su Britanci da spreče: admiral Danken osmatrao je Holandane u Tekselu, Džarvis pokrete španske flote, a Bridport je

blokirao Brest. Kada su Španci izašli iz Kartagene sa 27 linijskih brodova i 10 fregata pod komandom admirala Kordove, tukao ih je 14. februara Džarvis sa 15 linijskih brodova kod rta Sao Visentea. U toj bici se istakao komodor Nelson, koji je zatim blokirao špansku flotu u Kadisu.

Četiri manja francuska broda iskrcala su 23. februara 1200 ljudi, većinom robijaše, kod Kardigen Beja u južnom Velsu. Bio je to deo diverzije kojim je, zajedno sa desantom kod Njukasla i koncentričnim dejstvom ka Liverpulu, trebalo odvratiti pažnju od desanta u Irskoj. Desant kod Njukasla napušten je krajem prethodne godine zbog oluje i bunta ukrcanih trupa, a desant u Irsku je takođe propao. Pod tim uslovima nije mogao uspjeti ni desant u Vels sve da su Velšani i prišli invazivnim snagama, na šta se računalo. No, kako je stanovništvo suprotno očekivanju ustalo protiv Francuza oni su se predali već idućeg dana bez borbe. Bio je to poslednji upad u Veliku Britaniju.

Za Veliku Britaniju bila je opasnija pobuna u floti. Mornari, slabo hranjeni i plaćeni, lišeni odsustva, s kojima se postupalo nemilosrdno strogo, otkazali su poslušnost 16. aprila u Spithedu. Pokorili su se u roku od mesec dana pošto su neki njihovi zahtevi zadovoljeni, ali u međuvremenu bune su se proširile u eskadri Severnog mora, na ušću Temze i među posadama eskadre admirala Dankena. Strogošću (23 vešanja), koncesijama i amnestijama bunt je ugušen tek sredinom juna. Francuzi nisu iskoristili ovu jedinstvenu priliku. Dotle su Trige i Oš pripremali drugu ekspediciju na Irsku, ali je 18. fruktidora (4. septembra) plan napušten odlaskom Trigea sa položaja ministra mornarice. Početkom oktobra holandski admiral Devinter isplovio je iz Teksela sa 15 linijskih brodova i 11 fregata (988 topova i 6775 ljudi) da ga kod Kamperdoina 11. oktobra tuče britanska flota admirala Dankena koji je imao 16 linijskih brodova, 2 fregate i 1 korvetu (1066 topova i 8315 ljudi). Britanci su skupo platili pobedu, gotovo svi njihovi brodovi su oštećeni, ali su potvrdili prevlast na moru i odstranili opasnost inva-

zije. Pod tim uslovima Francuska se sasvim orijentisala na gusarski rat. U jesen francuski ministar mornarice je ovlašćen da ustupi privatnicima fregate, korvete i druge manje ratne brodove radi krstaričkog rata.

U Americi, u San Domingu, Britanci su izgubili jedno uporište i mnogo uticaja, zauzeli su 18. februara osrtvo Trinidad od Španaca, ali su u aprilu odbijeni od Portorika. Istu sudbinu doživeli su Nelsonovi pokušaji protiv Tenerife i Kanarskih ostrva.

3. OSAMNAESTI FRUKTIDOR I KAMPOFORMIO

Oštrim merama protiv levičara, Babefa i njegovih pristalica, Direktorijum je dao maha reakciji. Izbori od 10. aprila 1797. ojačali su u savetima desničarske elemente sa jakim rojalističkim tendencijama, „umerene“, kako su nazivani. Savet pet stotina bira za svog predsednika Pišgrija kome će se uskoro dokazati veleizdaja. Saveti dosledno napadaju Direktorijum ali glavni spor je odnos prema crkvi. U ime slobode vere oni traže da se preduzmu mere u korist sveštenika, koji javno ili tajno rovore protiv Republike, zahtevaju da se ukinu zakoni koji su otežavali rojalistička rovarjenja, optuživali su Direktorijum što je uništio oligarhijsku Republiku Veneciju. Umesto Leturnera, koji napušta Direktorijum, oni biraju Bartelmija nastrojenog rojalistički.

Protiv ove ofanzive „umerenih“ Bara, Rebel i La Revejer reše da se državnim udarom oslobode opozicije, a Bartelmija i Karnoa da isključe iz Direktorijuma, prvog kao svog protivnika, drugog kao protivnika nasilnih mera. Državni udar mogao se izvesti samo uz podršku vojske. Vojska igra sve veću ulogu u političkom životu zemlje, a u njoj je bilo najviše revolucionarnog elana. Bara pridobija Oša ne rekavši mu čitavu istinu, ali je koncentracija Ošovih trupa prema Parizu prerano otkrivena. Bara se zatim obraća Bonaparteu, čoveku koga reakcija mrzi kao jakobinca, a čiju italijansku politiku, naročito prema Veneciji, osuđuju Bartelmi i Karno. Bonaparte

se ne angažuje direktno ali daje Direktorijumu svoju podršku. Na proslavi pada Bastilje 14. juna, u zapovesti trupama, Bonaparte je jasnim aluzijama upozorio na opasnost koja preti Republici, objavio nepoštedan rat njenim neprijateljima, u neku ruku stavio Direktorijum pod svoju zaštitu. Svaka njegova divizija uputila je svoju adresu Direktorijumu. Ožroova je bila najrevolucionarnija. Upravo njega je Bonaparte poslao u Pariz na raspolaganje Direktorijumu koji ga je 8. avgusta imenovao komandantom 17. divizije — nazvane Armija unutrašnjosti, u stvari armija Pariza, a 4. septembra (18 fruktidor) izveden je državni udar. Uhapšeni su Bartelmi, Pišgri, 50 narodnih poslanika i još 150 ljudi, većinom novinara koji su delom deportovani. Otpora nije bilo nigde. Nije bilo ni kapi krvi. Karno je pobegao. U Direktorijumu na upražnjena mesta došli su Merlen i Fransoa de Nešato. Moro je smenjen a na njegovo mesto postavljen Oš. On je postao i komandant obeju armija na Rajni, ali je umro već 19. septembra, otrovan kako se tvrdilo sa više strana. Njega je zamenio Ožro.

Gazeći ustav, 18. fruktidor je učinio kraj liberalnoj vladavini, koju su pokušali da uvedu termidorci, uspostavio diktaturu silom oružja, ali je nije mogao organizovati. Opao je ugled zakonodavnih tela i Direktorijuma u isti mah. Uloga koju je odigrala vojska ukazivala je na vojnu diktaturu, a uticaj Bonapartea se povećao.

Pregovori za mir između njega i austrijskih opunomoćenika otpočeli su 1. jula u Udinu, ali su kasnije vođeni i u dvorcu Paserijanu, gde je odseo Bonaparte, naizmenično u rezidencijama delegacija. Dva dana ranije Bonaparte je proglasio Cisalpinsku Republiku i priključio joj raniju Republiku Cispadansku, Valtelinu (nemački Veltin, dolina Ade) i deo ranijih venecijanskih poseda. To je ukazivalo da Austrija ne može više da računa na povratak Lombardije. Bonaparte nije popuštao u svojim zahtevima. On je svoje uslove upravo diktirao i jednog trenutka do terao do ivice ponovnog rata iako ga nije želeo, jer se borio za mir i prema Direktorijumu. Najzad su Austrijanci 18. oktobra potpisali mir, nazvan po beznačajnom

selu Kampoformiu (Kampoformido), u neku ruku neutralno mesto između Udina i Paserijana. Njegove bitne odredbe su: Austrija se odriče Belgije u korist Francuske; Francuska dobija Krf, Zante, Kefaloniju i ostala Jonska ostrva koja su pripadala Veneciji, a i njene posede u Albaniji; Austrija dobija sve teritorije Venecije u Italiji, Istri, Dalmaciji i Boki Kotorskoj i priznaje Cisalpinsku Republiku sa granicom na Adidi. Republika Đenova je kao Ligurska Republika stavljena pod zaštitu Bonapartea.

Saznavši o Leobenskom preliminarnom miru Velika Britanija je požurila da povede pregovore s Francuskom. Konferencija je otpočela 7. jula u Lilu, ali nije uspela.

Izvori i literatura: Jomini, *Histoire critique...*, X, Paris, 1822; Gebler, *Der Feldzug 1797 in Deutschland*, ÖMZ, sv. 3/1835; isti, *Ereignisse und Truppenbewegungen in der Zeit vom Friedensschlusse zu Campo Formio 1797. bis zur Eröffnung des Feldzuges 1799*, ÖMZ, sv. 1/1836; Schels, *Der Feldzug in Italien, Inner Österreich und Tirol*, ÖMZ, sv. 1-3/1835, sv. 2 i 3/1837; M. von Angeli, *Erzherzog Karl als Feldherr und Heeresorganisator*, I—IV, Wien, 1895—1897; F. Lentner, *Kriegspolitische Denkwürdigkeiten aus Tirols Befreiungskämpfen 1797*, Innsbruck, 1899; Donteville, *Le général Moreau*, Paris, 1899; *Die Kämpfe in den österreichisch-steierischen Alpen während der Franzosenkriege 1797—1809*, ÖMWV, sv. 60, 1900; *La campagne de 1797 sur le Rhin*, Paris, 1909; C. Gill, *The Naval Mutineries of 1797*, Manchester, 1913; *When Britain was last Invaded*, The Army Quarterly, juli 1957.

IV

POHOD NA EGIPAT

1. DRUGI DIREKTORIJUM

Diktatura Direktorijuma²⁸⁴ upravo trijumvira,²⁸⁵ održavala se terorom, no manje izrazitim nego 1793—1794. Vršeni su kućni pretresi, sumnjivi su zatvarani na duže i kraće vreme, štampa je gušena, knjige i pozorišta cenzurisani. Nije bilo revolucionarnih sudova. Kao izuzetno pravosuđe služile su vojne komisije koje su streljale nešto preko 160 ljudi, čemu treba dodati neutvrđen broj presuda kriminalnih sudova. U zloj uspomeni ostala je „suha giljotina”, kako je nazivana deportacija u Gvajani, ali vremenom sve se više zaziralo od teških kazni.

Ubrzo posle državnog udara od 18. fruktidora Direktorijum se našao pred opozicijom levice.²⁸⁶ Izbori za zakonodavno telo (Savet staraca i Savet pet stotina) od žerminala godine IV (april 1798) ispali su sasvim u njenu korist uprkos korupciji i pritisku. Izabrano je više od 300 poslanika levice koji će se pridružiti onoj šesdesetorici ili sedamdesetorici koji su bili u otvorenoj opoziciji

²⁸⁴ Naziva se *drugi* posle 18. fruktidora.

²⁸⁵ Bara, Rebel, La Revejer.

²⁸⁶ Naziva se jakobinska i neojakobinska; možda bi pravilnije bilo nazvati je republikansko-demokratska jer se više ne oslanja na sankilote. Direktorijum ju je nazivao „anarhističkom frakcijom”.

protiv vlade. Ugrožen sleva, Direktorijum skreće udesno novim državnim udarom od 22. floreala (11. maja): pod izgovorom zaštite republike od „jakobinske zavere” poništen je izbor 106 poslanika u korist onih koje je izabrala manjina, a 52 druga mandata su prosto poništena. To je treća antijakobinska reakcija od početka revolucije. Bilo je to sasvim nezakonito ali nedovljno za stabilnost vlade. Verovalo se da će se ostali zaplašiti, a oni su nastavili oštrijom borbom protiv vlade optužujući je pre svega za korupciju, za što je bilo primera u izobilju. U zakonodavnom telu i štampi tu su kampanju vodili često ljudi koji ni sami nisu bili sasvim čisti. To je vladi pružalo mogućnosti da odgovori sličnim optužbama, pa je na kraju kompromitovan gotovo sav politički svet u očima naroda koga su mučili nezaposlenost, glad i neobična zima. Levici se prećutno pridružila i desnica pogođena prethodnim državnim udarom od 18. fruktidora. Opozicija protiv omrznutog Direktorijuma polarizovala se oko leveice.

Direktorijum je nastojao da sanira finansije, ali se budžet nije mogao uravnotežiti. Deficit za godinu VI iznosio je 250 miliona. Moralo se pribegavati zajmovima kod bankara. Njima je bilo sve dozvoljeno, jer su imali u rukama vladu koja je grcala u latentnom bankrotstvu. Mržnja naroda prema novim bogatašima, koji su bezočno trošili novac jureći za svim uživanjima, prenosila se na vladu koja ih je štitila, no i sami njeni članovi su se korupcijom i luksuzom neposredno izlagali narodnom preziru i gnevu.

U okviru saniranja finansija ulazila je i eksploatacija zauzetih oblasti.

U Holandiji je 3. plivjoza godine VI (22. januara 1798) izveden državni udar, pandan 18. fruktidoru; francuski general Žuber i holandski Dandels nametnuli su Batavskoj Republici centralističko, antiaristokratsko, profrancusko uređenje sa Direktorijumom od 5 članova, kao u Francuskoj, uređenje koje je dopuštalo maksimalnu

eksploataciju zemlje: izdržavanje 25 000 francuskih vojnika, sem priloga u novcu i brodova sa oficirima.

Sa Cisalpinskom Republikom 3. vantoza (21. februar) Direktorijum je zaključio ugovor o savezu kojim se ona obavezala da će izdržavati okupacioni korpus od 25 000 francuskih vojnika, što su cisalpinski saveti odbacili kao preterano, no kada su iz njih uklonjeni opozicioni elementi, neki i zatvoreni, ratifikovan je i ovaj nametnuti ugovor.

Podstican Austrijom i Napuljem, u Rimu je papa Pije VI jedva čekao da se oslobodi Tolentinskog ugovora. Uporedo se u gradu javlja profrancuski, revolucionarni pokret protiv papskog despotizma. Rimski revolucionari ustali su na oružje 27. decembra 1797. U toku represija papski draguni povredili su eksteritorijalnost francuske ambasade i ubili jednog generala. Bertje, komandant Italijanske armije u odsustvu Bonapartea, dobio je nalog da maršuje na Rim. Krenuo je iz Ankone sa 18 000 ljudi i u grad ušao bez otpora 11. februara. Rimski Republika proklamovana je 15 februara. Sve akte njene vlade trebalo je da potvrdi francuski general. Nova republika bila je najmanje slobodna, a u isto vreme najviše pljačkana. Naređenje da se zaplene sva engleska i emigrantska imanja u praksi se pretvorilo u pravo razbojništvo krivicom agenata kojima je Masena, Bertjeov naslednik, poverio ovaj zadatak. U isto vreme francuske trupe su bile gole i bose, a mesecima nisu primale platu. Masena je došao u sukob sa svojim oficirima pa je morao predati komandu Dalmanju koji je ponovo zaveo disciplinu. Iskoristivši ove neprilike francuske vojske, sveštenici organizuju bunu protiv Francuza koju Dalmanj lako guši. Bune se francuske trupe u Mantovi zbog zaostalih plata, a na Korzici, početkom januara, dolazi do čitavog ustanka otočana koji guši general Menar.

U toku 1797. kralj Sardinije strogo je ugušio revolucionarni (jakobinski) pokret i odugovlačio s potpisom ugovora o savezu s Francuskom sve do 18. fruktidora. Podrškom Francuza u Pijemont su prodrli jakobinski odredi. Najzad su odnosi Sardinije s Francuskom uređeni

konvencijom kojom je u citadelu Torina došao francuski garnizon. Vreme potpunog potčinjavanja Sardinije nije bilo još došlo.

Švajcarsku Konfederaciju²⁸⁷ načeo je Bonaparte priključivši Valtelinu Cisalpinskoj Republici, ali nije mogao dobiti Vale da bi najkraćim putem preko Simplona i dolinom Rone povezao Italiju i Francusku. Na tome je insistirao dalje podržavajući težnje Voa, željnog da se otrese dominacije Berna, čiji je najžešći predstavnik bio Laarp. Uporedo, napredni ljudi, kao Peter Oks, tražili su obrazovanje Helvetske Republike, uz podršku Francuske, ali bez njene vojne intervencije. Na prolazu iz Italije za Raštat Bonaparte je podržavao ove tendencije u Ženevi i Bazelu. Direktorijum je januara 1798. na granici Voa prikupio Opservacioni korpus pod komandom generala Menara. I Bernjani su prikupili 20 000 ljudi pod komandom pukovnika Vajsa da bi ugušili pokret u Vou. Iskoristivši incident u kome su slučajno poginula 2 francuska vojnika, 28. januara Menar je ušao u Vo koji se zatim proglasio Lemanskom Republikom. Pred njim su se trupe Berna i Frajburga naglo povukle. Menar nije prešao granice nove republike. Dotle je bio u pitanju samo Vo, ali noću 13/14. februara 1798, verovatno na pritisak Bonapartea, Direktorijum je naredio da se krene na Bern. Upad Francuza u Vo uznemirio je sve kantone, ali su uz Bern stali samo Frajburg i Zoloturn. Doduše, od 13 kantona samo se Bazel izjasnio protiv namere da se Francuzi silom izbace iz Voa, ali praktično gotovo sav će teret rata, koji će početi 1. marta, nositi Bern. U međuvremenu je Menara zamenio Brin, a Direktorijum je

²⁸⁷ Švajcarska, razdirana nacionalnim, verskim i socijalnim suprotnostima, bila je tada šaren skup svakovrsnih državnopravnih formacija. Uz njih, bez predstavnika u vlasti, bila su tzv. „gravitirajuća mesta“ (zugewandte Orte), kao Ženeva, Graubinden, pruski Nojenburg i elzaska enklava Milhauzen (Miluz), pod njima su bili krajevi gde se govorilo nemačkim i italijanskim jezikom, koji su pripadali jednom ili više kantona, kao što su Vo (Vand, Waadt) i Argau pripadali Bernu. U gradskim kantonima vladale su oligarhije. Svuda je bilo sukoba između grada i sela, patricija i zanatlija, gospodara i potčinjenih.

s Rajne uputio još jednu diviziju pod Šoanburom. On je 2. marta zauzeo Zoloturn bez otpora, a Brin Frajburg uz priličan otpor. Švajcarci su imali 400 mrtvih i veliki broj ranjenih. Kod Nojenega Brin je forsirao Zensu uz jak otpor, koji je Švajcarce stao 800 mrtvih, 3000 zarobljenih i 20 topova. Istog dana su Francuzi ušli u Bern gde su se sastale obe francuske divizije. Poraz oligarhijskih kantona zadovoljavao je težnje Voa, ali Direktorijum je rešio da Konfederaciji nametne svoj ustav. Protiv toga ustaju iskonski seoski (demokratski) kantoni Švic, Uri, Apencel, Glaris, Cug i Untervalden. Nisu mogli shvatiti da u interesu slobode koja im se donosi treba da žrtvuju onu koju su već imali. Podstiču ih sveštenici u borbi protiv „Antihrista”. Zauzimaju Lucern i spremaju se na Arau gde su zasedavale vlasti nove republike. Šoanbur, koji je zamenio Brina, savladao je i ovaj otpor pretevši Lucern 30. aprila, ali su neredi nastavljeni, pa su mestimično vrlo surovo gušeni. U međuvremenu, 22. marta 1798. proklamovana je Helvetska Republika. Ukinuta je zavisnost *gravitirajućih* i *potčinjenih*. Pored 13 postojećih kantona formirano je još 8, pozvan je i Graubinden koji se još kolebao. Ženeva i Milhauzen priključeni su Francuskoj. U svim kantonima ukinuti su aristokratski režimi. Velike sume su zaplenjene u Frajburgu, Cirihu, Zoloturnu, a naročito u Bernu. U septembru, u kantonima Cirih, Lucern, Cug i Švic otpor se ponovo rasplamsao, ali ga je Šoanbur opet savladao. Doduše, ukidanje feudalnih prava zadovoljilo je seljake, ali svu je korist od toga odnosio novouvedeni porez na zemlju.

2. INVAZIJA EGIPTA

Sit nezakonitosti i nesposobnosti vlade, simpatije naroda počinju da se okreću vojnim šefovima, a Direktorijum je znao iz iskustva 18. fruktidora šta može učiniti vojska. Zbog toga zazire od mira. Vladi bez ikakve političke podrške, odgovara više ratno stanje koje odlaže mnoge unutrašnje probleme, opravdava nasilja i zapo-

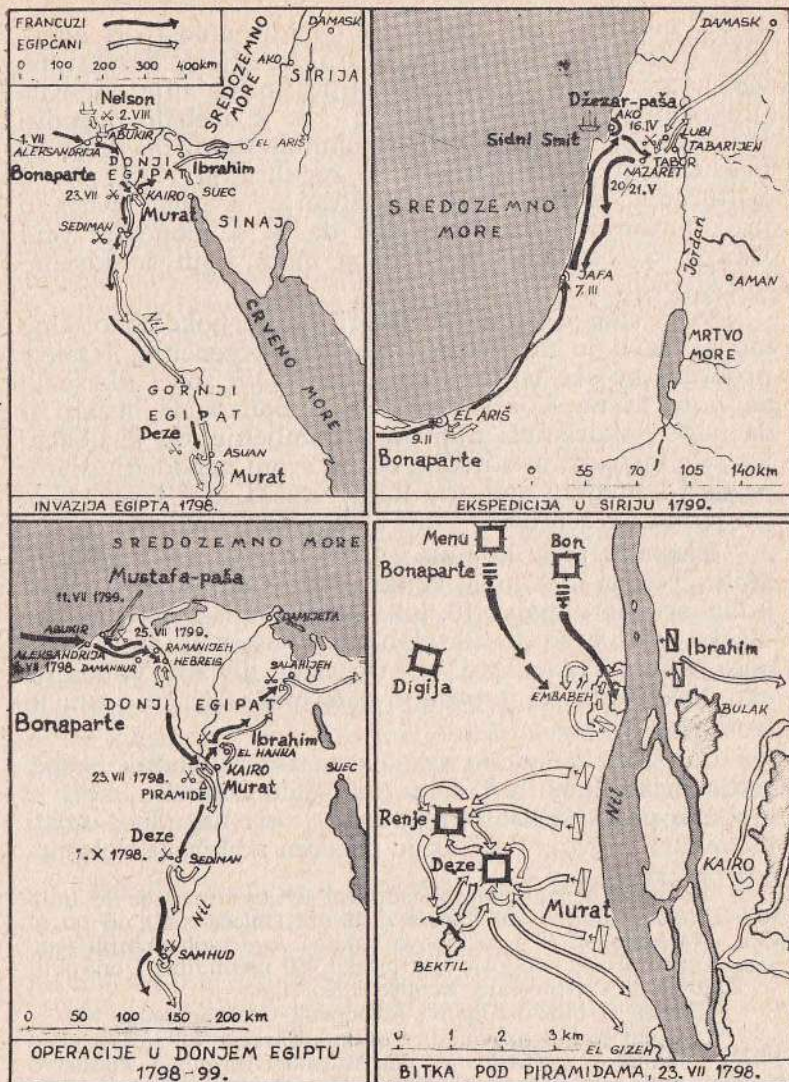
šljava popularne generale. Posle Kampoformija popularnost Bonapartea porasla je u Francuskoj do obožavanja. Njega se Direktorijum imao jedino bojati; Pišgri je bio deportovan, Moroa su republikanci nerado gledali, Žurdan je bio u nemilosti, a Oš mrtav.

Direktorijum je nastojao da ovog opasnog generala što pre zaposli na drugoj strani, pa ga je već 26. oktobra 1797. imenovao za komandanta Engleske armije (*général en chef de l'armée d'Angleterre*), koja je trebalo da izvrši desant u Irskoj a da ga nije ni upitao za saglasnost; uporedo ga je odredio i za prvog francuskog delegata u Raštatu, da bi ga što duže držao van Pariza. Uvidevši da nema šta da radi u Raštatu, gde je otišao pravo iz Italije, Bonaparte se vratio u Pariz 7. decembra, dakle, posle odsustva od 21 meseca.

Svestan svojih sposobnosti, svoje popularnosti, svoje moći, Bonaparte je već tada rešio da uzme vlast u svoje ruke, no ne tog trenutka. Brižljivo je izbegavao manifestacije naroda željnog da iskaže svoje oduševljenje heroju dana. Ali to nije nikoga varalo u Direktorijumu. Direktorima je bilo stalo da što pre nekud ode ovaj čovek, idol naroda, koji je uz to bio kao neki generalisimus oružanih snaga Republike, jer je pored komande nad Engleskom armijom zadržao komandu nad Italijanskom armijom, a kao prvi delegat u Raštatu imao izvesna prava i nad armijama u Nemačkoj. Kad je Bonaparte, pošto je obišao zapadne krajeve, 5. vantoza (23. februara 1798) umesto desanta u Irsku predložio pohod na Egipat — da se odande ugroze britanski posedi u Indiji, Direktorijum je odmah prihvatio tu ekscentričnu i fantastičnu operaciju najviše da se njega reši, iako se Evropa ponovo spremala na rat protiv Francuske.

Ekspedicioni korpus za Egipat formiran je oko Tulona i Marseja sa maskirajućim nazivom *levo krilo Engleske armije*. Pred sam odlazak nazvan je Orijentalna armija (*Armée d'Orient*). Bilo je u svemu oko 35 000 ljudi²⁸⁸ i

²⁸⁸ Formiranih u 6 pešadijskih (Deze, Benje, Kleber, Menu, Bon i Voboa) i 1 konjičku diviziju (Dima). Načelnik štaba je bio Bertje.

Sk. 23 — Pohod na Egipat i Siriju 1798 — 1799.

10 000 mornara.²⁸⁹ Bonaparte se okružio mnoštvom umetnika i naučnika: pisaca, muzičara, inženjera, kartografa, agronoma. Kada ga njegova bujna mašta nije odnosila preko Sirije i Persije u Indiju, gde je trebalo pogoditi Britance, on je govorio o ogromnim radovima koje će preduzeti u zemlji faraona, o regulisanju Nila, novim kulturama, arheološkom istraživanju, a iznad svega o prokopavanju suecke prevlake da bi se obnovila veza između Sredozemnog i Crvenog mora koju su faraoni bili stvorili.

Pred sam odlazak Direktorijum se pokolebao. Upi-tao se da li je mudro lišiti se takvog generala i takve probrane vojske u trenutku kada su svi znaci ukazivali na nov rat na Kontinentu. Ali je Bonaparte insistirao da pođe. Iskoristivši njihovo dvoumljenje, on je ubacio u svoje instrukcije odredbu da po svom nahođenju može predati komandu nad armijom i vratiti se u Francusku. On je bio i rešen da se vrati za nekoliko meseci.

Ekspedicija je krenula 19. maja. Pred La Valetu na Malti,²⁹⁰ stigla je 9. juna. Veliki majstor odbio je da primi u luci svu flotu, pa su 10. juna 3 divizije iskrcane na više tačaka i vrlo brzo slomile slab otpor. Ostrvo je Bonaparte prisajedinio Francuskoj, ostavio slabu diviziju Voboa od oko 2300 ljudi, pa je posle 6 dana pored Krita nastavio za Egipat.²⁹¹

Čim se u Londonu saznalo za skori odlazak ekspedicije prikupljene u Tulonu, admiralu Džarvisu, koji je krstario pred Kadisom, naređeno je da napadne, uništi ili rasturi konvoj. Zadatak je poveren admiralu Nelsonu,

²⁸⁹ Flotom je komandovao admiral Brijes. Imala je 13 linijskih brodova od 74—120 topova, 2 broda (mlečanska) od po 64 topa, 8 fregata od 40 i 36 topova i mnoštvo drugih manjih jedinica. Transportnih brodova bilo je oko 400 računajući i one koji su isplovili iz Čivitavekije, Đenove i Korzike.

²⁹⁰ Malta je bila u rukama Jovanovog viteškog reda.

²⁹¹ Egipat je bio provincija Turskog Carstva, ali je sva vlast bila u rukama dva šefa mameluka, Murata i Ibrahima. Prisustvo turskog paše bilo je samo formalno. Mameluci, većinom čerkeski ratnici, pritiskivali su i eksploatisali domaće stanovništvo gore nego ranije Turci.

već čuvenom u britanskoj mornarici. Sa 13 linijskih brodova on je počeo krstariti u visini Korzike, ali je konvoj već bio prošao ostrvo. Prokrstarivši Lionski zaliv, našao se pred Tulonom onog istog dana kada je Bonaparte ulazio u Maltu. Saznavši nešto o pravcu kojim su zaplovili Francuzi, krenuo je za Mesinu gde se usidrio istog dana kada su Francuzi napustili Maltu. Dobivši nešto kasnije pouzdanije podatke od nekog dubrovačkog broda, koji je začudo prošao kroz francuski konvoj a da nije zadržan, Nelson je krenuo duž afričke obale za Aleksandriju gde je stigao 28. juna, pre Francuza. Tamo ga je guverner dočekaao kao neprijatelja, odbio njegovu saradnju protiv Francuza, pa je Nelson otplovio dalje u potragu za konvojem. Tri dana kasnije, 1. jula, pred Aleksandrijom su se pojavili Francuzi. Zahvaljujući, dakle, samo nizu slučajnosti sudar dveju flota je dotle izbegnut.²⁹² Idućeg dana Bonaparte je iskrcao deo svojih trupa istočno od Aleksandrije, a 2. jula zauzeo je grad eskaladom zidina (jurišnim lestvicama), jer artiljerije nije još imao na kopnu. Proklamacijom egipatskom narodu pokušao je Bonaparte da predstavi francusku invaziju kao akciju protiv mameluka, u interesu sultanove vlasti koju su oni pogazili, akcijom koja je Egipćanima donosila „slobodu” od „stranih tlačitelja”. Što su se u tome angažovali baš Francuzi objašnjavalo se progonima francuskih državljana u Egiptu. U zauzetim gradovima i selima pored francuske isticane su i sultanove zastave. Kao da je hteo da obrazuje neki franko-osmanski kondominijum.

Uredivši odnose u Aleksandriji,²⁹³ Bonaparte je krenuo 6. jula na Kairo da potraži mameluke. Izabrao je najkraći put preko grada Damanhura i Ramanijeha koji prvim svojim delom vodi pustinjom. Pod nemilosrdnim julskim suncem, nenaviknuti, neaklimatizovani, neoprem-

²⁹² Prema brodskim dnevnicima izgleda da su noću 22/23. juna obe flote bile vrlo blizu (*Victoires...*, V, 69).

²⁹³ Ranjenog Klebera postavio je za vojnog, a šerifa Koraima za civilnog guvernera provincije, kome će nekoliko nedelja kasnije skinuti glavu zbog izdaje.

ljani i nepripremljeni francuski vojnici su odjednom brutalno suočeni sa svima strahotama pustinje. Mnogi su tu ostavili svoje kosti. U Ramanijehu je 11. jula dostignut zapadni krak delte Nila. Zašlo se u pitomiji kraj, a uporedo s vojskom ići će odsad i flotila sa potrebama. Dotle se bilo pojavilo samo nekoliko stotina neprijateljskih konjanika koje je prethodnica rasterala sa nekoliko topovskih metaka. Kod Hebreisa došlo je do prvog sudara. Oko 4000 što mameluka što felaha zauzelo je položaj između Nila i sela u nekoliko improvizovanih šanaca sa nešto artiljerije, a na reci je desetak topovnjača štitilo njihovo desno krilo. Bonaparte je od svake divizije formirao karu (carré) sa topovima na uglovima u čiju je sredinu stavio prtljag i ono malo konjice što je imao. Kare su postavljene stepenasto da su se međusobno mogle flankirati. Mameluci su krenuli u napad na levu karu, a kada su stigli na polovinu topovskog dometa dočekani su plotunom i odbačeni. Zatim su uzastopno pokušali da napadnu i ostale kare odostrag, ali svuda su naišli na nepokretne preteće mase i svuda dočekani artiljerijom. Uvidevši da su nemoćni prema tim postrojenjima, mameluci su nestali sredinom dana. Na Nilu je borba između dveju flotila bila oštija, sa više gubitaka.

Taktiku koju je Bonaparte genijalnom inspiracijom improvizovao kod Hebreisa upotrebljavaće konsekventno protiv mameluka — opasnih lakih konjanika. Njihov prestiž, dotle neosporan, opasno je kompromitovan, a ugled Francuza nametnuo se odjednom zemlji. U očima Egipćana alah je štitio njih i njihovog šefa „oca vatre”. Bonaparte je učinio sve da se ova legenda što više proširi.

BITKA POD PIRAMIDAMA

Mameluci su rešili da pred Kairom tuku rešavajuću bitku. Njihovim lakim konjanicima odgovarala je više „partska taktika”, ali se dolina Nila mogla braniti samo frontalno kao nekad aluvijalne doline stare Grčke. Murat je svoju malu vojsku od nekih 6000 konjanika rasporedio duž Nila između sela Embabeha, sumarno utvrđenog, i

El Gizeha, nedaleko od čuvenih piramida. Bonaparte je svoje divizije postrojio u kare, u širem rasporedu da bi obzbedio vatru. Desnokrilne divizije Deze i Renje istakao je da bi protivniku presekao odstupnicu za Gornji Egipat. „Vojnici, četrdeset vekova posmatraju nas sa ovih spomenika” — navodno je doviknuo trupama prolazeći mimo fronta. Drugi tvrde da je fraza kasnije skovana, ali je svakako odgovarala njegovoj razbuktaloj mašti koja se u to vreme odaje sličnim izlivima, a bila je i u duhu bombastičkog stila epohe.

Bonaparte je nameravao da napadne selo Embabeh, ako ga mameluci ne budu hteli napasti. No, oni su udarili prvi u dve kolone: jedna je napala levi ugao divizije Renje, a druga desni divizije Deze. Dočekani hladnokrvno snažnom i preciznom vatrom, začas se bojište prekrilo mrtvim i ranjenim ljudima i konjima. Deo prve kolone je zatim napao levi ugao divizije Deze, a ubrzo su obe divizije napadnute sa svih strana, no svuda su napadači naišli na mirnu i ubitačnu vatru. Ponegde su je Francuzi otvarali tek na 10 koraka, da bi bila efikasnija. Kada bi mameluci stizali do kara, prvi red je parirao bajonetima udarce sabalja napadača, a drugi i treći red pucali bi pravo u meso. Odbijeni od Dezea i Renjea, mameluci su napali selo Bektıl gde je nekoliko francuskih četa obezbeđivalo bunare, ali ih nisu mogli oterati, pa su ponovo napali desnu Dezeovu stranu da budu opet odbijeni.

U međuvremenu je Bonaparte naredio da divizije Bon i Menu (pod komandom generala Vja) formiraju napadne kolone od prve i treće čete svakog bataljona, dok su druge i četvrte čete i dalje obrazovale karu samo sa plićim stranama (3 vrste). Napadne kolone divizije Bon upućene su na selo Embabeh, a one divizije Menu između mameluka koji su napadali i onih koji su ostali u rovovima. Bonaparte je ovim nastojao da spreči prvim povratak u rovove, a drugim da preseče odstupnicu ili po potrebi da ih napadne u levi bok. Kolone divizije Bon zauzele su Embabeh, koji je branilo 37 topova ne računajući one koji su dejstvovali sa brodova na Nilu, odbivši prethodno obuhvatni napad konjanika koji su ispali iz

sela, i sve zajedno, konjanike i pešake, bacile u reku. To je rešilo bitku. Uvidevši da ne može pokolebati francuske kare, Murat se rešio na povlačenje. Ibrahim, koji se sa nešto mameluka nalazio na desnoj obali Nila, povukao se takođe. Mameluci su imali gubitaka: 3000 mrtvih, 40 topova, 400 natovarenih kamila. Francuzi su imali svega 40 mrtvih i 120 ranjenih.

Bonaparte je ušao u Kairo 23. jula bez otpora. Idućih dana krenuo je s konjicom za Ibrahimom i odbacio ga u bojevima kod El Hanke i Salahijeha. Ibrahim je umakao u Siriju, dok se Murat povukao u Asuan. Na povratku u Kairo, 14. avgusta, saznao je da su mu Britanci 2. avgusta potpuno uništili flotu u Abukiru.

BITKA KOD ABUKIRA

Francuska flota bila je na abukirskom sidrištu izložena vetrovima, neprijatelju i oskudici hrane i vode za piće. Za to vreme detaljno je ispitan ulaz u staru luku Aleksandrije, ali prema mišljenju admirala Brijesa kanal nije bio dovoljno dubok za njegove brodove. Tako je Brijes i dalje ostao pred Abukirom. Dotle je Nelson pretražio sav Egejski arhipelag i obale Moreje (Peloponeza) i 18. jula uplovio u Sirakuzu na Siciliji. Da bi se ponovo snabdeo trebalo je da ode čak u Gibraltar, u najbližu britansku bazu, ali mu je napuljski dvor omogućio da se snabde na Siciliji kršeći očigledno svoju neutralnost. Kada se u Londonu saznalo da je propustio francuski konvoj, neki su zatražili da se stavi pod sud, a drugi su zamerali Džarvisu što je tako važan zadatak poverio tako mladom kontraadmiralu. Posle 7 dana, 25. jula, nastavio je traganje za francuskom flotom, 28. jula je saznao u Mesenskom (Koronskom) zalivu da su Francuzi pre mesec dana sa obala Krita zaplovili prema jugoistoku, pa je zaključio da su pošli na Egipat. Pred Aleksandrijom je bio ponovo 1. avgusta oko podne. Ubrzo je saznao da se francuska flota nalazi kod Abukira. Brijes se smatrao sigurnim u Abukirskom zalivu. Na savetu kontraadmirala

i komandanata brodova rešeno je da se neprijatelj dočeka na sidru, ako se bude pojavio. Računalo se da se Britanci neće usuditi da izazovu bitku u nepoznatom zalivu čije su plitke vode krile svakovrsnu opasnost. To je Nelson upravo učinio još istog dana, uvukavši se delom svoje flote između kopna i francuske flote. Prema francuskih 13 linijskih brodova, 4 fregate i 5 topovnjača nalazilo se 12 linijskih brodova Britanaca. Poraz Francuza je bio potpun: izgubili su 11 linijskih brodova i 2 fregate sa preko 5000 ubijenih, ranjenih i zarobljenih. Među ubijenima bio je i Brije. Britanci nisu izgubili ni jedan brod, imali su samo 218 mrtvih i 678 ranjenih.

Poraz kod Abukira je iz osnova izmenio strategijsku situaciju na Sredozemnom moru, posebno u njegovom istočnom delu. Turska će sada energično istupiti protiv Francuza, a Orijentalna armija biće izolovana od Francuske. Na vest o katastrofi Bonaparte je reagovao prilično flegmatično: pošto se iz Egipta ne može izaći, treba ga organizovati za opstanak. Odmah po povratku u Kairo pristupio je organizaciji zemlje čuvajući osetljivost domorodaca. Podelio ju je na pokrajine na čije je čelo stavio generale a njima uz bok pokrajinski *divan* (savet) domorodaca. *Veliki divan* zasedavao je od 5. do 20. oktobra. Policiju, administraciju gradova, finansije i pravdu ostavio je domorocima. Sam se nazvao *veliki šaik Egipta* (*Šaik el beled*). Verske običaje muslimana je brižljivo čuvao, vođe je obasipao obzirima, ali je sve terao na rad. Uporedo je podsticao svoje saradnike na grozničavu aktivnost, naučnike, inženjere, umetnike. Nastaju grandiozni projekti javnih radova, puteva, rečne plovidbe, postavljaju se osnovi za odnose sa islamskim svetom, formiraju se radionice za potrebe vojske, ispituju se piramide, proučavaju mogućnosti probijanja Suecke prevlake. Obrazuje se naučni institut (*Institut d'Egypte*), izdaju se novine i revije. Odsečen od Francuske, odakle nije mogao očekivati nikakva pojačanja, nastojao je da ih stvori u Egiptu iz domaćeg elementa: formirao je Koptsku legiju, Grčku legiju, a od Egipćana Bataljon orijentalnih lovaca. Formirao je i Puk dromedera (kamila). Utvrdio je foro-

vima Kairo, Aleksandriju, Damietu (Dimyat), Suec. Za to vreme Deze je odbacio Murata i mameluke iz Gornjeg Egipta u Nubiju, tukavši ih 7. otkobra kod Sedimana, zatim kod Samhuda i Asuana, najjužnijeg egipatskog grada.

3. EKSPEDICIJA U SIRIJU

U Carigradu se invazija Egipta nije shvatila kao usluga već kao neprijateljski akt. Ohrabrena Drugom koalicijom koja se u Evropi stvarala protiv Francuza, Porta je 22. decembra stupila u savez sa Rusijom, a 5. januara 1799. sa Velikom Britanijom. U Siriji i Carigradu prikupljale su se armije za preotimanje Egipta. O pretećem stavu Porte saznalo se u Kairu već krajem septembra. To je razbukvalo mržnju protiv okupatora koja je dotle tinjala ispod prividno mirne površine; 22. oktobra digao se na ustanak Kairo, ali je brzo i krvavo savladan. To je navelo Bonaparteu da preduhitri Turke ofanzivom u Siriju, iz čijeg je uspeha, prema Bonaparteovim memoarima diktiranim na Svetoj Jeleni, trebalo da se razviju operacije protiv Indije preko Mesopotamije i Persije (Irana), odnosno pohod na Tursku i Austriju preko Male Azije, Carigrada, Balkana i Podunavlja, odakle bi se vratio u Francusku. On je voleo da na realističke poduhvate kalemi fantastične planove. Ali je uporedo molio imana od Maskata da Tipuu Sahibu, sultanu od Majsora tada u ratu sa Britancima, prenese pismo u kome je obećavao da će Indiju osloboditi jarma. On je voleo da i svoje snove realistički organizuje.

Na Siriju je krenuo sa 15 000 ljudi (divizije Kleber, Bon, Lan i Renje). Dezea je ostavio u Gornjem Egiptu sa 500, a Digija sa isto toliko ljudi između Kaira i Aleksandrije.

Divizija Renje, koja je bila na čelu, zauzela je 9. februara mesto El Ariš, koje je bukvalno do smrti branio odred od oko 2000 ljudi sirijskog Džezar-paše. Ali se utvrđenje (grad) nije moglo zauzeti na juriš. Kada su naišli prvi delovi divizije Kleber, Renje je 15. februara

potpuno razbio odred Ibrahimovih mameluka i sirijske pešadije koju je u El Ariš dopratio konvoj potreba namenjenih utvrđenju. Dva dana kasnije sva je eskpediciona armija grupisana kod El Ariša. Grad se predao već 19. februara uz slobodan odlazak garnizona s oružjem. Posle 4 dana odmora krenulo se dalje. Zamoran marš pustinjom otežavali su beduini na svojim lakim konjima ne gubeći prilike za napad, danju i noću. Trupe su stalno kantonovale u kari, ponekad su tako i maršovale, a posebna odeljenja su bila stalno u pripravnosti. Drugog otpora nije bilo. Jafa, slabo utvrđen grad sa nekih 40 topova, zauzet je na juriš 7. marta posle trodnevne opsade, uz strahovit pokolj garnizona i stanovnika. Pljačka je trajala dve noći i dva dana. U Jafi je epidemija kuge dobro proredila francuske trupe. Pred Ako stigli su Francuzi 18. marta, ali su prethodno hladnokrvno pobili oko 3000 zarobljenika. Grad je branio Džezar-paša koga su efikasno pomagali komandant britanske eskadre Sidni Smit i francuski emigrant, pukovnik Le Pikar de Felipo, Bonaparteov školski drug. Na nesreću za Francuze, Britanci su im zaplenili opsadni park upućen morem. Umesto da francuska artiljerija ruši opsednuti grad, sada će ga braniti. Ipak će Bonaparte pristupiti opsadi. Napadna tranšėja otpočeta je 20. marta; šest dana kasnije Džezar je izvršio ispad koji je odbijen; 28. marta odbijen je juriš francuskih grenadira. Uveren da se tvrđava može zauzeti samo regularnim napadom, Bonaparte je nastavio opsadu. Ispad Turaka od 30. marta odbijen je s naporom.

BITKA KOD TABORA

U međuvremenu gotovo sva se Sirija digla protiv osvajača. Mala francuska armija našla se usred neprijateljskog mora. Samo su Druzi zadržali prijateljski stav. Nestajalo je municije i hrane. Da bi preduhitrio neprijatelja i razbio ga pre no što bude u mogućnosti da ga koncentrično napadne, Bonaparte je poslao više kolona u

unutrašnjost, što je dovelo do nekoliko sudara: general Žino iz sastava divizije Kleber 6. aprila je ovladao Nazaretom i istog dana je kod Lubija naišao na jače snage koje su dolazile iz Damaska, odbio dva konjička juriša pa se povukao u Nazaret. Kleber, koji mu je sa glavnom divizije pritekao u pomoć, naišao je kod Lubija 11. aprila na 5000 konjanika i 1000 pešaka, pa se takođe povukao na Nazaret. To je omogućilo protivnicima da 14. aprila prikupe u ravnici Fuli (Esdrelon) oko 30 000 od čega 20 000 konjanika, po oceni Francuza. Obavešten o situaciji, krenuo je i Bonaparte za Nazaret sa divizijom Bon i nešto artiljerije. Zatekao je Klebera 16. aprila u borbi sa nadmoćnijim neprijateljem u podnožju biblijskog brda Tabora. Njegova kara jedva je odolevala naletima protivnika. Sa dve svoje kare bacio se Bonaparte u borbu i odlučio je u svoju korist. Bitka kod Tabora stajala je Francuze svega 200 ljudi a njihove protivnike 6000. U Tabarijehu zaplenjene su velike količine hrane. Vrativši se pod Ako, Bonaparte je nastavio energično opsadne radove uz pomoć druge opsadne artiljerije koja je u međuvremenu stigla, ali se energično branjen grad, koji je dobio pojačanje s mora, nije mogao zauzeti. Teški gubici²⁹⁴ koji se nisu mogli niotkuda popuniti, vesti iz Kaira i Aleksandrije da se u Donjem Egiptu sprema ustanak, da se armija rasturena kod Tabora ponovo prikuplja, borbe koje je Deze stalno vodio u Gornjem Egiptu, sve je to navelo Bonapartea na odluku o povlačenju koje je otpočeo noću 20/21. maja. U Jafi je otrovano 20—30 vojnika obolelih od kuge koji se nisu mogli transportovati. Istočno od Suecke prevlake zadržan je samo garnizon El Ariš. Bonaparte nije propustio ništa što bi moglo prikriti neuspeh operacije. Pisao je Digiju da je bez kolebanja napustio porušen grad, ali da se vraća sa hiljadama zarobljenika i šumom zaplenjenih zastava. Povratak vojske u Kairo 14. juna organizovao je kao trijumf pobednicima.

²⁹⁴ Više od trećine efektiva, među njima 158 oficira i više generala.

DESANT KOD ABUKIRA

Ali nikog nije mogao prevariti. Egipćani su bili spremniji da se dignu na ustanak nego ikada ranije. Divan je bio manje savitljiv, rezerviraniji. Na jugu mahdi Ahmed dizao je narod na oružje. Svakog časa je britanska flota mogla iskrcati na obale Egipta drugu tursku vojsku koja se prikupljala na Rodosu. Najmanji njen uspeh rasplamsao bi latentni otpor u opšti ustanak, a francuska vojska od 45 000 bila je već svedena gotovo na polovinu i dalje se topila. Bonaparte traži od Direktorijuma 6000 ljudi, ali je znao da ih neće dobiti. U situaciji u kojoj se nalazila, Francuska nije mogla rizikovati da toliko ljudi postanu, gotovo izvesno, plen Nelsonove flote. Uzalud je Bonaparte nastojao da poveća domorodačke efektivne. Pokušao je i sa crncima. Kupio ih je 2000 od sultana od Darfura, i dok je od njih stvarao prve bataljone, naišli su Turci.

Mustafa-paša sa oko 12 000 ljudi iskrcao se 11. jula kod Abukira i odmah zauzeo tamošnji for. Da je odmah krenuo u unutrašnjost, mogao je da spreči ili omete koncentraciju Francuza, ali on se utvrdio na poluostrvu čekajući da Murat iz Gornjeg Egipta pritisne Kairo s juga. Dok su francuski generali Mira i Frijan zadržavali Murata, Bonaparte je do 24. jula prikupio 6000 ljudi i, ne sačekavši Klebera koji je bio na maršu, idućeg dana se bacio na Turke. Prvu liniju odbrane Francuzi su zauzeli lako: posada desnokrillnog bastiona povukla se bez borbe, a levokrillnog je odsečena i bačena u more; nešto više otpora pružili su Turci u centru prve linije, ali su i tu odbačeni uz velike gubitke. Prvi napad na krila druge linije odbijen je, i dok su Turci iz centralnog reduta krenuli za odstupajućim Francuzima, Bonaparte je zauzeo napušteni redut. Odsečen od grada Miraovom konjicom, najveći deo Turaka je pobijen ili se udavio u moru. Mustafa-paša je zarobljen. U foru je ostalo oko 5000 Turaka; njihovi ostaci predali su se 2. avgusta iscrpeni od gladi i žeđi. Francuzi su imali oko 1000 mrtvih i ranjenih.

Ovom pobedom zasenjen je prošlogodišnji pomorski poraz koji je nosio isto ime, zaboravljen je odjednom i neuspeh u Siriji. Egipat je za duže vreme bio siguran unutar i spolja, ali je Bonaparte znao da za Francuze on sve više postaje zatvor iz koga ne mogu uteći. Vesti koje su dopirale iz Francuske i Evrope već odavna su zapalile u njemu želju da se vrati u zemlju, ali dok je njegovom ekspedicijom korpusu pretila opasnost nije ga mogao napustiti a da ne navuče na sebe odijum dezerterstva. Sada, posle pobede kod Abukira, kada nije više bilo neposredne opasnosti, smatrao je da može otići. Baš u to vreme Sidni Smit, ne zna se tačno zašto, doturio mu je evropske novine zaključno sa 10. junom 1799, koje su govorile o francuskim porazima u Evropi u ratu sa Drugom koalicijom. To je odlučilo. Noću 21/22. avgusta 1799. sa malom pratnjom napustio je Egipat na dvema fregatama u najvećoj tajnosti — čak je i Kleber, njegov zamenik, saznao tek gotovu činjenicu — „da otera tu gomilu advokata nesposobnih da vladaju Republikom... da se stavi na čelo vlade” — kako se izrazio pred sam odlazak.

Izvori i literatura: Victoires..., V. Paris, 1855; A. T. Mahan, *The Life of Nelson*, London, 1897; Oechsli, *Die Schweiz in den Jahren 1798. und 1799*, Zürich 1898; A. de La Jonquière, *L'expédition d'Egypte*, I-V (izd. francuskog Generalštaba), Paris, 1900—1907; Fr. Charles-Roux, *Les origines de l'expédition d'Egypte*, Paris, 1910.

DRUGA KOALICIJA

Posle Kampoformija Prva koalicija se pretvorila u anglo-francuski rat, ali je Velika Britanija znala da može savladati svog protivnika samo ratom na Kontinentu. Napore njene diplomatije da tu nađe saveznike znatno je pomogla eskpanzionistička politika drugog Direktorijskuma, a naročito pohod na Egipat.

Ponižena Austrija smatrala je mir samo predahom, Francuska intervencija u Rimu i Švajcarskoj jačala je u njoj ratobornu stranku. U Raštatu francuski predstavnici traže i rejon Kelna, odbijajući da Austriji pruže kompenzacije. Napad bečke rulje na francusku trobojku istaknutu na ambasadi zategao je odnos gotovo do prekida. Pregovori koji su tom prilikom pokrenuti u Selcu, u Elzasu, prekinula je Austrija 7. jula kada je videla da u Italiji neće moći dobiti nikakvu naknadu za francusku okupaciju Švajcarske i Papske Države, što je, stvarno, bitno menjalo u korist Francuske stanje stvoreno u Kampoformiju.

Austrija je već tada rešila da zarati, ali je očekivala povoljniji trenutak kada ne bude više morala da nosi sama breme suhozemnih operacija.

Rusija se osetila pogođenom obrazovanjem francuske ratne luke u Ankoni i okupacijom Jonskih ostrva, smatrajući istočno Sredozemlje svojom interesnom sferom od kada se Kučuk-Kajnardžijskim mirom (1774) i mirom u

Jašiju (1792) proglasila protektorom hrišćanskog življa u Osmanskom Carstvu a ujedno i glavnim pretendentom na nasleđe te umiruće imperije. Car Pavle I, hirovit vladar Rusije, bio je strastven protivnik revolucije. Posle poraza Austrije primio je na izdržavanje Kondeove emigrante, a samozvanom Luju XVIII dopustio je da se smesti u Mitauu (Jelgava). Romantično se zanoseći Jovanovim viteškim redom, smatrao je francuski napad na Maltu ličnom uvredom, pa je dopustio da ga u oktobru 1798. razbaštinjeni vitezovi proglase velikim majstorom Reda. Proglasio se i protektorom napuljskog dvora smatrajući da je u opasnosti. Ovi izlivi apsolutnog monarha, suludog kako su ga smatrali, bili su ipak u pravcu ruske ekspanzije. Pohod na Egipat zbližio je Rusiju i s Turskom.

NAPULJ I PIJEMONT

Velika Britanija je revnosno podsticala neprijateljsko raspoloženje evropskih sila protiv Francuske, ali za prvi mah uspeva da baci u borbu samo Napuljsku Kraljevinu. Austrija je s njom bila povezana tajnim savezom, ali će je ostaviti samu. Ustupiće joj samo generala Maka koji će doći, na čelo napuljske vojske od 60 000²⁹⁵ ljudi. Britanci su znali da ovom snagom neće mnogo nauditi Francuskoj, ali njima je bilo glavno da zapale rat u Italiji ne bi li se savladala kolebljivost Austrije.

Napuljska armija je 24. novembra prešla u 3 kolone granicu Rimske Republike gde su Francuzi imali svega 13 000 ljudi pod Šanpioneom. Pred tolikom nadmoćnosti on je evakuisao Rim zadržavši samo garnizon u kuli San Anđelo. Napuljci su ušli u grad 29. novembra što je dalo povoda rimskim reacionarima za zversko obračunavanje sa republikancima i Jevrejima. U isto vreme je Nelson iskrcao u Livornu 7000 Napuljaca da bi digli na ustanak Toskanu i presekli komunikacije Francuza. Ipak je Šanpione ostao na liniji Čivita Kastelana-Kantalupo. Napad

²⁹⁵ Linijske trupe svega 30 000. Artiljerija i konjica bile su dobre, a pešadija, posle papine, najgora u Evropi.

koji je Mak izveo 5. decembra na desno francusko krilo kod Čivita Kastelana odbio je Makdonald sa svega 6000 ljudi. Posle toga je uzalud Mak pokušao da probije francuski centar u pravcu Ternija; njegove kolone počesno su tučene kod Maljana, Otrikola, Kalvija. Mak se povukao iz Rima gde su se Francuzi ponovo vratili 15. decembra. U toj operaciji Napuljci su izgubili 15 000 ljudi, 40 topova, svu komoru.

Dok se Mak organizovao za odbranu iza Volturna sa centrom kod Kapue, Šanpione je krenuo da napadne Napuljsku Kraljevinu. Pojačan, prikupio je oko 28 000 ljudi. I on je, kao ranije Mak, rasturio svoje snage u više kolona, pa je Makdonald pretrpeo 3. januara 1799. neuspeh na Volturnu. Ova nezgoda potencirana je ustankom koji je buknuo 6. januara, ali ga Mak nije umeo da iskoristi. Srećom za Francuze, Gaeta se u pozadini predala sa 4000 ljudi na prost poziv. Bilo je uspeha i na levom krilu gde se predala Peskara 24. decembra, pa je Šanpione mogao grupisati snage na svom desnom krilu. Mak nudi Kapuu za primirje što Šanpione odbija. U međuvremenu, noću 20/21. decembra, kralj Ferdinand, zahvaćen panikom, ukrcao se sa svojim blagom za Siciliju. Njegov poverenik predložio je Šanpioneu primirje koje je prihvaćeno 11. januara. Na glas o primirju narod Napulja, podstican sveštenicima, diže se na oružje i zavlada gradom. Kraljev poverenik pobegne takođe na Siciliju. Uvidevši da se pod tim uslovima ne mogu sakupiti kontribucije predviđene primirjem, Šanpione kreće na Napulj i osvoja ga uz vrlo jak otpor. Tu je 25. januara proglasio Partenopesku Republiku (République Parthénopéenne) i uredio je po francuskom uzoru. Živeće samo 4 meseca. Francuzima je prišla liberalna buržoazija sita kraljevog despotizma i popovske vladavine. Kralj Ferdinand zadržao je u svojoj vlasti samo Siciliju pod zaštitom Nelsonove flote.

Napad na Napulj odjeknuo je u Pijemontu. Pod uticajem britanske i ruske diplomatije kralj Karlo Emanuele se spremao da se pridruži budućoj koaliciji, dok su revolucionarni elementi, podsticani Francuzima, ustali protiv

monarhije, a reakcionari počeli da napadaju Francuze pojedince. Najzad, 5. decembra 1798, general Žuber, komandant francuskih trupa u Pijemontu i Lombardiji, stupio je u akciju i za tri dana uz senku otpora ovladao celim Pijemontom, zauzeo tvrđave i razoružao vojsku. Karlo Emanuele se sklonio u Sardiniju, a Pijemontom će upravljati komisija od 15 članova koju su postavili Francuzi. Žuber je zatim uputio diviziju Serirje na Firencu gde je veliki vojvoda toskanski za kratko vreme pružio azil prognanom sardinskom kralju; poslednjeg trenutka njega su spasle izjave lojalnosti.

Sva je Italija pokorena, ali to je bila samo predigra Drugoj koaliciji koja je već bila stvorena. Rusija i Turska stupile su u savez 23. decembra 1798, a Rusija sa Napuljom i Velikom Britanijom 29. decembra, obećavši da će uputiti trupe u Napulj i Lombardiju. Kao što smo videli, Turska se 5. januara 1799. povezala s Velikom Britanijom. Austrija se još uvek držala rezervisano, utoliko više što Pit nije nudio nikakvu novčanu pomoć, no ipak je u februaru 1799. dopustila jednoj ruskoj vojsci da pređe preko njene teritorije, što je Direktorijumu dalo povoda da joj 13. marta objavi rat.²⁹⁶ Austrija je, dakle, stupila u Drugu koaliciju bez ikakvog ugovora. Švedska joj je prišla u oktobru 1799. ali neće učestvovati u operacijama.

Druga koalicija bila je manje solidna od prethodne. Unutrašnje protivrečnosti su u samoj njenoj genezi: Velika Britanija finansira Rusiju (odjednom 225 000 funti i 75 000 mesečno) koja će joj osporiti tek stečenu prevlast na Sredozemnom moru; opseda Maltu, bitno uporište prevlasti u Sredozemlju, da bi je vratila Jovanovom redu, protežeu Rusije; Rusi i Britanci učestvovali u osvajanju Italije da bi je poklonili Austriji, dok se ova ne miče da bi se Holandija otela od Francuske što je bio jedan od prvorazrednih ciljeva Velike Britanije.

²⁹⁶ Negde se navodi i 17. mart kao dan objave rata, što zavisi od toga da li se uzima odluka ili stvarna objava.

GODINA 1799.

1. PRIPREME I PLANOVI

Mada je spoljna politika drugog Direktorijuma očigledno vodila u rat, Francuska nikako nije bila spremna da se ponovo hvata u koštac sa svom Evropom na ogromnom frontu od Teksela do Mesinskog moreuza. Korupcija i nered se iz metropole prenose i na vojsku, od 1797. gotovo sva na osvojenoj teritoriji gde živi sasvim na njen račun, ali vrlo rđavo. Sredstva dobijena rekvizicijom i kontribucijama odlazila su većinom u džepove nepoštenih liferanata. Vojnik je primao samo hleb; ostalu hranu nabavljao je kako je znao. Plata je bila u zaostatku 6—12 meseci. Intendanti su nekažnjeno zarađivali na papirnom novcu i na blagajničkim bonovima. Nije bilo ni bolnica, koje zaslužuju to ime, ni kasarni. Trupe su kantonovale kod stanovništva. Vojska se topila. Bila je ogromna razlika između stanja po spisku i na licu. Previše oficira prema broju vojnika, iako je dve godine ranije odstranjeno 20 000. Među njima bilo je mnogo nesposobnih; najbolje je Bonaparte odveo u Egipat. Materijalni uslovi, bezglava i izazovna politika nesposobnog i korumpiranog Direktorijuma u čiju trajnost niko nije verovao, hladili su republikansko oduševljenje armija i stvarali povoljan teren za monarhističku propagandu. Izdajnika je bilo mnogo. Vlada je svakog časa dolazila u sukob sa komandantima armija.

Zakonom²⁹⁷ od 19. fruktidora (5. septembra) uvedena je opšta obaveza od 20 do 25 godina. Za svaku klasu obveznika trebalo je sačiniti liste, da bi se po potrebi redom od najmlađe pozivale pod oružje. Ubrzo zatim, 3. vandemjera godine VII (24. septembra 1798), rešeno je da se pozovu 200 000; od njih je 143 000 bilo sposobno, ali se samo 97 000 javilo dopunskim komandama, a armijama je stiglo svega 74 000. Ostali su usput dezertirali. Rešeno je 17. aprila 1799. da se utvrđeni kontingent po-

²⁹⁷ Jourdanov zakon, nazvan tako jer ga je on bio predložio još 12. januara 1798.

puni, ali se javilo samo 71 000, a od toga je stiglo armijama 57 000. Novi kontingenti su vratili trupama nešto od narodnog karaktera iz 1793. koji su one, postavši stajaće profesionalne, gotovo sasvim bile izgubile. Vojnici novih kontingenata bili su jednako slabo opremljeni i snabdeveni kao i njihovi stariji drugovi. Za njihovu opremu stavljena su na prodaju narodna dobra u vrednosti od 125 miliona, a približno toliko trebalo je da donesu fiskalni zakoni godine VII. Samo, bilo je to kasno i nedovoljno. U Italiji je najviše potreba izvučeno iz tek okupiranog Pijemonta i eskploatisanog do kraja.

Našavši se sama pred ojačanom i proširenom Francuskom, Velika Britanija je učinila izvanredne napore za nastavak rata. Spoljna opasnost utišala je razmirice u vladajućoj klasi. Invazija Švajcarske otuđila je liberale od revolucije. Ustanak u Irskoj, koji je izbio krajem maja na lažan glas da je Bonaparte otplovio na ostrvo, a ugušen krajem juna, poslužio je vlastima da tamo pojačaju pritisak i da se obračunaju sa britanskim jakobincima. Zadocnelo iskrcavanje nekih 1500 Francuza u Irskoj 22. avgusta, mada su se predali već 8. septembra zajedno sa desantom prethodne godine u Velsu, ukazivalo je na mogućnost invazije što je široke mase trglo iz ravnodušnosti. Iskoristivši tako nastalu nacionalističku psihozu, Pit je uveo niz novih poreza radi finansiranja povećanih ratnih napora. Najveći teret prebačen je na radničku klasu kojoj je uskraćeno pravo na štrajk. Zlatni se paritet morao ukinuti. Ipak, u svemu, mladi britanski kapitalizam izdržao je oluju rata; britanske finansije ostale su zdrave uz ograničenu inflaciju i nešto povećane cene.

Problem popune vojske rešen je zakonom od 12. jula 1799. koji je članovima milicije nudio novčanu nagradu čim se angažuju. Po tom zakonu britanska vojska je popunjavana sve do 1815. godine. Dobrovoljaca je bilo dovoljno pa se nije ni pomislilo na vojnu obavezu. Do 1801. vojska je narasla na 140 000 ljudi. Većina je upotrebljena u kolonijama, ali 1799. angažovaće se i na Kontinentu, prvi put posle 1794. Taktika je donekle modernizovana, a uvedena je konjička artiljerija.

Saveznici: general Staraj je sa 15 000 Austrijanaca bio kod Nojmarkta, jugoistočno od Nirnberga; nadvojvoda Karlo sa 78 000 u Bavarskoj, na Lehu; Hoce sa 26 000 na granici Forarlberga i Graubindena (Grizon), pod komandom nadvojvode;²⁹⁸ Belgard sa 47 000 u Tirolu; Kraj sa 75 000 kod Verone i Lenjaga, a dvema divizijama između Mure i Soče; Korsakov sa 30 000 Rusa nalazio se na maršu za Nemačku, a Rozenberg sa još 30 000 za Italiju. Ukupno 301 000 ljudi.

Austrijanci i Rusi su se složili da povedu zajedničke operacije u južnoj Nemačkoj pod komandom nadvojvode Karla, a u Italiji pod komandom Suvorova koji je imenovan za austrijskog maršala, dok bi Austrijanci sami operisali u Švajcarskoj pod komandom Belgarda. Britanci i Rusi pripremali su desant u Holandiju i Napulj.

U austrijskom rasporedu upadljivo je jaka koncentracija (73 000) u planinama Tirola i Forarlberga. To je izraz shvatanja da strategijski front treba *poravnati* (*aligné*) i da su planinski krajevi, ovde Švajcarska i Tirol, bastioni koji vladaju glasijama (ravnicama) Dunava i Poa. Oba ova načela preneti su iz oblasti taktike (fortifikacije) u strategiju, gde su, u drugim dimenzijama, sasvim izgubila svoj smisao.

Bilo je predviđeno da će sve armije jednovremeno preći u ofanzivu čim budu stigle ruske trupe. Prema operacijskom planu trebalo je da nadvojvoda zavlada južnom Nemačkom i da se učvrsti na Rajni, Belgard da prođe u Švajcarsku, a Suvorov da preotme Severnu Italiju. Posle toga upalo bi se u Francusku iz Savoje i Švajcarske. Operacijski planovi bili su delo bečkog Dvorskog ratnog saveta, upravo austrijskog ministra Tuguta koji će upravljati i operacijama Austrijanaca i Rusa. O štetnosti takvog zahvata politike u strategiju jednodušni su Karlo i Suvorov.²⁹⁹

²⁹⁸ Pod nadvojvodinom komandom bilo je, dakle 104 000 ljudi (78 600 pešaka i 25 400 konjanika) formirano u 77 bataljona i 146 eskadrona.

²⁹⁹ „Valjda ni u jednom drugom ratu — pisao je nadvojvoda Karlo, nije diplomatija imala prvenstvo, toliko neograničeno i

— Francuzi su imali u Nemačkoj Bernadota sa 8000 ljudi, kod Manhajma i Filipsburga, a Žurdana (Dunavska armija, kako je kasnije nazvana) sa 40 000 kod Strazbura i Bazela; u Švajcarskoj se nalazio Masena sa 30 000 između Velenšteterskog i Bodenskog jezera i Lekurb sa 10 000 između Firvaldšteterskog jezera i Sv. Gotharda; u Italiji Makdonald je sa oko 35 000 bio u Napulju a Šerer sa 50 000³⁰⁰ na Adidi. U svemu 173 000.

Kako se vidi i Francuzi su mnogo polagali na alpski bastion. To se još bolje vidi iz operacijskog plana koji je Direktorijum propisao komandantima: Žurdan će preći Rajnu kod Kela i Bazela, prodreti kroz Švarcvald, ovladati izvornim delom Dunava i postaviti se između njega i Bregenca, a ako Austrijanci nisu još krenuli u operacije, izbiće na gornji tok Leha kako bi im sprečio prelaz; Masena će levim krilom i centrom ovladati rejonima Bregenca i Hura, a desnim krilom (nekoliko brigada) izbiti na gornji tok Adide; Bernadot, koga je trebalo pojačati na 48 000, blokiraće Manhajm i Filipsburg i obezbediti levo Žurdanovo krilo; Šerer³⁰¹ će levim krilom izbiti na Trento, a glavninom odbaciti saveznike iza Pijave; Makdonald će dovršiti osvajanje Napuljske Kraljevine i pomagati odbranu Krfa i Malte; Brin će sa 15 000 obezbeđivati Holandiju od desanta zajedno sa holandskom (batavskom) armijom.³⁰²

dosledno... Vojskovođa se nije upoznao ni sa ratnim ciljem ni sa opštim pravcem i tendencijama operacije. Zapovesti iz Beča su bezobzirno zahtevale i detalje..." (Horsetzky, *Feldzüge in Europa*, str 114). „Sa odstojanja od 1000 vrsta — govorio je Suvorov, hoće da upravljaju operacijama, a ne znaju da se na licu mesta svakog trenutka moraju menjati. Kako može taj kancelarijski pisar, i kada bi bio opasan Skenderbegovim mačem, da iz svog mračnog kutka komanduje armijom i vlada prilikama na bojištu koje se svakog časa menjaju?" (isto).

³⁰⁰ Ne računajući nekoliko hiljada Ligoraca (Đenovljana) Cisalpinaca (Lombardjana) i Pijemonteza.

³⁰¹ Dotle ministar rata.

³⁰² Armija Batavske Republike brojala je oko 20 000 ljudi a bila je angažovana za osiguranje obale. Politički nepouzdana, u slučaju desanta predstavljala bi za Francuze opasnost isto tako kao helvetske (švajcarske) trupe u njihovoj službi.

Odnos snaga (301 000 : 173 000) bio je na strani saveznika. Oni su imali i bolju opremu i bolji vojnički red. Moralna nadmoćnost francuske vojske je pod tim uslovima bila više potencijalna nego stvarna.

Operacije koje će se te godine izvoditi u Nemačkoj, Švajcarskoj i Italiji, trpeće strategijski pre svega od osnovne ideje, koja je dala prednost planinskom pojasu gde se mase nisu mogle razvijati, a zatim od heterogenih pogleda i interesa saveznika koji se, u prvom redu Austrija i Rusija, nisu mogle sporazumeti po bitnim političkim pitanjima. Ni Direktorijum nije uspeo da rad svojih armija koordinira prema jasno određenim i realnim ciljevima. Operacije ova tri vojišta neće se nikad povezati u jedinstvenu strategiju, biće pocepane na niz samostalnih akcija u labavoj uzročnoj vezi pa se tako rascepkano moraju pratiti u prostoru i vremenu.

2. ŽURDANOV UPAD U NEMAČKU I KARLOVA PROTIVOFANZIVA

Žurdan je s Dunavskom armijom prešao Rajnu. 1. marta³⁰³ na mostovima kod Kela i Bazela i u 4 kolone upao u Švapsku. Do 6. marta je bez otpora prešao Švarcvald i zauzeo kantonmane na prostoriji Rotvajl — Blomberg — Tutlingen gde je ostao neaktivan do 13. marta, pomalo i zbunjen proklamacijom Direktorijuma da je ovaj njegov upad u Nemačku bez objave rata samo mera opreznosti. Bernadot je prešao Rajnu istog dana, zauzeo Manhajm bez otpora i pozvao Filipsburg na predaju, no kada je komandant tvrđave to odbio, nastavio je do Hajlbrona.

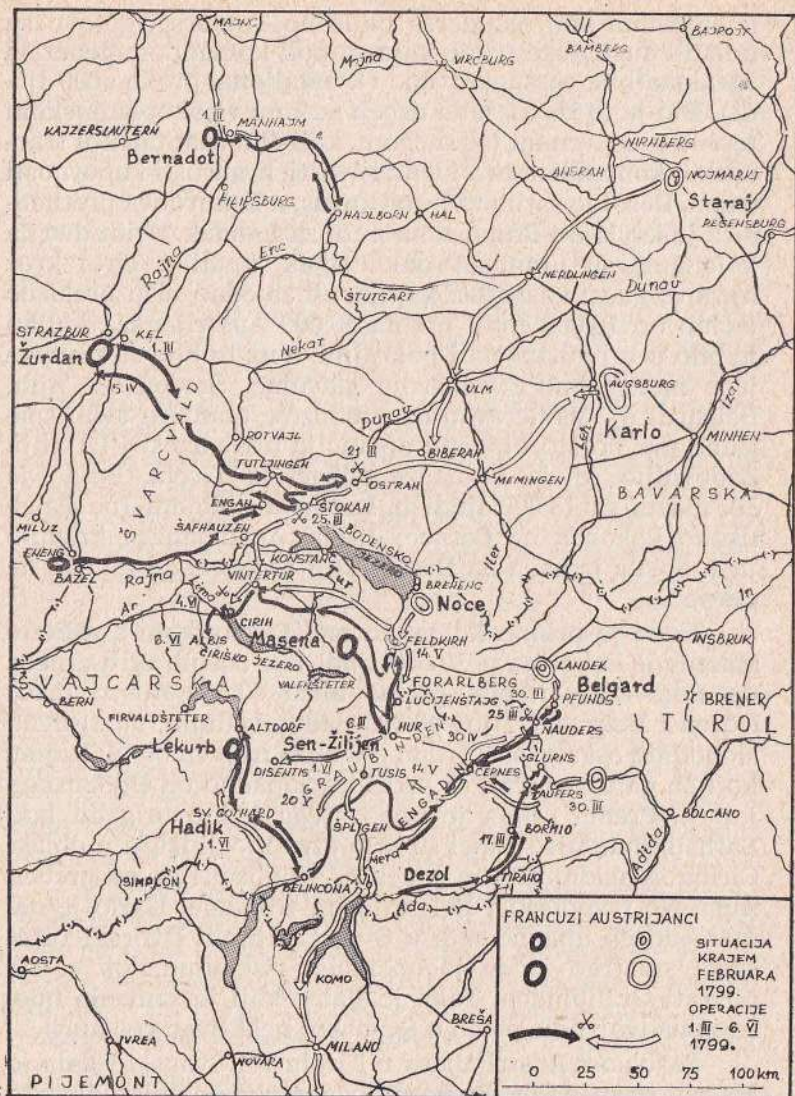
Francuski pokret, za koji je saznao 3. marta, nije iznenadio Karla. Već idućeg dana prelazi preko Leha njegova prethodnica, za njom glavnina kreće pravcem Memingen-Ostrah, tražeći bitku. Na drugoj strani je Žurdan krenuo 13. marta preko Dunava na glas o Maseni-
nom upadu u Graubinden i postavio se između reke i

³⁰³ Pre objave rata.

Bodenskog jezera. Da bi obe armije mogle operativno sadejstvovati bilo je potrebno da Masena zauzme Feldkirh, ali je pokušaj odbijen. U međuvremenu je Žurdan krenuo preko Štokaha na Ostrah, odakle je 21. marta odbačen na Štokah. Uvidevši da se neće moći odbraniti od jače austrijske armije, koja je 24. marta izbila pred ovu važnu raskrslu gde se sastaju putevi iz Švajcarske, Švapske i doline Nekara, Žurdan je 25. marta smelo prešao u napad, pretrpeo neuspeh, pa se idućeg dana povukao na prilaze Švarcvalda, a 5. aprila preko Kela na levu obalu Rajne. Bernadot se morao takođe povući na levu obalu. Obojica su smenjena a njihove trupe potčinjene Maseni. Nadvojvoda Karlo gonio je mlako samo prethodnicom, a kasnije ga je nalog iz Beča zadržao na obalama Bodenskog jezera iz bojazni da Tirol ne postane Masenin plen. Ovim su Austrijanci propustili priliku da svojim nadmoćnim snagama, naročito konjicom, unište Francuze u toku njihovog neurednog povlačenja.

3. MASENINA OFANZIVA U ŠVAJCARSKOJ I BELGARDOVA PROTIVOFANZIVA

U Švajcarskoj su protivničke armije bile u neposrednom dodiru, pa je prvog dana operacija došlo i do prvih sudara. Masena je 6. marta prodro preko Rajne i u nizu bojeva tog i idućeg dana zauzeo Graubinden uništivši gotovo sasvim mali odred generala Aufenberga (4 bataljona i 1 eskadron). General Udino je na levom krilu prešao takođe Rajnu, presekao vezu Graubindena sa Bregencom i stao pred Feldkirh. Za dva dana Francuzi su zaplenili 14 topova i zarobili 5000 vojnika. Lekurb je 13. marta prodro iz Belincone u dolinu gornjeg toka Ina (Engadin) do Minstera uz znatan otpor, a Desol 17. marta preko Tirana do Bormija. Francuzi su, dakle, nadirali trima razdvojenim pravcima, a najkraća veza između ove tri kolone išla je preko Feldkirha gde su se Austrijanci bili dobro utvrdili. Tu ih je Masena napao 23. marta ali je odbijen. Dva dana kasnije Lekurb i Desol

Sk. 24 — Rat u Nemačkoj i Svajcarskoj u prvoj polovini 1799.

u bojevima kod Naudersa odnosno Taufersa, gotovo su uništili austrijske trupe koje su pod komandom generala Laudona bile tu angažovane (8 bataljona, preko 6000 ljudi). Bio je to izvanredan uspeh na tom visokoplaninskom terenu pokrivenom još snegom, koji čini čast talentu francuskih komandanata a i izdržljivosti, hrabrosti i upornosti trupa. Desol je zatim zauzeo Glurns, a Lekurbova prethodnica je izbila do Pfunds na putu za Landek. Ovim dvema kolonama su Francuzi dakle ipak upali u Tirol kroz njegove glavne zapadne kapije, ali zajedno nisu prelazile jačinu od 10 000 ljudi prema 50 000 Austrijanaca koliko je bilo u toj austrijskoj pokrajini, a uz to bile su predvojene međusobno i od svoje glavnine. Srećom za njih, Belgard nije nameravao da preduzme ofanzivu svim snagama pre no što otpočnu operacije u Nemačkoj i Italiji. Zadovoljio se da Francuze odbaci iz Tirola. Pošao je 30. marta sa 13 000 ljudi iz Landeka dolinom Ina i pritisnuo Lekurba na Cernec; 10 000 Austrijanaca krenulo je 4. aprila iz Lača na Desola koji se povukao takođe na Cernec.

Kada je primio komandu nad Dunavskom armijom, Masena je imao jedva 30 000 ljudi razvučenih od Cerneca do Bodenskog jezera, prema blizu 60 000 Austrijanaca Hocea i Belgarda, i još 40 000 nadvojvodinih, operativno slobodnih otkako se Žurdan povukao na levu obalu Rajne, koji su ga ugrožavali sa prostora zapadno od Bodenskog jezera. Prema njima je imao svega jednu brigadu kod Šafhauzena. Austrijanci su vrlo brzo mogli izbiti u oblast Ciriha sa nadmoćnijim snagama i odbaciti ga na greben Alpa. Ne raspolažući Belgardovim trupama, Karlo je nameravao da upadne sam u Švajcarsku, ali Dvorski ratni savet smatrao je da je operacija riskantna dok se ne povrati Graubinden. Tako je Valis, koji je zamenio obolelog nadvojvodu, ostao u Švapskoj neaktivan ceo april.

Pasivnost Austrijanaca u Tirolu i u Švapskoj dala je Maseni vremena da dovuče u Švajcarsku nekoliko divizija iz Dunavske armije i da pregrupiše svoje snage za defan-

zivu: desno krilo (Ferino) sa tri divizije³⁰⁴ branilo je položaje od Bormija do Konstanca; centar sa 4 divizije³⁰⁵ od Konstanca do Ara; levo krilo sa 3 divizije³⁰⁶ od Ara duž Rajne do Manhajma.

Za preotimanje Graubindena Belgard je otpočeo ofanzivu u sporazumu sa Hoceom. Prvi je krenuo 30. aprila i posle upornih borbi je Lekurb morao napustiti dolinu Ina i prebaciti se u dolinu Rajne kod Tusisa. Divizija Desol povukla se delom (general Loazon) preko Zankt Morica u dolinu Mere, a delom preko Tirana u dolinu Ade. Napad Hocea iz Feldkirha na Lucijenštajn, izveden 1. maja, pretrpeo je neuspeh. Uporedo su se stanovnici Graubindena digli na ustanak protiv Francuza što bi bilo vrlo opasno da je Hoceov napad uspeo. Ovako je Menar razbio ustanike kod Disentisa. U međuvremenu je Lekurb krenuo na Belinconu, spojio se sa Loazonom, razbio 13. maja jednu austrijsku kolonu a zatim je preko Sv. Gotharda pošao na Altdorf da bi sprečio prodor saveznika iz Italije. Hoce i Belgard su 14. maja najzad krenuli zajednički u napad sa oko 40 000 na Menarovih 10 000—12 000, razbili ih i povratili Graubinden. Ostaci Menarove divizije povukli su se preko Sv. Gotharda na glavninu. Gubitkom, Graubindena položaj Masene na delu Bodensko jezero — gornji tok Rajne postao je suviše izložen, pa se povukao iza Tura, a Belgard je na zahtev Suvorova krenuo 20. maja preko Špligena u Italiji i 8. juna stigao u Tortonu i Alesandriju. Pod komandom Sen Žiljena ostavio je kod Disentisa 500 za vezu sa Hoceom, a pod komandom Hadika na Sv. Gothardu 12 000.

Nalazeći se u potencijalnom obuhvatu, Masenin položaj na Turu bio je operativno nepovoljan, ništa povoljniji nego na Rajni. Položaj na Turu zahtevao je još više trupa jer ga Bodensko jezero nije skraćivalo. Napadima od 22. i 25. maja, i pored lepih uspeha, uzalud je Masena pokušao da spreči spajanje Karlovih (general Nauen-

³⁰⁴ Lekurb u Engadinu (dolina Ina), Menar u Graubindenu i Lorž duž Rajne.

³⁰⁵ Udino, Vandam, Taro i Sult.

³⁰⁶ Suan, Legran, ranije Sen Sir, i Kolo.

dorf) sa Hoceovim snagama, koje su koncentrično nastupale prema Vinterturu od Šafhauzena odnosno Feldkirha. Bio je najzad primoran da se povuče na utvrđen logor istočno od Ciriha. Tu ga je Karlo napao 4. juna i primorao da se noću 5/6. juna povuče preko Limata na Albis, što se naziva prvom bitkom kod Ciriha.

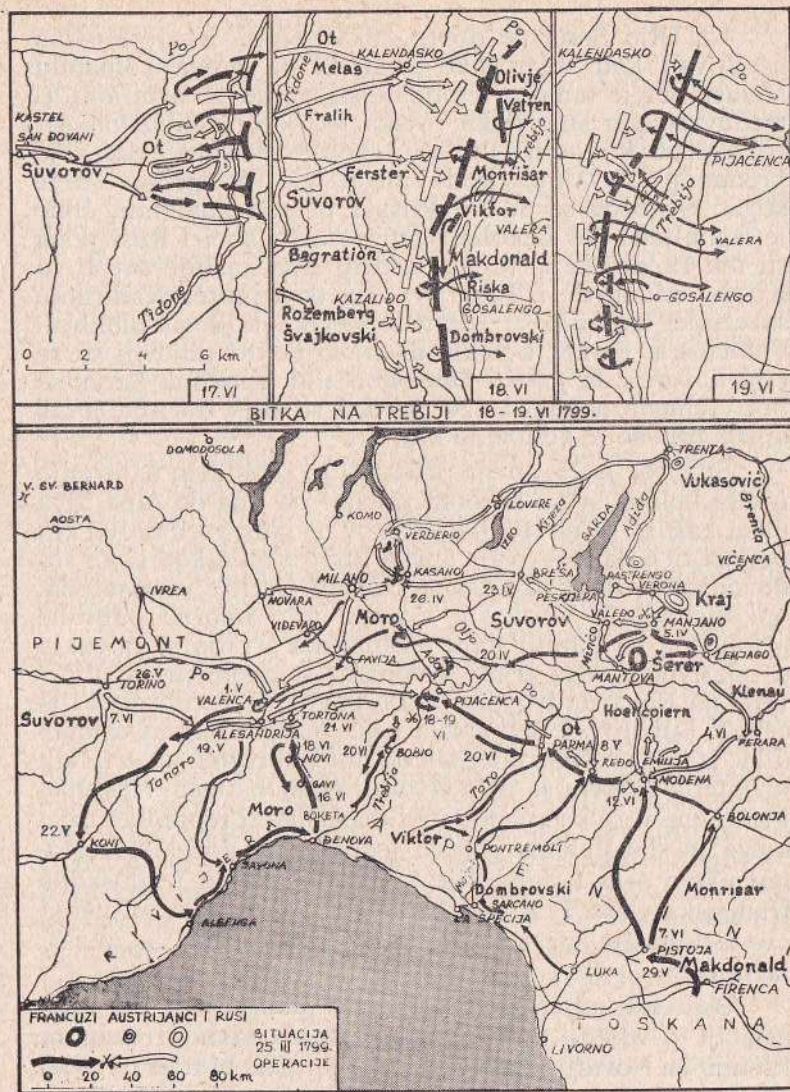
4. ŠEREROVA OFANZIVA U ITALIJI I SAVEZNICKA PROTIVOFANZIVA

U Italiji je Šerer imao na raspolaganju 45 000 operativnih trupa³⁰⁷ kojima je prema naređenju Direktorijuma otpočeo operacije. On ih je prikupio u rejonu Mantove. General Kraj je svojih 57 000³⁰⁸ podelio u tri grupe: desno krilo bilo je kod Pastrenga između Adide i jezera Garda; centar kod Verone, a levo krilo kod Bevilakve blizu Lenjaga.

Podelivši svoju vojsku u dva korpusa od po tri divizije, Šerer je krenuo po planu koji mu je propisao Direktorijum 26. marta. S levim korpusom zauzeo je austrijski položaj kod Pastrenga, ali je sa desnim (Moro) pred Veronom i kod Lenjaga pretrpeo neuspeh. Namerao je zatim da pređe Adidu nizvodno od Verone, kod Lenjaga — kao što je Bonaparte 1796. učinio u toku bitke kod Arkolea, ali ovog puta je Verona bila u rukama protivnika. Tu se Kraj u međuvremenu grupisao i ispao iz tvrđave protiv levog Šererovog krila pre no što je ovaj otpočeo prelaz, što 5. aprila dovodi do bitke kod Manjana u kojoj su Francuzi pretrpeli potpun poraz. Šerer se 7. aprila povukao preko Minča, odavde iza Kijeze, a 29. aprila iza Olja iz bojazni za svoj levi bok koji je ugrožavao Vukasović sa severa.

³⁰⁷ Bez brigade Desol, divizije Gotje i posada Toskane koja je u međuvremenu okupirana. Detaljan *Ordre de bataille* vidi Jomini, XI, str. 146, Paris, 1822.

³⁰⁸ Prema nadvojvodi Karlu (*Ausgewählte Schriften*, III, str. 147). Kraj je na Adidi imao približno onoliko koliko i Šerer, ali Jomini daje detaljniji *Ordre de bataille* (isto).

Sk. 25 — Rat u Italiji u prvoj polovini 1799.

Na Oljo Šerer je doveo 28 000 ljudi. Kraj je ostao neaktivan kod Vilafranke čekajući da preda komandu Melasu, jer je samo privremeno komandovao armijom. U međuvremenu austrijska vojska je ojačana divizijom Ot (oko 5000 konjanika) i sa nekoliko pukova. Melas je krenuo preko Minča kod Valeđa tek 14. aprila. Tu je stigao Suvorov sa 30 000 Rusa i primio komandu čime je izgubljeno još nekoliko dana. Austrijanci i Rusi pošli su tek 19. aprila sa Minča, a dva dana kasnije prešli su Kijeze. Mantova i Peskijera su opsednute. Nadiranje saveznika izazvalo je ustanak seljaka koji su blokirali Francuze u Ferari, a neki austrijski delovi pojavili su se kod Loverea na jezeru Izeo. Pod tim uslovima Šerer se pre vremena povukao (20. aprila) sa Olja iza Ade, a 26. aprila predao je komandu Morou.

Suvorov je 23. aprila prešao Oljo i nastavio nadiranje u više kolona svom širinom ravnice od Poa do Alpa. Dva dana kasnije je na Adi — Suvorov ne gubi vreme, 100 km prelazi za 6 dana — a 26. aprila forsira reku kod Leka što dovodi do bitke kod Kasana. Divizija Serirje je odsečena, opkoljena kod Verderija i posle vrlo uporne odbrane prinuđena na kapitulaciju. Francuska armija se povukla u relativnom redu trima kolonama, jednom preko Viđevana na Novaru, drugom preko Pavije, a trećom na Pijačencu. Suvorov je 29. aprila ušao u Milano, kao oslobodilac Italije svečano dočekan od mnogobrojnih austrijskih prijatelja na čelu sa plemstvom i sveštenstvom. Nastupajući u ime vere kao nepomirljiv neprijatelj republikanaca, njega je slavolucima gotovo jednodušno dočekivalo stanovništvo sela Lombardije i Toskane kome je dosadila francuska vlast. Francuzi koji su se našli izolovani usred ove eskplozije strasti i mržnje nemilosrdno su masakrirani.³⁰⁹

Ostavivši austrijskom generalu Melasu brigu o organizaciji osvojene zemlje, Suvorov je glavnom snagom krenuo na Novaru i Paviju, za Moroom, ne bi li ga naterao da napusti Pijemont i Đenovu pre no što mu stignu

³⁰⁹ *Victoires ...*, V, 422.

pojačanja. Za obezbeđenje svog desnog krila po meri kako je odmicao glavnom prema zapadu upućivao je na sever bočne kolone radi zatvaranja alpskih dolina; na jug je uputio diviziju Ot da bi pojačao generala Klenaua koji je imao zadatak da na prelazima Apenina zadrži Makdonalda koji je dolazio iz Napulja; na istok je uputio snage potrebne za opsadu Mantove i zauzimanje Bolonje i Toskane, što je bio takođe Klenauov zadatak.

Sveden na 20 000 ljudi, posle pretrpljenih gubitaka i garnizona koje je ostavio za sobom. Moro nije mogao da čuva alpske prelaze, da brani tvrđave Pijemonta, da zaštiti teritoriju Đenove i uspostavi vezu sa Makdonaldom. Zbog toga se do 1. maja grupisao iza Poa i Tanara u utvrđenom logoru između Alesandrije i Valence. Iza njega se Pijemont dizao na ustanak dok su ga saveznici pritiskivali frontalno i ugrožavali mu bokove. Ipak vrlo uporno i aktivno branio se do 19. maja kada se preko Konija (Kuneo) povukao glavnom na Rivijeru. U Alesandriji je ostavio garnizon od 3000 ljudi. U međuvremenu, 7. maja, saveznicima se predala Peskijera, istog dana i Picigetone. Suvorov je ušao u Torino 26. maja.

Morova upornost kod Alesandrije dala je značajne rezultate. Vezujući glavne savezničke snage za sebe, on je omogućio Makdonaldu da se probije kroz Toskanu, uz slab otpor odreda koje mu je Suvorov bio poslao u susret, i da se približi Italijanskoj armiji, a generalu Perinjonu da sa jednom divizijom iz unutrašnjosti stigne u Đenovu gde je zatvorio planinske prelaze prema Alesandriji. Suvorova kritikuju što je znatno slabijem protivniku to dozvolio, što ga smelije nije napao.³¹⁰ Doduše, Žomini,³¹¹ u ruskoj vojnoj službi kada je pisao o tome, baca svu krivicu na bečki Dvorski ratni savet koji navodno nije dopuštao da se iza fronta ostave nezauzete tvrđave, a one su vezivale mnoštvo opsadnih trupa. Mršave rezultate savezničkog pohoda izvedenog pod najboljim uslovima — izrazita brojna nadmoćnost i velika podrška stanovništva, nadvojvoda Karlo takođe pripisuje greškama

³¹⁰ *Victoires...*, V, 430.

³¹¹ *Histoire critique...*, XI, 309.

ruskog vojskovođe koji nije imao određen plan već je, tobože gonjen svojim borbenim (taktičkim) iskustvom, napadao neprijatelja tamo gde ga je nalazio, ne vodeći mnogo računa o proračunima vremena, snaga i prostora. Nasuprot Suvorovu, hvali Moroovu hladnokrvnost i stalozhenost koje je ovde izrazio jače nego u Nemačkoj 1796.³¹² U maniru kojim su sastavljeni njegovi radovi, na kritiku operacija nadvojvoda Karlo nadovezuje razmatranja o principima što potvrđuje njegov doktrinarni stav prema ratnoj veštini, a to se može uočiti i u njegovim operacijama, u najboljem slučaju vođenim korektno, školski, ali bez nadahnuća. Suvorovu on priznaje samo sirove vojničke osobine. No, bez obzira na ove kritike, kojima se subjektivan stav njihovih autora može lako dokazati, treba uočiti da Suvorov sa velikom nadmoćnosti nije postigao odgovarajuće rezultate i da u njegovim potezima nedostaje one blistave racionalnosti kojom je Bonaparte zapanjio svet tri godine ranije na istom ratištu. Bio je svakako sputavan naređenjima odozgo, a ideja da osvaja zemlje za Austriju nije ga mogla nadahnuti na genijalan rad.

5. SUVOROVljeve OPERACIJE PROTIV MAKDONALDA

Ostavivši u Napulju, Rimu, Kapui, Gaeti i drugim utvrđenim mestima oko 10 000 ljudi, Makdonald je krenuo iz Rima 14. maja sa 18 000 ljudi i 30 topova. Trupe iz Toskane, oko 9000—10 000, prikupio je pod Monrišarom, južno od Apenina na granici pokrajine. Početkom juna nalazio se Makdonald kod Pistoje. Njegova prethodnica pod Dombrovskim preko Luke i Sarcana prodrila je do Pontremolija odakle je odbacila Austrijance i stupila u vezu sa Moroovom divizijom Viktor koja je u dolini Tara blokirala KOMPIJANO. Na to se austrijski general Ot povukao iz Ređo Emilije za Parmu. U to vreme je Moro imao na Rivijeri 26 000 ljudi, a 4000 ljudi, koje je

³¹² *Ausgewählte Schriften des Erzherzogs Carl, III, 251—253.*

Makdonald ukrcao u Livornu, iskrcalo se kod Sestrija di Levante. Makdonald je predložio generalu Morou, kome je bio potčinjen, da se njihove armije sjedine na području između Suvorovljevih trupa, u Pijemontu, i Krajovih koje su se nalazile u pokrajinama Mantovi, Parmi, Pijačenci, Modeni i Bolonji, pa da ih zatim počesno tuku. Smeo plan čijim bi se uspehom situacija u Italiji u osnovi izmenila, a Mantova deblokirala. U tom cilju je Makdonald zatražio od Moroa da dolinom Tare izbije kod Ređa i Parme, a on sam je 7. juna krenuo iz Pistoje na Modenu, a diviziju Monrišar uputio na Bolonju. Na to je general Kraj obustavio pripreme za opsadu Mantove a generala Hoencolerna, koji je bio u pokretu ka njemu posle pada milanske citadele, uputio na Modenu.

Kada je Suvorov saznao da je Makdonald stigao do Pistoje, a da su Dombrovski i Viktor prodrli u dolinu Tara, rešio je da po svaku cenu spreči spajanje francuskih armija. Ostavivši odred austrijskog generala Kajma da nastavi opsadu torinske citadele, 7. juna krenuo je sa 24 bataljona i 18 eskadrona za Alesandriju gde je stigao 12. juna.

Izbivši iz planine, Makdonald je 12. juna odbacio generala Hoencolerna preko Poa. Dotle su Dombrovski i Viktor prišli Ređu, a Ot se povukao ka Pijačenci. Zatim je Makdonald sa grupisanom snagom nastavio preko Ređa za Pijačencu gde je stigao 16. juna. Ostavivši nešto snaga u citadeli, Ot se povukao preko Trebije na Kastel San Đovani; prednje delove ostavio je na Tidoneu. U Pijačenci se Makdonald iznenadio što nema nikakva glasa o Morou. Ovaj je doduše otpočeo manevar grupišući se prema svom desnom krilu u Đenovi, ali je tu i stao impresioniran valjda zamahom predviđene operacije. Zadovoljio se samo da uputi u Bobio odred generala Lapopapa.³¹³ To će dovesti Makdonalda u tešku situaciju. Dotle

³¹³ Ovo je izneto po delu *Victoires...*, V. 488. O planu Moro-Makdonald ima u literaturi i drugih verzija. Zomini (XI, 341) navodi da su se ovi generali sporazumeli da drugi izbije u dolinu Poa pravcem Modena — Parma — Pijačenca, a zatim da desnom obalom nastavi za Tortonu; prvi da tu dođe pravcem Gavi —

je Suvorov sa 32 bataljona, 18 eskadrona i 4 puka kozaka krenuo na Kastel San Đovani gde je stigao 17. juna. Čelo njegovih kolona izbilo je na Tidone baš u trenutku kada su Austrijanci pod pritiskom Francuza napuštali obalu ove reke. Saveznici su odmah prešli u napad i odbacili Francuze na drugu obalu. Posle ovog uspeha Suvorov je pokušao da pređe i Trebiju, svuda gaznu, ali je francuska artiljerija to sprečila.

TREBIJA

U toku noći Suvorov je preduzeo sve mere da nametne Francuzima rešavajuću bitku, a Makdonald je učinio to isto da bi je prihvatio, iako je imao svega 30 000 ljudi prema 50 000³¹⁴ saveznika, a uz to i znatno slabiju konjicu i artiljeriju, ali se on još uvek nadao da će naići Moro. Francuzi su se postavili na levu obalu Trebije: desno krilo, oslonjeno na Trebiju, obrazovala je divizije Olivije i jedna brigada generala Salma, centar divizije Monrišar i Viktor, a levo krilo divizije Dombrovski i Riska; u rezervi se nalazila divizija Vatren. Makdonald će upravljati bitkom sa nosila, jer je kod Modena ranjen. Suvorov je formirao 4 napadne kolone: dve levokrilne (austrijske divizije Ot i Frelih) pod komandom Melasa upućene su na Kalendasko, a dve desnokrilne (ruske divizije Rozenberg, Bagration, Forster i Švajkovski) pod Suvorovljevom ličnom komandom na francuski centar i levo krilo. Jedan ruski odred upućen je

Seravale. Divizija Viktor prešla bi pod Makdonaldovu komandu, a odred Lapoap spustio bi se niz Trebiju do Bobija. Nadvojvoda Karlo (III, 259) tvrdi da je prema Moroovom planu trebalo da Makdonald nastavi pokret za divizijom Dombrovski i izbije na Trebiju između Bobija i Pijačence, dok bi Moro sa glavninom kroz planinu prodro do Tortone, odakle bi bočno ugrožavao Suvorova ako bi se okrenuo prema Makdonaldu.

³¹⁴ Prema *Victoires...*, V, 495. Prema nadvojvodi Karlu (III, 262) snage su bile ujednačene na 32 000—34 000, a prema Žominiju (XI, 346 i 353) na oko 37.000; Miljutin (Милютин, *История войны России с Францией* it. II, str. 268 i 574, Санктпетербургъ, 1853) navodi 22 000 Rusa i Austrijanaca prema 32 000 Francuza.

prema Bobiju radi vezivanja Lapoapa. Težište je bilo na desnom savezničkom krilu: trebalo je odvojiti Francuze od planine. Prethodnica, pod Bagrationom, zbog teškog terena i zamora stigla je pred francusko levo krilo tek oko 14 časova gde je pokolebana vatrom; Francuzi su zatim krenuli napred na bajonet, ali ih je Bagrationova konjica odbacila na polazni položaj. Makdonald je zatim ovo svoje krilo ojačao delovima divizije Viktor, ali su Rusi uveli u borbu divizije Rozenberg i Švajkovski. Na levoj obali Trebije između dveju linija, delimično i u njenom širokom koritu, vrlo krvava borba potrajala je do noći, kada su se Francuzi povukli na desnu obalu. U centru, divizija Forster napala je konjicom diviziju Olivije i potisla je uz pomoć delova divizije Frelih. I desno krilo potisnuto je posle krvave borbe.

Makdonald je uvideo da se sam ne može probiti nameravanim pravcem kroz nadmoćnije savezničke snage, ali verujući da će se Moro ipak pojaviti sa svojom armijom kako je bilo dogovoreno, idućeg dana, 19. juna, prešao je u napad na celoj liniji. Saveznički prednji delovi su odbačeni a zatim su francuske glavnine prešle reku, razvile se na levoj obali i snažnim udarcem pokolebale prvu savezničku liniju. Dombrovski je dobio zadatak da obuhvati desno, a Olivije levo savezničko krilo. Poljska divizija je uz pomoć delova divizije Riska jurišala u tri maha uzaludno nastojeći da probije savezničku liniju, ali je najzad odsečena, opkoljena i gotovo sasvim uništena. U centru se vodila krvava borba prsa u prsa, dok jedan bočni napad austrijske konjice nije izazvao paniku u francuskim redovima. Na desnom francuskom krilu Olivije je takođe odbačen, posle dvočasovne borbe, zajedno sa trupama Salma i Vatrema.

Bitka na Trebiji je jedna od najkrvavijih bitaka francuskih revolucionarnih ratova. Elan kojim su se Rusi borili dotle je viđen samo na strani Francuza. Naročito je Suvorov rado slao svoje trupe na bajonet. Uoči bitke on je uputio svojim trupama dnevnu zapovest gde je stajalo pored ostalog: . . . *borite se, napadajte sabljom i bajonetom, secite, koljite vaše neprijatelje uz uobičajeni*

uzvik: hura, hura. I kasnije, u toku ovih i Napoleonovih ratova sudari Francuza i Rusa biće uvek vrlo krvavi.

Na Trebiji je poginulo i ranjeno u svemu oko 15 000 ljudi, više na francuskoj strani, ali su saveznici zarobili 4 generala, 506 oficira i 12 778 francuskih vojnika. Sračunato je da je na obema stranama utrošeno 5 miliona pušcanih i 70 000 topovskih metaka.

Bitka na Trebiji se odigrala približno na istom terenu na kome je Hanibal tukao Sempronija 218. god. n. e., a Austrijanci pod komandom Lihtenštajna 1746. udružene Francuze i Špance, ali se ne može zaključiti, kao što čini nadvojvoda Karlo,³¹⁵ da je to bojište neka geografsko-strategijska konstanta. Uostalom, bitka 1746. u vojnoj historiografiji naziva se i po gradu Pijačenci.

Suvorovljeva brza odluka da se postavi između Moroa i Makdonalda, da spreči njihovo spajanje i da ih počesno tuče, kao i njeno energično sprovođenje u delo činilo bi čast svakom vojskovođi. Sasvim je pravilno stavio težište na svoje desno krilo, da bi Makdonalda odbacio od Moroa. Sve je to iznad svake kritike, ali mu nadvojvoda Karlo³¹⁶ zamera što je na bojište doveo samo 32 000 ljudi (toliko on navodi) od 90 000 koliko je imao. Na slične kritike odgovara Žomini³¹⁷ da je Suvorov bio naredio Kraju da pred Mantovom ostavi trećinu svojih snaga, a sa 12 000 pešaka i 2000 konjanika da mu se pridruži u Pijačenci, ali je njega autografsko naređenje austrijskog cara činilo nezavisnim od Suvorova sve dotle dok ne zauzme Mantovu. Zbunjen i demonstracijama divizije Monrišara, Kraj je zauzeo defanzivan stav na levoj obali donjeg toka Poa; u Pijačencu je poslao 3 bataljona i 6 eskadrona, a generala Klenaua i Hoencolerna vratio na desnu obalu, ali su ovi delovi operisali bez veze sa generalom Otom. U koalicionim ratovima glavni komandant nikad nema potpune komande vlasti nad potčinjenim savezničkim trupama.

³¹⁵ III, 265.

³¹⁶ Isto, 264

³¹⁷ XI, 386

Noću 19/20. juna Makdonald se glavninom povukao preko Modene na Pistoju, a jednom kolonom na Luku. Suvorov ga je gonio samo 20. juna trima kolonama do Pontenure (Ponte di Nura), a zatim se vratio na Bormidu gde se bio pojavio Moro. Dalje gonjenje prepustio je Austrijancima, generalima Otu, Hoencolernu i Klenauu koji su prodrli do Parme i Bolonje, a zatim su na desnoj obali Poa obezbeđivali opsadu Mantove. Lapoap, u čijoj je trupi bilo najviše Liguraca, tek je 20. juna krenuo na Pijačencu; napadnut od dva kozačka puka, povukao se na Bobio, odakle je odbačen u planinu.

Morou prebacuju što se, kao komandant obeju armija, nije stavio na čelo Makdonaldove armije, jače i sa delikatnijim zadatkom. Žomini pretpostavlja da nije hteo uvrediti svog druga koji bi to mogao shvatiti kao nepoverenje. Ipak nije ostao sasvim neaktivan. On je debušovao iz Rivijere preko prevoja Boketa i 16. juna prikupio oko 14 000 ljudi kod Gavija, odakle je preko Novija krenuo na Tortonu i 18. juna prinudio austrijskog generala Belgarda da digne blokadu grada i da se povuče na levu obalu Bormide koju je zatim uporno branio. Shvativši značaj koji je vezivanje Moroa imalo za celinu operacije, Belgard je 21. juna prešao u napad pa je ponovo odbačen preko reke izgubivši u svemu 4000 ljudi, od kojih 2000 zarobljenika, i 5 topova. Da je Moro krenuo tri dana ranije imalo bi to uticaja na tok bitke na Trebiji. Ovako, ona je bila već odlučena. Saznavši za Makdonaldov poraz i Suvorovljev dolazak, Moro se povukao na Boketu. Makdonald je stigao u njegov sastav 15. juna sa nekih 13 000 ljudi preko La Specije i Đenove, obalnim putem, tada nesposobnim za kolski saobraćaj, pa je svoje teže topove i drugu opremu morao uništiti ili ostaviti.

Dok Makdonald nije stigao, Moorova armija nalazila se u vrlo osteljivoj situaciji, razvučena kako je bila po svima prelazima od izvornog dela Tanara od Magre. Suvorov je lako mogao prodreti na Rivijeru, ali je bečki dvor insistirao da se prethodno zauzme Mantova, pre svake ofanzivne operacije. Suvorov se tome pokorio iako je imao dovoljno snaga za opsadu Mantove i za prodor na

Rivijeru. Glavnu snagu (28 000) Suvorov je zadržao kod Spinete južno od Alesandrije, 8000 imao je kod Torina, 12 000 kod Aoste radi zaštite prevoja iz doline Rone, 10 000 kod Pijačence, a 8000 nadiralo je iz Bolonje u Toskanu. Pod zaštitom ovog rasporeda, 29 000 opsedalo je Mantovu, 11 000 Alesandriju, a 3500 Tortonu. U garnizonima je bilo još 28 bataljona i 2 eskadrona. U svemu, 112 000 operativne vojske od čega 12 000 konjanika. Torinska citadela pala je 23. juna, citadela Alesandrije 22. jula, a Mantova 27. jula posle slabe odbrane od 21 dana. Uopšte, francuski garnizoni utvrđenih mesta držali su se slabo. To je odraz slabog autoriteta državne vlasti za vreme Direktorijuma.

6. ŽUBEROVA PROTIVOFANZIVA

Na izborima u Francuskoj aprila 1799. većinu su dobili protivnici Direktorijuma, a kako se ovaj najviše obarao na jakobince, smatralo se pogrešno da su ovi i pobedili. U suštini većinu su zadržali termidorci. Pod uticajem poraza koje su francuske armije trpele na svim vojištima, oni su se složili sa jakobincima samo u tome da obore drugi Direktorijum: reakcionarnog Trejava zamenili su 28. prerjala (15. juna) umerenim republikancem Gojeom, a 30. prerjala godine VII (18. juna 1799) prinudili su na ostavku Merlena i La Revejera koje su zamenili levičari Rože-Diko i general Mullen. Kako je Sjejes mesec dana ranije zamenio Rebelu, iz drugog Direktorijuma je ostao samo Bara. Treći Direktorijum značio je skretanje ulevo, ali su buržoaske političke i socijalne tendencije ostale iste. Ipak, pod uticajem spoljne opasnosti doneto je nekoliko „jakobinskih“ zakona: 28. juna pozvano je svih 5 klasa bez mogućnosti zamene, u svemu oko 223 000 ljudi, ali je upućeno u jedinice svega 116 000, dakle, samo 51⁰/₀; 6. avgusta raspisan je prinudni zajam od 100 miliona koji je svojim progresivnim karakterom pogađao, pre svega, bogataše; dolaze zatim zakoni o taocima i konfiskaciji da bi se ugušili oružani rojalistički nemiri koji se u to vreme javljaju na više strana.

Trideseti prerjal je bio dan generala. Bernadot je dobio ministarstvo rata, Žuber Italijansku armiju, a Šanpione je pušten iz zatvora da bi formirao Alpsku armiju. Komesari u armijama već su bili izgubili svaki autoritet. Čim je stigao u Italiju, Žuber je svoga komesara vratio u Francusku.

Uporedo, uz jačanje jakobinaca, organizuje se i reakcija. Sjejes, koji je stupio u Direktorijum samo da bi mu poslužio kao odskočna daska za sopstvenu ličnu vladavinu, kida konačno s jakobincima: 24. termidora (11. avgusta) 17. divizija (pariska) poverena je pouzdanijem generalu Lefevru, 26. termidora (13. avgusta) Fuše, ministar unutrašnjih poslova, zatvara jakobinske klubove koji su bili ponovo otvoreni, a 1. fruktidora (18. avgusta) s neznatnom većinom, 217:214, Savet pet stotina odbacio je jakobinsku optužbu protiv četiri smenjena člana Direktorijuma i bivšeg ministra rata Šerera. U politici ljuljaške između levice i desnice bila je to poslednja antijakobinska reakcija Direktorijuma.

Prema odluci Direktorijuma od meseca jula, Italijansku armiju, namenjenu odbrani francuske granice između Alpa i Apenina, trebalo je ojačati na 60 000—70 000; Šanpione je svoju Alpsku armiju formirao u Grenoblu u predviđenoj jačini od 50 000 ljudi, da služi za odbranu Dofinea i Savoje, no, po potrebi, i za pojačanje Dunavske ili Italijanske armije; Dunavsku armiju pod Masenom trebalo je ojačati na 100 000 ljudi; levo od Dunavske armije, između Diseldorfa i Enenga, naređeno je formiranje Rajnske armije od 60 000 pod komandom generala Moroa, koga će do dolaska zamenjivati general Miler; najzad, za odbranu obala Lamanša, Belgije i Holandije otpočelo je formiranje nove armije od 60 000 ljudi (40 000 Francuza i 20 000 Holanđana) pod komandom generala Brina. U svemu, predviđalo se 340 000 boraca operativne vojske, ali do tog broja nedostajalo je preko 200 000 obveznika, što se, kako smo videli, nije moglo popuniti izglasanim zakonom; do 1. avgusta poslata je armijama samo trećina predviđenih pojačanja.

Žuber je u Đenovi sredinom jula primio komandu armije Moroa. Ratni savet, koji je sazvaao, stao je na stanovište da treba sačekati dejstvo Alpske armije, ali je Žubert to odbacio jer je imao izričito naređenje Direktorijuma da smesta krene napred i da deblokira Tortonu.

NOVI

Italijanska armija je debušovala iz Apenina u tri kolone duž Lemea, Orbe i Bormida i grupisala se kod Novija. Savezničke prethodnice odstupile su bez značajnog otpora, dok je Suvorov prikupljao svoje snage. Po podne 14. avgusta Žuber je na visovima kod Novija imao 38 000 od čega 2000 konjanika, prema 53 000 Rusa i Austrijanaca od čega 12 000 konjanika.³¹⁸

Suvorovljevo naređenje za napad 15. avgusta bilo je lakonsko: desno krilo (Kraj i Belgard, 16 000 pešaka i 1800 konjanika) napašće u zoru levo francusko krilo kod Pasturane (gde se nalazio Perinjon sa oko 18 000); centar (Derfelden sa 12 000 Rusa-pešaka i 3000 Austrijanaca-konjanika) napašće centar (10 000), a levo krilo (Melas sa 11 000 pešaka i 400 konjanika) desno francusko krilo (Sen Sir,³¹⁹ 10 000).

Kraj je napao 15. avgusta u 5 časova. Zadobio je ubrzo nešto terena, pa je Žuber; koji se nalazio, tu lično pokrenuo francusko levo krilo u protivnapad na čelu kolone grenadira, ali je odmah poginuo. Njega je zamenio Moro koji još nije bio napustio armiju. Dok je Kraj pokušavao da obuhvati Novi sa zapada preko Frasonare, Bagration i Miloradovič napali su ga sa fronta delom trupa sa centra. Oba su napada Francuzi odbili. Suvorov je zatim bacio u napad na Novi Derfeldena i Melasa, ali ni oni nisu postigli bolji uspeh. U 15 časova desno krilo saveznika

³¹⁸ Cifra je iz *Victoires...*, VI, 47. Žomini (XII, 102) navodi 63 000 od čega 13 000 konjanika, a nadvojvoda Karlo (III, 272) samo 45 000, dodajući da je Suvorov propustio da privuče još 18 000 koji su bili na dohvat. Miljutin (t. IV, str. 65 i 325) navodi 51 200 prema 34 900.

³¹⁹ Komandovao je i centrom.

(Kraj) bilo je gotovo izbačeno iz borbe, a u istom stanju bile su i ruske prethodnice centra. Tada se Suvorov stavio na čelo tri ruske divizije. Bagrationa, Derfeldena i Miloradoviča i poveo ih protiv francuskog centra na plato Novi. Napad je bio žestok ali odbrana nije pokolebana. Francuske baterije, zgodno postavljene, užasno su kosile ruske redove pa je u njima došlo do nemira i nereda. Palo je već na hiljade ljudi. Suvorov sa štabom dolazi na najizložnije mesto i ponovo kreće napred pokolebane trupe. Podstaknuti primerom voljenog vojskovođe, ruski vojnici su dali sve od sebe. Jedan puk je bajonetom odbacio francusku polubrigadu i goneći je upao u dubinu francuskog rasporeda gde je gotovo sasvim uništen. Rusi su odbačeni po treći put, a Suvorov, naviknut dotle da savladuje sve prepreke, po četvrti put ih vodi u napad, ali uzalud. Osetivši da protivnik slabi, Francuzi su prešli u protivnapad na čelu sa Moroom, Sen Sirom i Desolom, načelnikom štaba, i odbacili ruski centar sa Suvorovom. Moro je pod sobom izgubio dva konja, a jedan metak probio mu je uniformu. Izgledalo je da je pobeda na dohvatu ruke.

Dok su Rusi i Francuzi krvarili na centru, Melas je krenuo u obuhvat desnog francuskog krila sa svežim trupama. Deblokiravši Seravale, koje je opseo Dombrovski, krenuo je naglo na Novi i u 17 časova u tri kolone napao desni francuski bok. Prvi napad je odbijen sa velikim gubicima, ali je Melas sa pojačanjima ponovo pošao napred. Francuzi su se uporno branili, ali je Moro uvideo da je obuhvaćen i da se mora povući. To se moglo izvršiti samo rđavim putem Pasturana — Ovada, u produženju levog krila, jer su Melasove trupe presekle put za Gavi. Ipak se povlačenje razvijalo u redu dok Suvorov nije ponovo krenuo u napad, topovima razvalio vrata Novija, zauzeo grad i uputio u gonjenje deo svojih trupa. Odstupanje se tada pretvorilo u potpuno rasulo naročito kada je nekih 400 austrijskih strelaca prepadom zauzelo zamak Pasturanu. Izveštaji o gubicima su vrlo različiti. Idu do 25 000 za obe strane. Saveznici su zarobili oko 5000 a zaplenili 20 topova. U svakom slučaju bila je to

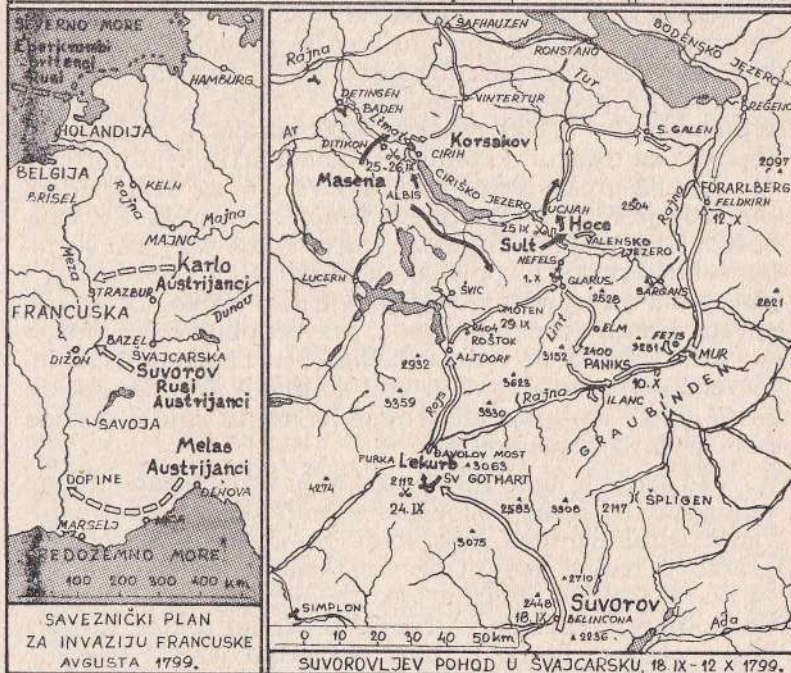
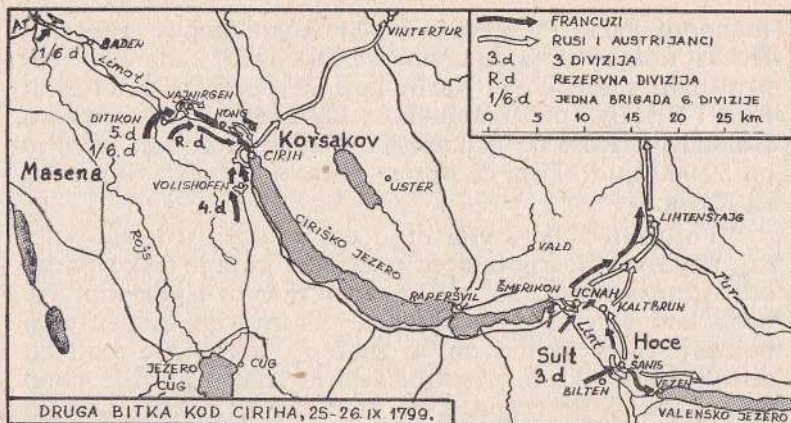
najkrvavija bitka francuskih revolucionarnih ratova, krvavija od prethodne na Trebiji. Uveče posle bitke i Suvorov je priznao da nije tukao strašnju i uporniju bitku.

Noću 15/16. avgusta francuska armija je nastavila povlačenje a idućeg dana je zauzela svoje polazne položaje.

Žuberovu ofanzivu na Novi pomagao je Šanpione pritiskom u Alpima gde je zauzeo nekoliko prevoja, ali sa slabim snagama kojima je raspolagao nije mogao da bitno utiče na tok događaja.

7. SUVOROVLJEV POHOD U ŠVAJCARSKU

Preotimanje Severne Italije izazvalo je kod saveznika nove ambicije i nove probleme. Dotle su računali da će u povoljnom slučaju, ako potisnu Francuze na njihove granice, iz Italije i Švajcarske upasti u Francusku; sada su doneli odluku da invaziju izvrše širokim frontom, od Severnog do Sredozemnog mora. U vezi s tim čine nove napore da pojačaju svoje snage. Rusi su obećali da će udvostručiti svoj kontingent, a 30 000 ljudi stavili su na raspolaganje Britancima, za desant u Holandiju. U vezi s tim trebalo je pregrupisati snage, a tu su se umešali novi politički momenti. Britanci i Austrijanci su nerado gledali Ruse u Italiji, prvi-bojeći se da će im, u naslonu na njene luke, ugroziti pomorsku prevlast na Sredozemlju, drugi — nisu ni s kim hteli da dele ovu bogatu pokrajinu ili da dopuste da i drugi dobiju reč prilikom odlučivanja o njenoj sudbini. U pitanju Pijemonta došlo je već do oštih razmimoilaženja između Austrijanaca i Rusa što je povećalo trenje koje uvek nastaje kada koalirane vojske dejstvuju na istom ratištu. Sporazumom Londona, Beča i Petrograda najzad je rešeno: 70 000 Austrijanaca pod komandom Melasa operisaće u Italiji i odavde upasti u Nicu i Dofine; Rusi pod komandom Suvorova grupisaće se svi u Švajcarskoj (30 000 generala Korsakova koji su bili na putu, oko 20 000 iz Italije i 5000—6000 francuskih emigranata u ruskoj službi); uz njih pod njihovom ko-

Sk. 26 — Rat u Švajcarskoj u drugoj polovini 1799.

mandom biće i 25 000—30 000 Austrijanaca generala Hocea, dok se ne bude upalo u Francusku, kada će se ovi pridružiti nadvojvodi Karlu koji će operisati na Rajni; Rusi i Britanci pod britanskom komandom iskrcaće se u Holandiju; Rusi će prikupiti u Galiciji rezervnu armiju od 50 000 ljudi, koja će prema potrebi pojačati Suvorova ili Karla.

Porazom kod Novija Francuzi su došli u težak položaj, pogoršan još pobunom u Đenovi koja je teško patila od britanske blokade, ali Suvorov nije to iskoristio. Pobjeda kod Novija poslužila mu je samo da sačuva svoj položaj. U to vreme on je znao za pregovore koji su doveli do odluke o pregrupisanju snaga, pa nije imao računa da svoje trupe, koje je očekivao težak posao u Švajcarskoj, angažuje u interesu Austrijanaca. Ograničio se samo da opsedne Tortonu koja se predala 11. septembra. Naređenje za pokret primio je 27. avgusta. Krenuo je iz Astija početkom septembra i stigao u Lugano 15. septembra sa 18 000 pešaka, 4000 kozaka i 25 brdskih topova (na tovarnim konjima). Ostala artiljerija i prtljag upućeni su preko Koma odnosno Verone za Graubinden. Suvorov je rešio da upadne u Švajcarsku preko Sv. Gotharda, koji su držali Francuzi, i da se kod Švica, gde su takođe bili Francuzi, spoji 26. septembra sa Korsakovim i Hoceom. Po svoj prilici ovaj plan je delo bečkog Dvorskog saveta. Umesto preko Špligena, pravcem koji bi se mogao sastati sa Hoceom i Korsakovim bez neprijateljske intervencije, pošao je putem koji su držali Francuzi, da bi se spojio sa svojim potčinjenima na mestu koje je takođe bilo u vlasti neprijatelja.

Od sredine juna u Švajcarskoj je vladalo zatišje koje je poremetilo samo nekoliko lokalnih akcija. Na navaljivanje Direktorijuma, tek sredinom avgusta Masena je prešao u napad svojim desnim krilom. Za 3 dana, od 14. do 16. avgusta, divizija Lekurb ovladala je prevojima Sv. Gotharda, Furkom i Grimselom, celim tokom Rojsa i levom obalom Linta do ušća u Ciriško jezero. Hoce je prinuđen da uputi u Ucnah znatan odred radi zatvaranja prostora između Ciriškog i Valenskog jezera. Divizija

Tiro ovladala je Gornjim Valeom (nemački Valis, italijanski Valeze) i Simplonom. Austrijske trupe su u teškom stanju odbačene delom u Pijemont, delom u Graubinden, a delom između Ucnaha i Graubindena. Glavni rezultati Lekurbove operacije bilo je moralno jačanje francuske Dunavske vojske i jak utisak na Švajcarce.

Noću 16/17. avgusta Austrijanci su pokušali da pređu Ar kod Detingena, nizvodno od Badena. Nadvojvoda Karlo se nadao velikim rezultatima: da će odseći Masenu od Bazela i da će ga primorati na povlačenje na Nešatel. Karlo se grupisao, bez velikog rizika, na svom desnom krilu jer je Korsakov već stigao u Šafhauzen 16. avgusta, odakle ga je hitno uputio na jug. No, ova široko zamišljena operacija slomila se na slaboj tehničkoj organizaciji prelaska. Kolebajući se zatim između želje da pre odlaska iz Švajcarske postigne neki uspeh, kako bi olakšao Suvorovljevu intervenciju, i naređenja Beča da ode sa glavninom u Nemačku, nadvojvoda je po Hoceu preduzeo 21. avgusta mlak napad južno od Ciriškog jezera i ovog puta bez uspeha.

Korsakov je 25. avgusta stigao u Ucnah. Od 27. avgusta, po sporazumu s nadvojvodom, Rusi su počeli da preuzimaju deo fronta od Ciriškog jezera do Rajne. Pod pritiskom francuskog napada od 29. i 30. avgusta Hoce se povukao na liniju: desna obala Linta — severna obala Valenskog jezera — Valenštat — Sargans — Fetis — Films — Ilanc. Na tom razvučenom položaju nisu se mogle izdvojiti nikakve značajne rezerve. Nadvojvoda Karlo je s glavninom prešao u Nemačku u smislu sporazuma, a i da bi zaštitio Manhajm i Filipzburg koje su Francuzi navodno ponovo ugrozili. U Švajcarskoj je ostalo 20 000 Rusa i 25 000 Austrijanaca sa 3000 Švajcaraca. Francuzi su imali u Švajcarskoj 73 000—75 000 ljudi na liniji Gornji Vale — Simplon — Sv. Gorthard — leva obala Linta — Glarus — Adlišvil — Altšteten — Albis — Baden — leva obala Are — leva obala Rajne — Bazelski mostobran.

Suvorov je nameravao da prodre u Švajcarsku preko Sv. Gotharda, a zatim da nastavi nadiranje obema oba-

lama Lucernskog jezera i dolinom Roisa dok bi Hoce napao između Limata i Rojsa a Korsakov udario iz Ciriškog mostobrana. Predviđeno je da se ova tri korpusa sastanu na Ari.

Suvorovljeva armija krenula je 18. septembra iz Belincone. Našavši se neočekivano pred gorostasnim planinama koje nikad dotle nisu videli, ruski vojnici su odjednom ustuknuli. Veliki deo je bacio oružje i odbio da ide dalje. Trebalo je da Suvorov angažuje svu svoju popularnost, da zapreti da neće preživeti tu sramotu, pa da vojska krene napred.³²⁰ Izvanrednim elanom Rusi su 24. septembra krenuli u napad na Sv. Gothard u tri kolone, zauzeli ga uz velike gubitke i izbili u dolinu Rojsa. Idućeg dana kolone su se sastale u Unzerenu. Izgubivši Sv. Gothard, Lekurb, nije više mogao zadržati Suvorova pa je nastojao da mu oteža nadiranje, kako bi stvorio Maseni potrebno vreme za protivmere. Suvorov je nastavio niz Rojs, a od Altdorfa je krenuo 27. avgusta preko besputnog Ros Stoka (2463) u dolinu Muten, kuda zacelo dotle još nijedna vojska nije prošla. Posle izvanrednih napora tu je prikupio svoju prilično rastrojenu vojsku tek uveče 29. septembra. Lekurb se povukao na levu obalu Rojsa i na zapadnu obalu jezera Firvaldšteter, a zatim je pritiskivao rusku zaštitnicu. Suvorov je nameravao da preko Švica udari u desni bok Francuza na Albisu.

DRUGA BITKA KOD CIRIHA

U međuvremenu zbili su se krupni događaji oko Ciriškog jezera. Odlaskom austrijske glavnine iz Švajcarske, Maseni se pružila sjajna prilika da tuče Korsakova kod

³²⁰ Naredio je da mu se iskopa grob, legao u njega i zapovedio vojnicima da ga živa zakopaju. Zapanjeni ovim gestom, vojnici ga izvlače iz rake i zaklinju mu se da će na juriš zauzeti planine pred sobom. Miljutin (Милютин, История войны с Францією, Санктпетербург, 1853, IV t, str. 39—40) smatra ovo sumnjivom pričom tvrdeći da ruska vojska ni jednom nije izdala slavu koju je zaslužila.

Ciriha i Hocea između Ciriškog i Valenskog jezera. Samo, to je trebalo obaviti pre Suvorovljevog dolaska. General Sult je 25. septembra sa svojom divizijom (3. divizija, 10 000) prešao reku Lint kod Biltena na osam brodova dovedenih iz jezera Cug, no prethodno je četa plivača iznenadila austrijske predstraže. Glavna borba vodila se oko Šemisa koji je prelazio iz ruke u ruku. General Hoce i njegov načelnik štaba poginuli su u prvim redovima. Smrt komandanta znatno je pokolebala austrijske trupe. Posle kratkog otpora kod Kaltbruma, Austrijanci su se povukli prema Vezenu i Lihtenštajgu. Sličan uspeh postigao je i desant kod Šmerikona, no kod Grinaua bilo je jačeg otpora pojavom 3 ruska bataljona koji su došli u pomoć Austrijancima. Idućeg dana Sult je energično proširio uspeh zauzevši Vezan, Lihtenštajg i Raperšvil. Austrijanci su se povukli u Zankt Galen. Desetak hiljada grupisanih Francuza probili su kordonski raspored 25 000 ljudi.

To je bio samo deo druge bitke kod Ciriha. Masena je istog dana, 25. septembra, prešao Limat kod Ditikona, gde reka pravi pogodnu okuku prema zapadu. Izvanredno brižljive pripreme su izvedene u potpunoj tajnosti. Pod zaštitom moćne artiljerije vešto plasirane na levoj obali, prelazak je otpočeo u 5 časova. Na jači otpor naišli su Francuzi kod Vajningena. Rusi su se uporno branili u ovom svom logoru; odbačeni jurišem na bajonet, povukli su se u Cirihi. U međuvremenu izgrađen je most, pa su na drugu stranu prešle sve trupe 5. divizije Lorž (12.000) i jedna brigada 6. divizije Menar (10 000); Rezervna divizija Klajn (10 000) obezbeđivala je prelazak prema ruskom mostobranu na levoj obali; 4. divizija Mortje (6000) napala je snažno Volishofen i odbacila Ruse u Cirihi, a levokrilna brigada divizije Mernar vršila je demonstrativan napad na ušću Limata u Ar. Na desnoj obali, kada su Francuzi izlazili iz Henga, Korsakov ih je napao jakom kolonom, ali su je oni razbili artiljerijom i bajonetom i odbacili u Cirihi. Idućeg dana Korsakov je ponovo prešao u napad ne bi li ovladao putem za Vinter-tur, pa je ponovo tučen uz velike gubitke. Oko podne su

Francuzi zauzeli grad Cirihi. Ostaci Korsakovljevog korpusa povukli su se u Šafhauzen, daleko od Austrijanaca. Usled gubitka gotovo sve artiljerije i opreme, Rusi su izbačeni iz borbe za duži period.

Ovakav poraz saveznika svakako nije logičan rezultat odnosa snaga. Masena je svoju brojnu nadmoćnost potencirao većom ekonomijom snaga (grupisanjem) i aktivnošću. Nezgodne su bile divergentne komunikacijske linije saveznika. Austrijanci su se naslanjali na Forarlberg i Tirol, što ih je razdvajalo od Rusa koji su komunicirali preko Šafhauzena, a još više od sopstvenih snaga, nadvojvode Karla. Karlo je u pravu kada sebe kritikuje što deo fronta na Limatu i Aru nije poverio Hoceu, da bi bio bliže njemu, a Korsakovu od Ciriškog jezera uzvodno, da bi bio bliži Suvorovu.³²¹

Za Hoceov i Korsakovov poraz saznao je Suvorov na putu za Muten. Vrlo nerado je napustio pravac za Švic — neizvodljivo posle nedavne francuske pobede, pa je krenuo suprotnim pravcem, prema Glarusu gde je stigao 1. oktobra, odbacivši Molitorovu brigadu (divizija Sult) prema Molisu. U Glarusu, gde je našao nešto profijanta, Suvorov se zadržao od 2. do 4. oktobra, a zatim, napustivši nameru da se probije niz Lint gde je mislio prikupiti ostatke Hoceovog i Korsakovljevog korpusa, krenuo je 5. oktobra dolinom Sernfa preko Engija i Elma za Graubinden. Francuzi su samo jedno vreme vršili pritisak na njegovu zaštitnicu.

Suvorovljeve trupe dotle su mnogo prepatile. Svi bolesnici i ranjenici ostavljeni su na putu, a s njima veći deo opreme (prtljaga). No, prelaz preko zavejane planine u dolinu Rajne biće najteži deo za premorenu vojsku. Noć 6/7. oktobra kolona je provela na vrhu gde je propalo stotinama ljudi i gotovo sva tovarna stoka. Tek 10. oktobra ona se prikupila u Ilancu. Odavde je Suvorov nastavio za Feldkirh gde je stigao 12. oktobra, a zatim se povukao u Švapsku. Do zime Francuzi su zauzeli svu Švajcarsku.

³²¹ III, 314.

Za svoje nedaće Rusi su opravdano okrivili Austrijance. Doduše, nadvojvoda Karlo je napustio Švajcarsku prema dogovoru između bečkog i petrogradskog dvora, ali u trenutku kada je Masena sa dobijenim pojačanjem zadobio znatnu nadmoćnost nad savezničkim trupama koje su ostavljene u Švajcarskoj. Bila je to vrlo velika greška koja se ne može opravdati opasnošću sa Rajne, kao što se to činilo na austrijskoj strani. Nadvojvoda Karlo se brani da je slušao naređenje Beča. On zamera Suvorovu što je iz Glarusa krenuo u Graubinden umesto prema Vezenu, što bi značilo upasti među 50 000 Francuza.³²² Razumljivo je što su Rusi povikali na izdaju.

8. DESANT U HOLANDIJU

Ugovorom od 22. juna Velika Britanija se obavezala da će za invaziju Holandije staviti na raspolaganje 30 000 ljudi i flotu, a Rusija 17 000, pod uslovom da ih izdržava Velika Britanija. Rusija je nastojala da se u Holandiji uspostavi oranska vladajuća kuća, a ujedno da se moćnom diverzijom olakšaju operacije na Kontinentu. Veliku Britaniju je više interesovala holandska flota, potencijalna pretnja njenoj prevlasti na moru: privući je sebi, ako se izjasni za princa Oranskog, a uništiti je ako ostane verna Republici. Ovaj strategijski cilj je odlučio i izbor desantnog mesta: Den Helder, na vrhu severne Holandije, u blizini Teksela gde se nalazila flota Batavske Republike. Dotle se Velika Britanija angažovala u Drugoj koaliciji samo novcem i flotom; sada će angažovati i svoju vojsku.

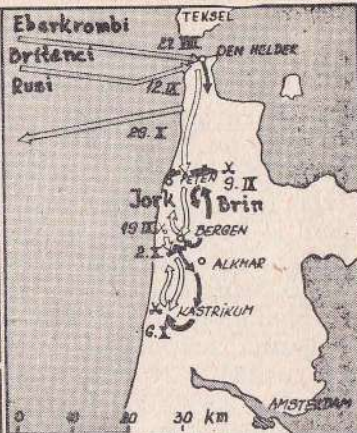
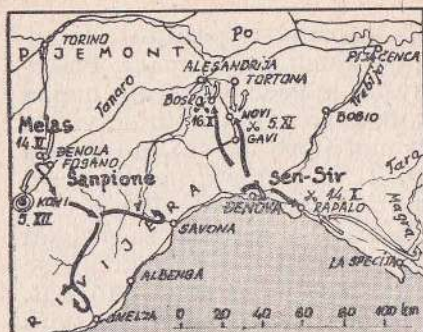
Britanci nisu krili svoju nameru da se iskrcaju u Holandiju. Naprotiv, nastojali su da joj daju što veći publicitet kako bi učinili utisak u Holandiji i ohrabрили pristalice bivše vladajuće kuće; krili su samo mesto desanta. No, to nije mnogo olakšalo problem Francuza. U Holandiji su imali svega 15 000 pored 20 000 Holanđana. To je bilo malo i za osmatranje obale od više stotina

³²² III, 307—309, 375.

kilometara. Kod Liježa grupisano je nekoliko bataljona iz Belgije i Severne Francuske, ali se na njih nije moglo računati za odbranu Holandije, jer su bili potrebni za osmatranje ušća Šelde. Deo francuskih trupa kantonovao je od Najmehena do obale, a ostatak je čuvao Zeland; holandska 1. divizija (Dandels) čuvala je Severnu Holandiju, a 2. divizija (Dimonso) Friziju, Groningen i granicu Overajsela. Batavski Direktorijum je preduzeo energične mere za odbranu zemlje: dizao je ljude, obrazovao magazine, prikupljao municiju, a Brinu, komandantu francuskih trupa, stavljao je na raspolaganje sve što mu je bilo potrebno. Masa holandskog naroda nije bila neprijateljski raspoložena prema Republici, ali je raslo nezadovoljstvo zbog paralizovane prekomorske trgovine i gubitaka kolonija. Direktorijum je obratio posebnu pažnju na Zeland i ušće Emsa. Komandu nad svojom vojskom poverio je Brinu.

Desant je zamišljen u dva talasa. Odred generala Eberkrombija od 20 000 ljudi ukrcao se u Dilu, Ramsgejtu i Margejtu u 130 transportnih brodova i krenuo 13. avgusta u pratnji 15 linijskih brodova i 45 fregata, kutera i brika pod komandom admirala Mičela; usled protivnih vetrova pred Helder flota je stigla tek 20. avgusta, a kada je dva dana kasnije trebalo da otpočne iskrcavanje naišla je oluja koja je to omela do 27. avgusta. Ovo odlaganje omogućilo je Brinu da koncentriše svoje trupe u severnom delu provincije Holandije.

U 3 časa 27. avgusta Eberkrombi je otpočeo iskrcavanje kod Helderu pod zaštitom snažne vatre sa brodova. Nekoliko bataljona holandske 1. divizije odbačeno je na liniju Peten gde su branili poluostrvo od obale do obale, a kuda im je Brin slao pojačanje forsiranim marševima. Eberkrombi je 28. i 29. avgusta nastavio iskrcavanje. Batavska flota, u kojoj je većina oficira bila za princa Oranskog, predala se Britancima 30. avgusta. Ali prinčev upad sa 12 000—15 000 ljudi u provinciju Overajsel, ne bi li digao narod protiv vlade, slomio se upravo na otporu naroda.

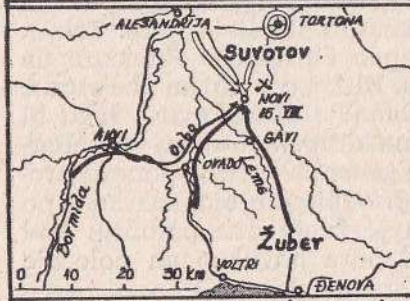
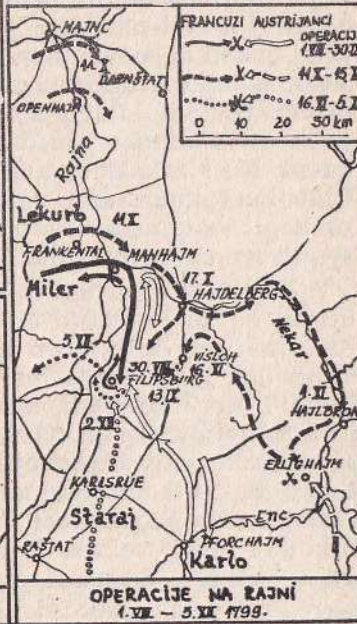

ZAVRŠNE OPERACIJE U ITALIJI KRAJEM 1799.

SAVEZNIČKI DESANTI U HOLANDIJI 1799.

BITKA KOD NOVIČA 45.II.1799.

FRANCUSKA PROTIVOFANZIJA U ITALIJI AVGUSTA 1799.

OPERACIJE NA RAJNI 1.II - 5.II.1799.

Sk. 27 — Rat u Italiji, Nemačkoj i Holandiji u drugoj polovini 1799.

Preuzevši komandu nad trupama u severnoj Holandiji, Brin se povukao sa linije Peten do Alkmara. Prikupivši tu oko 16 000 ljudi, prešao je 9. septembra u napad na Eberkrombija, koji je u međuvremenu izbio do visine Petena, ne bi li ga bacio u more pre no što mu stignu pojačanja. Napad je odbijen. U to vreme drugi desantni talas je bio na putu. Rusi su britanskim brodovima prebačeni iz Revala u Jarmut, a odavde su zajedno sa drugim britanskim odredom krenuli put Holandije i iskrkali se 12-15. septembra, ali su tek 18. septembra stigli na front. Vojvoda od Jorka, koji je primio komandu nad svim trupama, raspolagao je sa 59 bataljona (37 britanskih i 22 ruska) i 24 eskadrona (14 britanskih i 10 ruskih), ukupno sa 42 000 ljudi od kojih 2400 konjanika. Jork je imao razloga da napadne Brina pre no što ovom stignu pojačanja, pa je to učinio 19. avgusta, ali je krvavo odbijen u bici nazvanoj po selu Bergenu gde su se odigrali glavni događaji. Britanci su izgubili 1500 ljudi, Rusi 3000, jedni i drugi mnogo materijala među kojim i 26 oruđa. Franko-Batavci su izgubili oko 3000 ljudi. Poraz je zaoštrio odnose između saveznika: Britanci su tvrdili da su Rusi zakasnili, a Rusi da su to učinili Britanci. Glavni uzrok poraza je nespretnost vojvode od Jorka koji se za ljubav manevra opkoljavanja lišio velikog dela svojih trupa na rešavajućim tačkama.

Posle toga nastupilo je zatišje. Anglo-Rusi su davali utisak da su blokirani od znatno slabije vojske. Tek 2. oktobra Jork je ponovo napao i prinudio Francuze da se povuku južno od Alkmara. Bitka, u kojoj su obe strane izgubile po 2000 ljudi, nazvana je po Alkmaru, iako bi bilo pravilnije da je nazvana drugom bitkom kod Bergena. Na navaljivanje svojih generala Jork je ponovo preduzeo napad 6. oktobra, ali je odbijen u bici nazvanoj po Kastrikumu. Smatrajući da je izložen na položaju kod Alkmara, Jork se već 7. oktobra povukao na položaje od 2. oktobra. Francuzi su krenuli napred i poseli napušten anglo-ruski položaj. Brin je odlučio da ne napada saveznike na jako utvrđenim položajima, već da ostavi da vreme radi za njega; već 15. oktobra britanski parla-

mentarci zatražili su slobodan odlazak iz Holandije. Sporazum je potpisan 18. oktobra. Poslednje anglo-ruske trupe napustile su Holandiju 29. oktobra.

Desant u Holandiji bio je najveći vojnički napor koji je Velika Britanija učinila u toku francuskih revolucionarnih ratova. Završio se neočekivanim neuspehom pred zapanjenom Evropom. Suviše se polagalo na saradnju holandskog naroda koji se uopšte nije odazvao pozivu da ustane protiv revolucionarne vlade, a i vodstvo vojvode od Jorka nije bilo na visini. On je potvrdio svoje neuspehe od 1793. i 1794, pa ga Britanci nisu poštediti od kritike i sarkazma.

9. OPERACIJE NA RAJNI

Posle povlačenja Francuza na levu obalu Rajne u aprilu, Bernadota, koji je postavljen za ministra rata, smenio je general Miler. On je početkom avgusta raspolagao sa 18 000 ljudi. Zadatak mu je bio da pritiskom na Manhajm i Filipsburg priveže korpus generala Staraja da se ne bi angažovao u Švajcarskoj. Manhajm je zauzet prvih dana avgusta, a 30. avgusta jedna divizija cernirala je Filipsburg. Tvrđava je septembra bila već pred padom, kada je naišao nadvojvoda Karlo iz Švajcarske, pa je Miler povukao svoje trupe u Manhajm, ali su Austrijanci povratili i ovaj grad. No, kada je Karlo saznao za Masenine pobede u Švajcarskoj, on je forsiranim marševima krenuo u Gornju Švapsku da tu zauzme centralni položaj koji će mu omogućiti da osmatra gornji i srednji deo Rajne. Na Rajni je ostavio generala Švarcenberga sa 4 bataljona i 23 eskadrona. Očigledno, Miler sa svojih 18 000 ljudi nije mogao nikoga ugroziti, pa se sada jasno vidi da žurba nadvojvode Karla pri odlasku iz Švajcarske nije bila na mestu.

Posle Maseninih i Brinovih uspeha u Švajcarskoj odnosno Holandiji, Direktorijum je rešio da ojača korpus na Rajni, da ga nazove Rajnska armija i da je poveri Morou. No, ovaj je zadržan u Italiji Žuberovom pogibi-

jom, a zatim u Parizu, pa je na čelu nove armije došao Lekurb. On ju je energičnim merama organizovao i 11. oktobra prešao Rajnu sa oko 20 000 kod Majnca, Openhajma i Frankentala i 17. oktobra zauzeo Manhajm i Hajdelberg. Nekoliko dana kasnije Francuzi su cernirali Filipsburg, 1. novembra stigli su u Hajlbron, a idućeg dana zauzeli su levu obalu Enca.

Nadvojvoda Karlo se našao u delikatnoj situaciji, obuhvaćen kako je bio sa oba kraka Rajne koji se sastaju u Bazelu. Njegova glavna briga bio je pobednički Masena koji je svakog časa mogao preći Rajnu između Šafhauzena i Bodenskog jezera. Zbog toga je odvojio slabe snage prema Lekurbu, ali su one bile dovoljne da zajedno sa virtemberškim trupama, koje su se angažovale u odbrani sopstvene teritorije, probiju razvučen front Francuza u boju kod Erlighajma. Posle toga se Lekurb prikupio kod Visloha. Filipsburg je ponovo deblokiran. Dobivši pojačanje, Lekurb je 16. novembra krenuo ponovo u napad, odbacio Austrijance iza Enca i ponovo cernirao Filipsburg. U međuvremenu je rasformirana Masenina armija, pa je nadvojvoda mogao angažovati jače snage za deblokadu Filipsburga. General Staraj krenuo je u napad. 2. decembra sa 15 bataljona i 51 eskadronom, odbacio Francuze i po četvrti put deblokirao grad. Iskoristivši primirje, Lekurb se srećno povukao na levu obalu Rajne. Posle toga obe su strane prešle u zimske kvartire.

Nije jasno šta je hteo Direktorijum upornim upadanjem u Nemačku armiju od svega 18 000 — 20 000 ljudi protiv znatno jačeg neprijatelja. Shvatilo bi se da je jednovremeno Masena prelazio gornju Rajnu. Ovako, samostalno izvedena, ova operacija morala je doživeti neuspeh.

10. ZAVRŠNE OPERACIJE U ITALIJI

Posle poraza kod Novija Direktorijum je poverio Šanpioneu obe armije, Italijansku i Alpsku, pod nazivom prve. Data mu je potpuna sloboda odlučivanja s tim da

u svakom slučaju zatvori prelaze iz Pijemonta u Francusku. Nova armija imala je oko 50 000 ljudi.

Po odlasku Suvorova, komandu u Italiji primio je Melas. On je imao 68 000 operativne vojske, 16 000 u posadama i 7000 na maršu za Toskanu i Rim. Melas je bio u mogućnosti da preduzme ofanzivu prema Koniju ili Đenovi. Zauzećem Đenove znatno bi skratio front. Ali su Francuzi neumornom aktivnosti uspjeli da zadrže inicijativu, da jačem protivniku nametnu defanzivu, da ga prinude da svoje manevre saobražava njihovim. Glavni događaji odigrali su se oko Đenove i Konija. Sen Sir je većim manevrima po unutrašnjim pravcima i odlučnim akcijama umeo da drži na odstojanje Klenaua i Karakzaja (kasnije Kraja) koji su pritiskivali Đenovu. Klenaua je odbacio 14. oktobra kod Rapala. Karakzaja je osetno tukao 16. oktobra kod Boska, a Kraja kod Novija 5. novembra sa velikim gubicima, pa Klenaua, ojačanog sa nešto Rusa, ponovo odbacio iza Magre.

Melas i Šanpione su se nosili kod Konija. Melas je nastojao da zauzme to francusko utvrđenje, Šanpione da ga odbrani. U bici kod Đenole ili Fosana kako se još zove, 14. novembra Francuzi su odbačeni od Konija, a mesto se predalo 5. decembra sa 2500 ljudi. Obe su strane zatim prešle u zimske kvartire.

Čim je Makdonald napustio Napulj, svuda je izbio opšti ustanak protiv Francuza. Kraljevske trupe prešle su iz Sicilije na kopno pod kardinalom Rufom čija je vojska ubrzo narasla na 60 000. U njoj se nalazilo i mnogo ološa koji su tražili priliku za pljačku, kao družina koju je predvodio *Fra Diavolo* (fratar đavo). Rufova vojska ušla je u Napulj 19. jula i dva dana ga pljačkala. Francuzi su predali forove pod uslovom da se njima i njihovim pristalicama (republikancima) dozvoli slobodan odlazak ali je admiral Nelson pogazio dogovor da bi ih po grupama vešao na jarbole svojih brodova i ubijao na javnim trgovima. Gaeta se predala 31. jula, a Peskara se branila dva meseca. Reorganizovane napuljske trupe upale su s juga pod Švajcarcem Burhardom u Rimsku Republiku, dok je sa severa nadirao austrijski general Frelih. Odbacivši 21.

septembra Napuljce, a idućeg dana Austrijance, francuski general Garnje izdejstvovao je slobodan odlazak iz Rima, uz potrebne garantije za francuske pristalice. I taj dogovor su Napuljci pogazili i krvavo se osvetili republikancima. Garnizon Ankone pod komandom generala Monjea opsednut s mora rusko-turskom flotom admirala Vojnoviča, a na kopnu Austrijancima pod komandom generala Freliha, predao se 16. novembra Austrijancima uz vrlo povoljne uslove, ali tek pošto je iscrpeo sve mogućnosti odbrane.

Do kraja godine Francuzi su izgubili svu Italiju osim Đenove i Rivijere. No, i ovo je držano po izričitom zahtevu Direktorijuma iz političkih razloga, protiv mišljenja Šanpionea i Sen Sira. Držanjem Rivijere razvlačene su malobrojne francuske trupe. Stanje grada Đenove bilo je vrlo teško, narod je oskudevao, a reakcija je dizala glavu. Rđavo je bilo i stanje francuskih trupa koje su se jednom pobunile tražeći da se vrate u Francusku. Sen Sir ih je jedva umirio.

Izvori i literatura: Geschichte des Feldzuges der kaiserlich österreichischen Armee in Italien im Jahre 1799. bis nach der Schlacht von Marengo, ÖMZ, sv. 3-7, 9-11, 1812; Originalien Suwarow's (naređenja i zapovesti) in Italien, ÖMZ, sv. 1, 1818; Tielke, Geschichte des Feldzuges 1799. in Deutschland und in der Schweiz, Wien, 1819; Die Ereignisse beim napolitanischen Heere im Feldzuge von 1798. bis 1799, ÖMZ, sv. 3/1821; Mras, Der Feldzug 1799, in Italien nach dem Abmarsch der Russen in der Schweiz, ÖMZ, sv. 1-2, 1822; Jomini, Histoire..., XI-XII, Paris 1822; C. Clausewitz, Die Feldzüge von 1799 in Italien und der Schweiz, Berlin, 1833; Denkh Kriegszenen aus dem Feldzuge 1799. der Österreicher gegen die Französen in Italien, ÖMZ, sv. 2 i 4, 1841; Das Wirken der österreichischen Artillerie im Feldzuge 1799, ÖMZ, sv. 1, 1847; А. Милюминъ, Исторія войны Россіи съ Франціею въ, 1799, I—V, Санктпетербург, 1852—1853; Victoires..., VI, Paris 1855; Die Schlacht an der Trebbia (prema austrijskim izvorima), ÖMZ, III t., 3. sv., 1863; Chevrier, Joubert, Paris, 1884; Ausgewählte Schriften des

Erzherzogs Carl, III, Wien, 1893; Cristir, Suwarows Zug durch die Schweiz 1799, OMWV, sv. 52, 1896; Österreicher und Russen in Italien 1799, OMWV, sv. 64, 1899, Gachat; Souwarow en Italie, Paris, 1903; Gachat, La campagne d'Helvétie, Paris, 1904; Hüffer, Der Krieg des Jahres 1799. und die zweite Koalition, I—II, Gotha, 1904; P. Mahon, Etudes sur les armées du Directoire, I (izd. fr. Generalštaba), Paris, 1905; Gachat, Jourdan en Allemagne et Brune en Hollande, Paris, 1906; Hennequin, Zürich, Masséna en Suisse (izd. fr. Generalštaba), Paris, 1911; Vermeil de Couchard, Études historiques sur le maréchal Brune, Paris, 1918; J. Godechot, Les commissaires aux armées sous le Directoire, II, Paris, 1937; S. E. M. Laws, Mission to Russia 1799, The Journal of the Royal Service Institution, XI, 1956.

GODINA 1800.

1. OSAMNAESTI BRIMER³²³

Bonaparte se iskrcao 13. oktobra 1799. u Sen Rafaelu, kod Frezisa, provukavši se smelo i sretno kroz britansku blokadu. Narod je oduševljeno dočekao čoveka od koga je očekivao da će ponovo tući neprijatelja i primorati ga na mir, kao dve godine ranije. Zaboravljalo se da je on bio najviše odgovoran za rat koji je posle njegovog odlaska ponovo buknuo. Niko nije ni pomišljao da mu prebaci egipatsku avanturu. Tamo ga je tobože bio prognao prezreni Direktorijum, a on je čudom dva puta izbegao Nelsonu! Francuskom narodu bilo je stalo najviše do mira. Sve je drugo bilo sporedno. „Živio mir” bio je najčešći usklik koji je Bonaparte čuo na svom trijumfalnom putu za Pariz. Uporedo iz masa se probijalo i uverenje da će zemlji dati mir samo ako se stavi na njeno čelo.

U Parizu su partije nejednako primile vest o povratku popularnog generala. Krajnja levica Saveta pet

³²³ Državni udar je izveden u stvari 19. brimera (10. novembra), ali je ušao u istoriju pod ovim datumom.

stotina dočekala ju je sa oduševljenjem. Nije li Bonaparte bio prijatelj Robespjera, *general vademjer* koji je ugušio rojalistički ustanak, najjakobinski od svih generala? Levica se nadala da će oboriti nesposobnu i omrznutu vladu Direktorijuma i uspostaviti režim „republikanske snage” kao što je u godini II Republike učinio Odbor javnog spasa. Rojalisti su zbunjeni. Oni su upravo bili pokrenuli veliku akciju protiv republike — Vandeja se ponovo latila oružja istog onog dana kada je Bonaparte stupio na tle Francuske — ali su odmah osetili da je vest o tome ohladila entuzijazam njihovih pristalica. Krupna buržoazija ili neokonzervativci su bili još više razjedinjeni: jedni su verovali da će se s njim domoći vlasti, drugi su se bojali da će njegova diktatura ići u prilog njihovim neprijateljima zdesna ili sleva. Svakako, sve su oči bile uprte u njega. Napustivši svoju armiju bez naređenja, njegov položaj nije bio sasvim jasan. Doduše, niko nije nameravao da mu to prebaci, no u najboljem slučaju bio je general na raspolaganju. Ali on je bio jedini koji je mogao radikalno izmeniti postojeće stanje, a naišao je upravo u trenutku kada je to stanje trebalo izmeniti.

Posle izvesnog ustezanja Bonaparte se opredelio za krupnu buržoaziju, upravo krupna buržoazija je iskoristila njegovu ogromnu popularnost da bi oborila Direktorijum i uspostavila efikasniji i povoljniji režim za sebe. Vojni liferant Kolo stavio mu je na raspolaganje milion franaka, a nije bio sam. Pridobijena su dva člana Direktorijuma, Sjejes i njegov trabant Rože-Diko, većina Saveta staraca, komandant pariskih trupa general Lefevr, gotovo sav generalitet Pariza. Izvesno ustezanje pokazivali su samo Žurdan, Ožro i Bernadot. Na sednici od 18. brimera (9. novembar) zbog tobožnjeg „anarhističkog komplota” Savet staraca naimenovao je Bonapartea za komandanta oružanih snaga Pariza i odlučio da se sedište zakonodavnog tela (Savet staraca i Savet pet stotina) prenese van Pariza, u Sen Klu, da bi se isključio uticaj pariskih masa. Idućeg dana u Savetu pet stotina, kada je uvidela kuda Bonaparte ide, jaka partija levičara traži da se stavi van zakona. Pretilo je da taj predlog do-

bije većinu. Padali su uzvici: „Dole tiranin! Dole diktator!” Kada nisu pomogle mahinacije njegovog brata Lisijena, predsednika Saveta, stupili su u akciju Miraovi draguni koji su razjurili poslanike. Istog dana je obrazovan privizorni konzulat od tri člana: Boñaparte, Sjejes, Diko. Poslednju dvojicu zamenili su mesec dana kasnije Kanbaseres i Lebren. Savet staraca i stotinak poslanika Saveta pet stotina sankcionisali su gotovu činjenicu. Legalnost je formalno sačuvana, ali se u stvari sudbina revolucije našla u rukama Bonapartea. Sve se to odigralo u zatvorenom krugu, jer je Fuše ministar policije, zatvorio barijere Pariza bojeći se intervencije naroda. Bila je to suvišna predostrožnost; pad Direktorijuma obradovao je gotovo sav francuski narod, sve klase, sve partije, ali radni narod pariskih predgrađa, toliko dinamičan prvih godina revolucije, postao je apatičan i nepoverljiv prema sličnim prevratima, koji mu nikad nisu donosili nikakve koristi.

Ni pobeđeni, ni pobednici bila je parola dana posle 18. brimera. Bonaparte je odbio da progoni one koji su pružili otpor državnom udaru. Uzdah olakšanja čuo se širom Francuske. Ovim je pridobio znatan deo javnog mnjenja. Politiku pomirenja kasnije proširuje na rojaliste, katolike. Ja sam *nacionalan* ponavljao je, hoteći time da kaže da će raditi za celu naciju, za Francusku. U suštini on je počeo da izgrađuje buržoasku državu. Buržoazija je izvukla trajnu korist iz 18. brimera, koji je htela i prihvatila, ali joj je Bonaparte uskratilo neposrednu upravu nad zemljom jer su prilike davale glavnu ulogu vojsci, dakle, njemu. Ustav godine VIII, kako je nazvan, dao mu je svu vlast, kao *Prvom konzulu Francuske Republike*. On je nametnuo svoj lični režim, cezarizam koji će se po njemu nazivati *bonapartizam*. To je tada odgovaralo interesima krupne buržoazije jer su joj bile potrebne stabilizovane prilike. Bonaparte joj je to dao. Ustav, stavljen na snagu 22. decembra 1799, odobrili su glasači sa 3 012 509 protiv 1562 glasa.

Zahvaljujući apsolutnoj vlasti, autoritetu i poverenju, ali i svome urođenom smislu za red i detalje, Bonaparte

je za kratko vreme organizovao čvrstu državnu vlast, stvorio centralizovanu državu kao što Francuska nikad ranije nije bila, sa uređenom administracijom, finansijama, sudstvom. Odgovorne položaje popunjavao je u duhu „eklektizma“ — kako je govorio, revolucionarima i rojalistima, onima koji su glasali za pogubljenje kralja i aristokratima-povratnicima, svima sposobnim ljudima koji su hteli da ga verno služe.

Poseban problem bila je Vandeja. Pri kraju vladavine Direktorijuma u njoj se ponovo rasplamsao ustanak, ali nije bilo uslova da se razvije do te mere da bi mogao ugroziti Republiku. Na delu Bretanje, Normandije i u drugim krajevima pojavile su se veće ili manje bande, izolovane i nedisciplinovane, pogodnije za pljačku, krađe i ubistva nego za borbu. Ipak je trebalo angažovati vojsku da se povrati red. Bonaparte je ovaj zadatak poverio generalima Edivilu i Brinu koji su ga, do marta 1800, obavili s uspehom, po njegovim instrukcijama, lepim i silom. Inače, pad Direktorijuma delovao je umirujuće na duhove. U opoziciji prema Bonaparteu ostali su okoreli rojalisti i šaka intelektualaca koji su mu stvarali neprilike, ali nisu mogli ugroziti režim. Seljaci su pozdravili stabilizaciju koja im je garantovala stečenu zemlju, a radnici su pridobijeni mogućnošću zaposlenja nastalom novom konjunktrom.

Mase su poklonile poverenje Bonaparteu verujući da će on povratiti mir. On je u tome pravcu učinio na izgled ozbiljne napore. Britanskom kralju se obratio ličnim pismom na što je lord Grenvil, ministar inostranih poslova, odgovorio uvredljivo da može razgovarati o miru samo ako se Francuska prethodno vrati u predrevolucionarne granice, a na njen presto Burboni. To je zvučalo kao ponovna objava rata što je izazvalo ogorčenje u Francuskoj. Slično pismo uputio je i caru (Austriji) takođe bez rezultata. Velika Britanija i Austrija smatrale su da situacija, nastala krajem 1799, pruža znatne izgleda na pobedonosno okončanje rata. Austrija, finansirana i hrabrena od Velike Britanije, a sada u posedu Severne Italije, ni u kom slučaju nije htela da pregovara na bazi mira

u Kampoformiju, a Bonaparte nije predlagao nikakvu drugu osnovu. Rusija je povukla svoje trupe iz Nemačke i Austrije,³²⁴ ali nije istupila iz koalicije. U ratu protiv Francuske ostala je Velika Britanija, Austrija, Bavarska i neki kneževi Carstva. Ali, kao Rusija, sva je Evropa bila u stavu iščekivanja, spremna da se u pogodnom trenutku sruči ponovo na Francusku.

2. PRIPREME I PLANOVI

Odziv na konskripciju godine VIII (1799—1800) bio je zadovoljavajući, gotovo s elanom. Tražilo se doduše svega 30 000. To nije bilo teško dići, utoliko više što je Bonaparte za predsednika regrutnih komisija postavio prefekte departmana naredivši im da probude entuzijazam mladića kao prvih dana revolucije. Mnoštvo ljudi dobiće se prekidom odsustva i revizijom nesposobnih. Bonaparte je težište stavio na dobrovoljce. Ranije se Danton obraćao seljacima, zanatlijama, trgovačkim pomoćnicima; Bonaparte sada imućnim klasama, pre svega mladim aristokratima koji su se dosad držali po strani zbog opozicije njihovih porodica prema Republici. Apelovao je na njihovo častoljublje. Svaki prefekt morao je naći „šaku husara”. Čitavi husarski pukovi biće formirani od sinova bogate buržoazije i bivše aristokratije.

Jednaku brigu je Bonaparte posvetio materijalnoj opremi vojske. On se lično interesuje od topa do potkovic. Za dva meseca nabavljeno je 40 000 konja. Nikad ranije francuska artiljerija nije bila bolje zapregnuta. U vojsku je počeo uvoditi luksuz, svečanosti, parade ne bi li je popularisao. Od autora *Marseljeze* Ruže de Lila, poručio je novu pesmu, čija bi ideja bila da kod velikih naroda mir dolazi tek posle pobede, samo se marseljeze ne mogu pisati po porudžbini.

Uočivši grešku Austrije koja je bila na putu da 120 000 ljudi zavuče u Rivijeru, Bonaparte je nameravao da pređe Rajnu, ne frontalno između Bazela i Strazbura,

³²⁴ Suvorov je januara krenuo iz Češke za Rusiju.

kao što se uvek činilo, već bočno između Bazela i Šafhauzena, da upadne u dolinu Dunava, a zatim da krene nizvodno do Beča gde je nameravao da diktira mir. Hteo je da se lično stavi na čelo Rajnske armije od 120 000 vojnika koliko je imala, ali je bilo nemoguće smeniti Moroa koji je uživao veliki ugled u njoj i zemlji. Moro nije pristao da primi nikakvu drugu dužnost. No, Moro, hrabar vojnik i dobar taktičar ali bez strategijske imaginacije i nesklon riziku, nije hteo da prihvati Bonaparteov plan. Umesto forsiranja Rajne uzvodno od Bazela on je insistirao — pretio je i ostavkom ako Bonaparte ostane pri svom planu — da to učini uzvodno i nizvodno od tog grada, što je Bonaparte smatrao rasipanjem snaga.

Ono što Moro nije smeo učiniti na Rajni, učiniće Bonaparte na Alpima. Još pre no što je Moro odbacio njegov plan, Bonaparte je pripremao drugi: rezervnu armiju od 50 000 ljudi, formiranu dekretom od 8. marta, koju je nameravao najpre da upotrebi u Nemačkoj, predviđao je da povede lično u pozadinu austrijskih trupa u Italiji. No, pošto je konzulima bilo zakonom zabranjeno da komanduju armijama, poverio ju je Bertjeu, dotle (od 18. brimera) ministru vojske, na kom položaju ga je zamenio Lazar Karno. Popuni i opremi te armije, koja se prikupljala na prostoru Lion, Dižon, Bezanson, Bonaparte je posvetio posebnu brigu, a istovremeno je širio dezinformacije u pogledu njene upotrebe.

Dosta materijala i ljudi upućeno je na Rajnu, a najmanje u Italiju gde je Masena imao svega 31 000 ljudi vrlo slabo opremljenih. Njemu je Bonaparte savetovao da se grupiše za odbranu Đenove ne bi li zadržao neprijatelja nekoliko meseci. Deset hiljada ljudi ostavljeno je u Holandiji, dovoljno da sa 20 000 Holandana odbiju eventualan saveznički desant.

Velika Britanija pothranjivala je rat na Kontinentu pretežno zlatom. Bavarski korpus od 12 000 ljudi uzela je na izdržavanje, a u Švapskoj je formirala nov korpus od 10 000; tome treba dodati 6000 Virtemberžana i Kondeov emigrantski korpus dotle u službi Rusije. Britanski kabinet je rešio da na ostrvo Minorku iskrca korpus od

20 000, ali nikad nije prešao jačinu od 10 000. Gotovo sav teret na evropskim ratištima pao je na Austriju koja je izvršila znatne napore. Nadvojvodu Karla na nemačkom vojištu smenio je general Kraj, a Melas je komandovao u Italiji. Njemu su upućene najbolje trupe. Prema planu Dvorskog ratnog saveta, trebalo je da Melas odbaci Francuze iza Vara, a zatim da preko Liona krene na Bezanson, dok bi Kraj tamo stigao Liona Belfora, pa bi zatim zajedno krenuli na Pariz. Saveznici još uvek nisu shvatili snage koje je probudila Revolucija, a ni smisao promene od 18. brimera, niti su slutili ogroman napor koji je Francuska otada činila.

3. OPERACIJE U ITALIJI

Zima 1799—1800 bila je tragična za Italijansku armiju. Da bi sačuvala uzani pojas italijanske Rivijere morala je držati zavejane vrhove Apenina i pored krajnje oskudice, u dronjcima, bez plate, gotovo bez dotura. Epidemije su strahovito kosile, pokosile su i generala Šanpionea. Neki pukovi su izgubili više od 2000 ljudi za četiri meseca, bez borbe. Čitave jedinice su samovoljno napuštale položaje. Na čelo armije Bonaparte je postavio Masenu, jednog od najboljih generala Republike, a armiji je uputio patetičnu proklamaciju u svom tipično neposrednom stilu. Dobivši sva ovlašćenja i nešto sredstava, Masena je svojom neumornom aktivnošću sprečio totalno rasulo armije i koliko-toliko je osposobio ze operacije. Uoči austrijske ofanzive Italijanska armija je bila ovako raspoređena: desno krilo (Sult) sa oko 15 000 ljudi od Reka do Kadibone sa slabom rezervom kod Đenove; centar (Siše), oko 12 000 ljudi, od Monte Setepani do Kol di Tenda; levo krilo (Tiro), 7000—8000 ljudi, držalo je prelaze na Alpima od izvora Vara do Ženevskog jezera. Na prvi pogled pada u oči da se protiv trostruke nadmoćnosti, sa svega 27 000 ljudi, nije mogao držati front od 150 km, od Reka do Tende, sa leđima na moru, gde su gospodarili Britanci, a jedinom komunikacijom u

produženju levog krila. Zbog toga je Bonaparte savetovao Maseni da se koncentriše za odbranu Đenove što je ovaj propustio da učini na vreme.

Melas je prezimio u Pijemontu, Lombardiji, Toskani i Romanji. To mu je omogućilo da se odmori, opremi i popuni svoje trupe. Raspolagao je ukupno sa 110 000 vojnika. Od čega je, po odbitku posada, bilo oko 90 000 operativne vojske. Nije bilo nikakve sumnje o izboru strategijskog cilja: trebalo je osvojiti italijansku Rivijeru, da bi se u duhu ratnog plana mogle nastaviti operacije u Francuskoj. Melas je rešio da krene u ofanzivu što pre, već 25. februara, da bi preduhitrio dolazak francuskih pojačanja ali kada je 13. februara pao na Apeninima nov sneg, odložio je operaciju do početka aprila. U njoj je angažovao nešto preko 50 000 ljudi, a više od 30 000 ostavio je u Pijemontu radi osmatranja Savoje i Švajcarske. Nameravao je da probije francuske linije na pravcu Kadibona-Savona. Utvrđen prevoj Kadibona on smatra, s pravom, ključem zapadne Rivijere (Riviera di Ponente). Predviđao je jake demonstracije prema Boketi i iz doline Trebije prema krajnjem francuskom desnom krilu da odvuče pažnju Francuza na drugu stranu.

Napad je otpočeo 6. aprila u zoru. Na krajnjem francuskom desnom krilu general Ot je sa 10 000 ljudi napao diviziju Miolija, koja je imala 4000, i prinudio je na povlačenje. Diviziju Gazan, koja je sa 4000—5000 držala front između Skrivije i Orbe, napao je general Hoencolern sa 8 bataljona i 40 eskadrona. Glavni napor je upravljen na prevoj Boketa. General Gazan se povukao na Buzalu gde je zauzeo položaj. Diviziju Gardan (oko 5000), koja je držala rejon Montenote, Kadibona, Vado, napalo je 15 000 ljudi, pa se grupisala kod Kadibone napustivši sva druga uporišta, ali je i odatle odbačena u neredu. Ličnom Sultovom intervencijom zadržala se na položaju Monte Moro između Vada i Savone. Pred mrak je Melas i ovde napao i odbacio Francuze u Savonu. Pred zoru 7. aprila Sult se s mukom probio u Albizolu. Pod pritiskom Austrijanaca Siše se iz rejona Savone povukao u Varace. Rascep između Sultra i Sišea bio je potpun.

Ne sluteći još gde je težište ofanzive, Sult je 7. aprila delom rezerve i Mjoli ovom divizijom preteo neke izgubljene položaje nanevši Austrijancima vrlo teške gubitke. No, saznavši za proboj kod Savone, rešio je da deblokira to mesto i da ponovo uspostavi vezu sa Sišeom. Pripreme su završene 8. i 9. aprila. Ostavivši diviziju Mjolija da brani Đenovu i Boketu, Masena je diviziju Gazan prikupio u Voltriu za napad na Saselo stavivši je pod Sultovu komandu, a diviziju Gardan trebalo je da Masena povede lično na Montenote. Trebalo je da se ove divizije sastanu na bilu Apenina, dok bi Siše prodro do Kvilijana. U isto vreme Melas se spremao da odbaci Gardana na Voltri, a po mogućstvu da ga preko Bokete odseče od Đenove.

Iz koincidencije obostranih ofanzivnih pokreta nastalo je mnoštvo manevara, obuhvata, upornih bojeva, obruča, proboja. Masena je do krajnjih mogućnosti nastojao da se sjedini sa Sišeom, ali je najzad bilo Apenina morao prepustiti nadmoćnijem protivniku pa se 21. aprila našao blokiran u Đenovi. Siše se probio ka Savoni kroz snage generala Elsnica koga je Melas postavio pred njega. On se zadržao na položaju Monte Setepani, ali je nastavio s ofanzivnim akcijama do 25. aprila. Dotle je Melas ostavio Ota pod Đenovom, a sam krenuo na Sišea. Napao ga je 27. aprila i prinudio da se povuče na Borgeto. Tu je napadnut 1. maja i prinuđen da se povuče na liniju Onelja — reka Pijene. Sa te linije odbacio ga je Melas 7. maja oštrim napadom. Francuzi su se mogli zadržati na liniji Roje da Austrijanci nisu prethodnog dana zauzeli prepadom prevoj Kol di Tenda. Ugrožen obuhvatom, Siše se povukao 12. maja na levu obalu Vara zadržavši samo mostobran kod Sen Lorana koji su Austrijanci uzaludno napali 13. maja. Ostavivši na Varu generala Elsnica, Melas je rešio da sačeka pad Đenove da bi zatim napao Sišea na Varu i krenuo na Lion.

Đenovu je Masena branio izvanredno uporno i aktivno. Međutim, prinuđen glađu potpisao je ugovor o

evakuaciji³²⁵ 4. juna pod vrlo povoljnim uslovima. Garnizon — svega 8110 ljudi, povukao se u Francusku. Odbranom Đenove i uslovima pod kojima je evakuisao grad, Masena je dodao nove lovorike ranije stečenoj slavi.

4. OPERACIJE U NEMAČKOJ

Teorijski, operacije su tu otpočele 9. aprila, dan kada je isticalo primirje. Da bi u očima francuskog javnog mnjenja ulogu agresora prebacio na Austriju, Bonaparte je naložio Morou da feldmaršalu Kraju predloži produženje primirja pod uslovom da se proširi i na Italiju što je ovaj odbio po nalogu iz Beča. Približno u isto vreme Talran ministar spoljnih poslova, uzalud je predlagao austrijskom kancelaru Tugutu pregovore na bazi mira u Kampoformiju. Austrija nije ni pomišljala na mir: 1797. Bonaparte se nalazio u Leobenu; Melas je sada u Nici, a sutra — verovalo se u Beču, biće u Tulonu, Marselju, Lionu. U Austriji se računalo i na monarhističke nemire u Francuskoj, a nije se pretpostavljalo da je njena vojska sposobna za nove velike napore. Tako je mislila sva Evropa.

Bonaparte nije ništa propustio što je moglo da ojača Rajnsku armiju. Ona je 25. aprila imala 108 000 boraca ovako raspoređenih: desno krilo, od izvora Rajne do ušća Ara, Lekurb (32 000); centar (26 000), Guvion Sen Sir, kantonovao je između Brajzaha i Strazbura i držao mostobran kod Kela i Noj Brajzaha; levo krilo (21 000), Brinto-Sent Sizan, duž Rajne između Strazbura i Landaua; rezerva (29 000), pod neposrednom Moroovom komandom, kod Bazela sa mostobranom na desnoj obali. U unutrašnjosti Švajcarske nalazio se korpus Monšoasaa (9000).

Kraj je raspolagao sa oko 109 000 ljudi. Iako se spremala ofanziva, njegova armija je bila razvučena: 24 000 bilo je pod Rojsom u Forarlbergu, Graubindenu i

³²⁵ Masena je odbio da se upotrebi reč kapitulacija.

Tirolu; 13 000 ljudi pod komandom Kolovrata od Iberlingena do Šafhauzena; 11 000 pod komandom Nauendorfa između Šafhauzena i Zekingena; Đulaj sa 3500 kod Frajburga; Kinmajer sa 10 000 kod Ofenburga; Staraj sa 19 000 između Renha i Nekara; iza ove ogromne linije bilo je svega oko 1000 pešaka kod Filingena i oko 3500 ljudi u širem rejonu Tibingena; 7500 činilo je posade Filipsburga, Ulma, Ingolštata i Vircburga. Ako se odbiju Rojsovi ljudi i posade, Kraj će raspolagati sa oko 77 000, biće, dakle, znatno slabiji od Moro; ali je imao oko 23 000 konjanika, prema 13 000 francuskih, što je u ono vreme značilo veliku prednost.

Dvorski ratni savet je 15. aprila poslao Kraju naređenje za ofanzivu, iako ga je on upozoravao da su Francuzi znatno ojačani. Na drugoj strani Moro je krajem marta primio naređenje od konzula da pređe Rajnu kod Šafhauzena, što je, kao što smo videli, odbio kao suviše rizično. On je rešio da debušuje iz postojećih mostobrana, s tim da Lekurb pređe Rajnu kod Rajhlingena, uzvodno od Šafhauzena, kada ostale snage budu došle u njegovu visinu na desnoj obali.

Moroova ofanziva počela je 25. aprila. Da bi zavarao protivnika i privukao njegove rezerve, Sent Sizan je provalio iz Kelskog mostobrana. U isto vreme prešao je Sen Sir kod Alt Brajzaha, pa je jednu svoju diviziju uputio radi sadejstva sa Sent Sizanom, a glavninu krenuo na Frajburg. Đulaj, Kinmajer i Staraj su se povukli, a Kraj, obmanut ovom velikom demonstracijom, prikupio je 26. aprila kod Filingena i Donauešingena 24 bataljona i 56 eskadrona, pod komandom Kolovrata. Kada se Sent Sizan 27. aprila vratio na levu obalu da bi ponovo prešao na desnu kod Alt Brajzaha, začudo nije izazvao nikakve promene u austrijskom rasporedu, jer se u austrijskom štabu verovalo da će Moro kroz Švajcarsku u Italiju.

Moroova rezerva izbila je iz Bazelskog mostobrana 27. aprila. Do kraja meseca Francuzi su stigli na liniju Stilingen-Noštat. Sada je došao trenutak i za Lekurba da pređe Rajnu što je on učinio vrlo vešto 1. maja. Uveče idućeg dana Moro je imao gotovo svu svoju armiju

istočno od Švarcvalda. Kraj je sada nastojao da svoju razvučenu armiju prikupi zapadno od Štokaha bočnim maršem, gde su se nalazili veliki austrijski magacini. Upravo na Štokah je Moro uputio Lekurba koji je tu 4. maja tukao princa Lotarinškog, a lično je prethodnog dana kod Engena vodio tešku borbu u iznenadnom sudaru sa Krajem. U oba ova boja Austrijanci su izgubili preko 3000 mrtvih i ranjenih a oko 4000 zarobljenih; gubici Francuza u mrtvima i ranjenim nisu bili manji.

Kraj je nameravao da se održi kod Meskirha dok ne evakuiše magacine. Moro ga je tu napao 5. maja i posle teške i dramatične borbe ostao gospodar bojišta; idućeg dana se Kraj povukao kod Zigmaringena na levu obalu Dunava. Austrijanci su imali gubitaka oko 4000 ljudi, Francuzi ne mnogo manje.

Posle 11 dana operacija, a samo po cenu od oko 8000 ljudi koje je dotle izgubio, Moro je odbacio glavninu protivnika preko Dunava. Bolji se rezultat za kraće vreme mogao postići da se glavnim snagama prešlo kod Šafhauzena kako je predlagao Bonaparte.

Da bi se vratio na svoj operacijski pravac, Kraj je noću 7/8. maja nizvodno od Ridlingena ponovo prešao na desnu obalu Dunava i postavio se kod Biberaha, odakle su ga 9. maja Francuzi odbacili smelim napadom. Tom prilikom su Austrijanci ponovo imali 2000 mrtvih i ranjenih i ostavili 2500 zarobljenika. Izgubili su i poslednje magacine. Kraj se povukao na Iler, ali ga je Lekurb, prešavši smelo reku, prinudio da se povuče na plato između Ilera i Memingena. Kada je Lekurb prodro do Memingena Kraj se povukao u utvrđen logor Ulma gde mu se pridružio Staraj došavši preko Tibingena. Na levoj obali Dunava Sent Sizan je do 10. maja izbio u visinu glavnine.

Po Bonaparteovom naređenju u to vreme Moro je oko 19 000 ljudi uputio u Italiju, no samo 9000 sa Ilera, a 10 000 iz Švajcarske koje je bio tamo ostavio pod komandom Monsea, upravo zbog upada u Italiju.

Utvrđen logor Ulma sastojao se iz starih gradskih zidina, niza zatvorenih utvrđenja na visovima severno i

jugozapadno od grada i prostranog mostobrana na desnoj obali Dunava. Bilo je to dobro uporište za odbranu Južne Nemačke, koje je teško bilo napasti a još teže mimoići. U njemu i okolini Kraj je raspolagao sa 62 000 ljudi, od čega 20 000 konjanika, i 16 000 Bavaraca i Virtemberžana koje je izdržavala Velika Britanija, dakle, u svemu 78 000 ljudi.

Moro je imao oko 88 000 vojnika. S tom neznatnom nadmoćnosti i slabijom konjicom nije mogao cernirati takav prostran objekat, pa je 15. maja izveo demonstrativne pokrete prema Bavarskoj, ne bi li odvuкао Kraja od Ulma, ali se ovaj nije mogao prevariti, već je 16. maja napao levo francusko krilo pod Sent Sizanom kod Ulma što je dovelo do boja kod Ehrbaha koji bi se za Francuze završio vrlo rđavo da nije intervenisao Sen Sir sa francuskim centrom. Moro je 21. maja ponovio demonstraciju. Ispad Austrijanaca iz Ulma, koji je 24. maja doveo do boja kod Delmenzigena, nije zadržao Moroov upad u Bavarsku. Lekurb je noću 27/28. maja ušao u Augsburg, no to nije izmenilo Krajevou odluku da ostane u Ulmu.

Francuska armija se razvukla od Landsberga do Ulma. Još jače bile su izdužene njene komunikacije, pa su austrijski frajkori mogli efikasno raditi. Kapetan Meir zarobio je francusku stanicu (posadu) u Donauešingenu, a zajedno sa Valmodenom rasterao je sve stanice u dolini Kinciga sve do Kela. To je izazvalo paniku u francuskoj pozadini a u Strazburu se jedno vreme verovalo da je Moroova armija odsečena od pozadine.

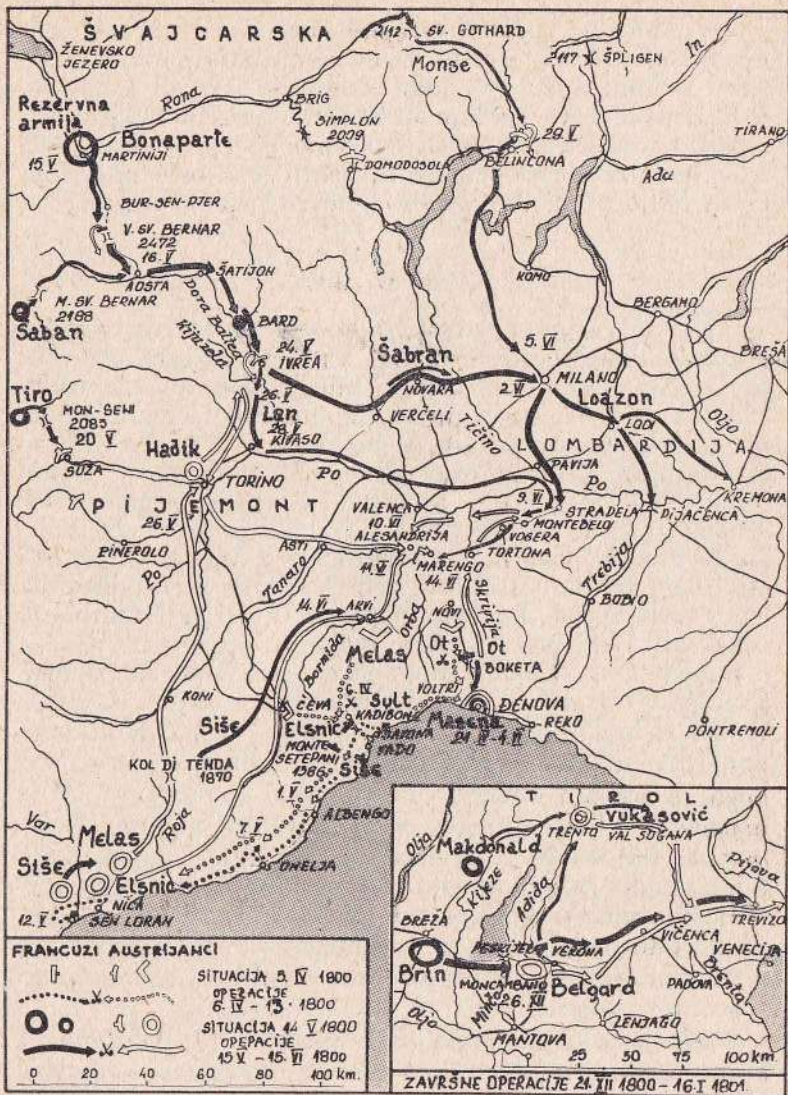
Uvidevši da neće izvući Kraja iz Ulma, Moro se vraća nazad u nameri da na levoj obali Dunava odseče Kraja od pozadine. No, u međuvremenu, a da bi uspostavio vezu sa generalom Rojsom u Tirolu, Kraj je 5. juna uputio nadvojvodu Ferdinanda u napad sa 25 000 ljudi, bez uspeha, što je samo učvrstilo Moroa u nameri da pređe na levu obalu Dunava. To je učinjeno 19. juna u rejonu Hehšteta, u nizu bojeva koje Francuzi ponekad obuhvataju pod nazivom bitke kod Hehšteta, da bi je predstavili kao odmazdu za poraz pretrpljen 1704. u bici kod Blenhajma (Blindhajma) koju neki zovu takođe po

Hehštetu.³²⁶ Austrijanci su to nazvali bojem kod Blindhajma koji ih je, po sopstvenim izveštajima, stao nešto preko 200 mrtvih i ranjenih i 2000 zarobljenih, a po francuskim 5000 zarobljenih i 20 zaplenjenih topova.

Izgledalo je da će Kraj na levoj obali Dunava primiti bitku, postrojio je već glavninu koja dotle nije bila angažovana, ali je 22. juna iznenadno krenuo u luku oko francuskih trupa preko Nerdlingena za Nojburg gde je stigao 26. juna.³²⁷ General Lekurb je 25. juna vodio borbu samo sa austrijskom zaštitnicom kod Nereshajma; inače je Moro gonio mlako, čekao je tri dana dok je krenuo glavninom. Saznavši toga dana za Marengo i primirje u Alesandriji, Kraj je 24. juna predložio Morou primirje što je ovaj odbio ne znajući još za događaje u Italiji. Kod Nojburga Kraj je prešao na desnu obalu, u nameri da zauzme liniju Leha. Kod Nojburga je došlo do oštih borbi sa trupama Lekurba koji je prešao Heh kod Rajna. Videvši da je na Lehu preduhitren, Kraj je ponovo prešao na levu obalu Dunava 28. juna kod Ingolštata, ponovo se vratio na desnu obalu kod Nojštata, pa je 2. jula stigao kod Landshuta, odakle je preko Hoenlindena do 5. jula izbio u Ampfing, gotovo neuznemiren od Francuza, i postavio se na Inu između Braunaua i Kufštajna. Moro je došao s glavninom na Izar. Dok su se glavnine posmatrale sa Ina odnosno Izara, Lekurb je zauzeo Forarlberg i Graubinden da bi se stvorila bolja veza s Italijom. Na ponovan Krajev predlog, 15. jula potpisano je primirje u Parsdofu, po kome su neprijateljstva obustavljena na neodređeno vreme sa dvanaestodnevnom otkaznim rokom. Tvrđave koje su Austrijanci još držali u francuskoj pozadini — Filipzburg, Vircburg, Ulm, Ingolštat — dobile su pravo povremenog snabdevanja.

³²⁶ Vidi *Vojna istorija* str. 741.

³²⁷ U literaturi se ova iznenadna Krajeva odluka ponegde objašnjava veću o porazu kod Marenga (A. Horsetzky, *Feldzüge in Europa*, str. 137), ali verovatno nije već tada znao za nju. Verovatnije je da je prelaz francuske glavnine na levu obalu Dunava naterao Austrijance da se izvuku iz situacije koja je mogla postati katastrofalnom.

Sk. 28 — Rat u Italiji 1800.

Vredno je zabeležiti prepad Meira na francuski garnizon Donauverta. S jednim lovačkim bataljonom i ulanskim pukom noću 5/6. jula prodro je u grad i zarobio 4 francuske čete sa komandantom, uništio magacine i porušio utvrđenja koja su Francuzi počeli podizati. Meirovi podvizi su lepi primeri rata koji će u narednoj epohi usled bolje uredene pozadine gotovo sasvim nestati.

5. PRELAZ ALPA

Bonaparte je nestrpljivo požurivao Moroa i jedva dočekao uspeh kod Štokaha. Sada je mogao otpočeti prelaz Alpa. Rezervna armija bila je spremna za veliki zadatak. Svi su pravci preko planine bili izviđeni. Bonaparte je već bio utvrdio da će glavnina preći preko Velikog Sv. Bernara, najviši alpski prevoj (2472 m), gde je uspon težak, a silazak još teži. Simplon i Gothard su niži za 300 do 400 m samo su bili daleko; trebalo je preći ceo Vale, što bi pre vremena otkrilo operaciju, a Mali Sv. Bernar i Mon Seni izvodili su u bok neprijatelja, a ne u pozadinu. Kod Velikog Sv. Bernara neprijatelj će ga i najmanje očekivati. Iste večeri kada je u Parizu objavljena depeša o pobedi kod Štokaha, Bonaparte je krenuo za Ženevu. Zvanično, otišao je da obiđe Rezervnu armiju i da će se vratiti za nekoliko dana. Nije bio bez briga. Nije znao koliko će se Masena držati u Đenovi, da li će Moro, od koga je trebalo oduzeti diviziju Monse, nastaviti svoje uspehe. A u Parizu njegov položaj nije bio siguran. Royalisti su bili aktivni, republikanski generali nepouzđani, intelektualci neprijateljski raspoloženi, jakobinci ogorčeni, konzuli neenergični, a ministri Talran i Fuše su već toliko puta izdali. Čak su se i njegova braća osiguravala u slučaju njegovog pada, a poraz u Italiji bi to neumitno izazvao.

Bertje će zvanično do kraja operacije biti komandant Rezervne armije (*général en chef de l'Armée de Réserve*), ali je Bonaparte uzima u svoje ruke. Bertje se stvarno vratio na svoju raniju ulogu načelnika njegovog štaba.

Prethodnica (Lan, 6 pukova, oko 3000 ljudi) pošla je noću 15/16. maja (25—26. floreal) iz Martinjija. Od Bur Sen Pjera, dokle je vodio kolski put, topovi i kare su rastavljeni, a cevi stavljene u izbušena stabla koja će vući vojnici i seljaci. Spremljene saonice na točkićima pokazale su se neupotrebljivim. Demontirani lafeti, municija i prtljag prebačeni su na tovarnoj stoci. U 10 časova Lan je bio na drugoj strani planine, a po podne u Aosti, proteravši prethodno tri austrijske čete na koje je naišao. Za njim idućih pet dana, od 16. do 20. maja, preći će po jedna divizija dnevno. Toliki je bio kapacitet staze. U svemu oko 30 000 ljudi. Bonaparte je nadziravao njihov odlazak i opremu u Martinjiju, a Bertje ih je prihvatio u Aosti. Bonaparte će u građanskom odelu preći inkognito 20. maja posle poslednjih pukova.

Kod Šatijona Lan je razbio još 6 austrijskih četa, ali dalje od Ivree put je vodio tesnacem reke Dore Baltee koji je zatvarao for Bard. Bonaparte je optimistički računao da će se utvrđenje savladati prepadom ili artiljerijom, ali to nije uspelo. Bertje je već pomišljao da obustavi prelaz što je Bonaparte energično odbacio. Sva je operacija bila zasnovana na iznenađenju: upasti u Italiju dok je Melas angažovan prema Rivijeri. Ako se nadmoćniji Melas prikupi na izlazu iz planine, katastrofa je na pomolu. „Ukažite generalu Lanu — pisao je Diponu, Bertjeovom pomoćniku — da je sudbina Italije, a možda i Republike, vezana za for Bard”, utvrđenje od nekoliko topova i dve čete pešadije! Ipak se for nije mogao zauzeti. Morao se obići vrtoglavom stazom koja se jedva podesila za prolaz pešadije i tovarne stoke. Sva teža artiljerija ostala je između Aoste i Barda. Sa 15 topova Bonaparte je smelo krenuo u susret armiji koja ih je imala 300! For Bard će se predati tek posle 15 dana. Divizija Šabran je prešla preko Malog Sv. Bernara i kod Aoste nastavila pravcem glavnine. U međuvremenu je Siše reorganizovao svoju malu armiju na desnoj obali Vara. Radi bržeg obaveštavanja o neprijateljskim pokretima i o prenošenju naređenja, Siše je postavio dve stanice optičke telegrafije na tačkama sa velikom preglednosti koje su korenspondi-

rale sa centralom kod Sen Lorana. Francuzi su 13. odbili jak austrijski napad na mostobran.

Dok je glavnina austrijske vojske prodirala u Rivijeru, snage koje su čuvalе Lombardiju i Pijemont prema Alpima, nešto preko 30 000 ljudi (sa posadama) pod komandom generala Kajma bile su kordonski razvučene duž podnožja planine od Belincone preko Domodosole, Ivree i Suze do Pinerola; nešto snaga je bilo kod Torina. Prve vesti o pojavi Francuza južno od Alpa Austrijanci su protumačili kao demonstraciju, smatrajući da je preko Sv. Bernara nemoguće preneti artiljeriju. Njihovu pažnju je više privukla divizija Tiro koja je 20. maja otpočela da prelazi Mon Seni. Ipak je Melas povukao svoje trupe sa Vara u Pijemont a tamo ostavio Elsnica sa 10 000 ljudi. Oko 6000 ljudi iz Toskane i Romanje koji su sitglim morem u Ventimilju krenuli su takođe za Pijemont.

Lan je zauzeo Ivreu 24. maja, a dva dana kasnije forsirao je Kijuzelu odbacivši generala Hadika koji je dojurio iz Torina sa 5 bataljona i 18 eskadrona; 28. maja su Francuzi zauzeli Kivaso na Pou. Proboj u niziju je uspeo.

Očekivalo se na obema stranama da će Bonaparte krenuti iz Kivasa na Alesandriju da bi deblokirao Masenu u Đenovi, ali se on okrenuo prema Milanu. Sada mu je bilo važnije da uskursne Cisalpsku Republiku koja će mu poslužiti kao baza, da Monsea povuče preko Sv. Gotharda i Simplona u ravnicu i da s obe strane Poa, od Alpa do Apenina, zatvori sve pravce iz Pijemonta za Austriju, da Melasa, dakle, potpuno odseče od pozadine. Ušao je u Milano 2. juna odakle će rukovoditi daljim operacijama. Uparedo je uređivao upravu vaskrsnute Cisalpske Republike koja će obući, odenuti i izdržavati mu vojsku. Trudio se, kao u Francuskoj, da privuče buržoaziju, plemstvo i crkvu.

Upad u Italiju strategijski je potez koji traži rešavajuće taktičke sudare. Operacije kakve je vodio Moro u Nemačkoj mogle su potrajati mesecima bez rešavajuće bitke, bez drastičnog ishoda.

Saznavši najzad da je Bonaparte lično na čelu vojske koja mu je preko Alpa upala za leđa u Italiju, Melas nije

mislio ni na što drugo nego da se koncentriše i izvuče iz pripremljene mišolovke. Privukao je Elsnica sa Vara a Otu je naredio čak da napusti opsadu Đenove, ali se njegov kurir mimoišao sa Otovim kurirom koji je nosio obaveštenje da je Đenova pala. Vest je mogla poslužiti kao uteha, ali Đenova i Rivijera nisu mogle biti ni od kakve koristi Melasu. On se sada stara da što pre napusti Liguriju i Pijemont. Do juče je nameravao da sa Vara krene na Tulon, a sada je gledao kako da se probije kroz Lombardiju da bi sačuvao Mantovu, Veronu i odbranio Tirol! Bonaparteov prelaz preko Alpa već je bio postigao svoj cilj, no pod uslovom da predstojeća bitka, koja se nije mogla izbeći, bude uspešna.

Ne znajući da se Bonaparte domogao i desne obale Poa, Melas je stao da grupiše svoje snage kod Alesandrije, a Ota je uputio iz Đenove za Pijačencu. Nameravao je da se ovuda probije za Kremonu i Mantovu. Na drugoj strani, a ne znajući za Melasovu odluku, Bonaparte je odlučio da glavninu,³²⁸ u svemu oko 30 000 ljudi, grupiše kod Stradele, odakle bi se moglo isprečiti pred Melasa bilo da ovaj krene južno ili severno od Poa; divizija Loazon, oko 10 000, pod komandom Dijema držaće rejon Pijačenca-Kremona, spremna da zatvori put od Parme, a divizija Šabran, takođe 10 000, prebačena je na Tičino. No, pre no što je glavnina prikupljena, pojavio se Ot, dolazeći preko Tortone sa 20 000 ljudi. Lan ga je napao 9. juna kod Kasteđa sa svojih 7000—8000. Bilo je to vrlo smelo i za vatrenog Lana koji je raspolagao sa svega nekoliko topova³²⁹ prema stotinu koliko je imao Ot. Našavši na strahovitu vatru, divizija Vatren je zastala. Kad je stigla divizija Šanbarlak (iz Viktorovog korpusa) Ot je odbačen na Montebelo gde je prešao u odbranu, ali ga je Lan, budući vojvoda od Montebela, kako je i taj boj nazvan, odbacio na Torton, odakle se 11. juna povukao

³²⁸ Divizije Vatren, Šanbarlak, Gardan, Bude i Monje formirane u tri korpusa pod komandom Miraa, Viktora i Lana.

³²⁹ Do 1. juna, dana kada se predao Bard, francuska artiljerija bila je blokirana između Aoste i Ivree.

glavninom na Alesandriju, a zaštitnicom, pod O'Relijem, 12. juna na Marengo. Otov korpus je potpuno razbijen: 2104 mrtva i ranjena, 2171 zarobljen, dva topa izgubljena. Što je značajnije, on nije uspeo da otvori put preko Pijačence za Mantovu. Mišolovka je zatvorena.

U Alesandriju je 11. juna stigao i Elsnic, pa su sve Melasove snage bile tamo prikupljene, ukupno oko 25 000 od 75 000³³⁰ sa koliko je još raspolagao. Od toga su neki delovi morali zatvarati pravce prema Sišeu koji je sa 20 000³³¹ ljudi nadirao sa jugozapada za Elsnicem.

Posle Otovog neuspeha Melas je oklevao da ponovo pokuša proboj. Na drugoj strani, uznemireni i nestrpljivi Bonaparte, svestan da je sve stavio na kocku, a bojeći se da se Melas neopaženo ne provuče severno ili južno, krenuo je glavninom zapadno od tesnaca Stradele i postavio se između njega i Vogere. Bilo je neoprezno izlagati se bici dok artiljerija nije stigla, kada je raspolagao sa svega 14 topova prema 200—300 protivničkih. U neizvesnosti koja ga je mučila, odmah zatim je učinio i drugu grešku: diviziju Bude pod komandom generala Dezea, koji je upravo stigao iz Egipta i koga je smatrao najsavršnijim vojnikom, uputio je levo da u sadejstvu sa Siševim trupama po svaku cenu zadrži Melasa ako bi pokušao da se provuče preko Akvija i Đenove, a diviziju Lapoap uputio je desno u slučaju da Melas pokuša proboj preko Valence i Novare. Time je za 10 000 oslabio vojsku pred rešavajuću bitku. U međuvremenu je armija nastavila preko Vogere na Alesandriju. Prednji delovi su izbili na Marengo, odakle se O'Reli povukao na mostobran Bormide. Suprotno onome što je očekivao Bonaparte, u međuvremenu (13. juna) je Melas odlučio da udari pravo na glavninu svog protivnika. Do sada ga je Bonaparte iznenađivao, a sada će on njega, i to u kri-

³³⁰ Od toga oko 8400 u Veneciji, Istri, Toskani i Romanji, 29 500 posade 14 tvrđava, 1200 ljudi blokiralo je Gavi, a oko 1000 nalazilo se bez cilja kod Bolija.

³³¹ Od toga 8000 ranija posada Đenove.

tičnom trenutku kada je bio bez artiljerije i u nepovoljnom odnosu snaga, oko 31 000 prema 28 000.³³²

MARENGO

Kada se rešio na napad, Melas je 13. juna naredio da Ot krene idućeg dana na Sale i da tamo napadne Francuze bez obzira na njihovu snagu, dok će sam sa glavnom krenuti preko Marenga na San Đulijano odakle će pasti u bok i pozadinu Francuza koji se budu borili sa Otom kod Salea, a O' Reli štititi desni bok glavnine. Ova dispozicija izdata je pre no što se saznalo da je O'Reli potisnut na mostobran, dakle, pod pretpostavkom da drži Marengo. Sem toga, preko Bormide Austrijanci su raspolagali sa svega dva pontonska mosta, oba unutar mostobrana koji je imao samo jedan izlaz, pa se manevar prema Saleu nije mogao izvesti onako kako je bio predviđen.

Prelaz preko Bormide otpočeli su Austrijanci oko 5 časova. Oko 9 časova je O'Reli kod Pjetre Buone udario na diviziju Gardan koju je odbacio na Marengo tek kada su angažovani delovi glavne kolone. Sa divizijama Gardan

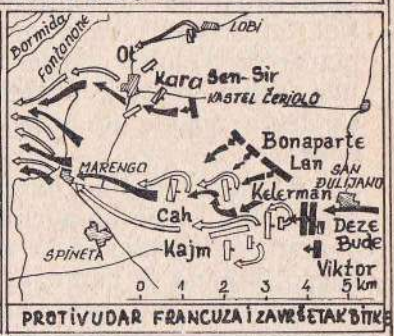
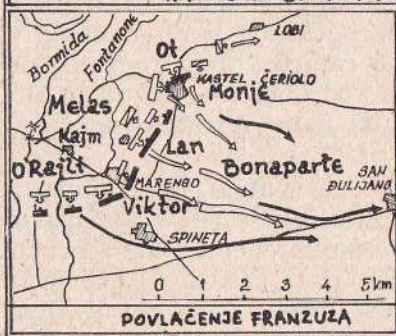
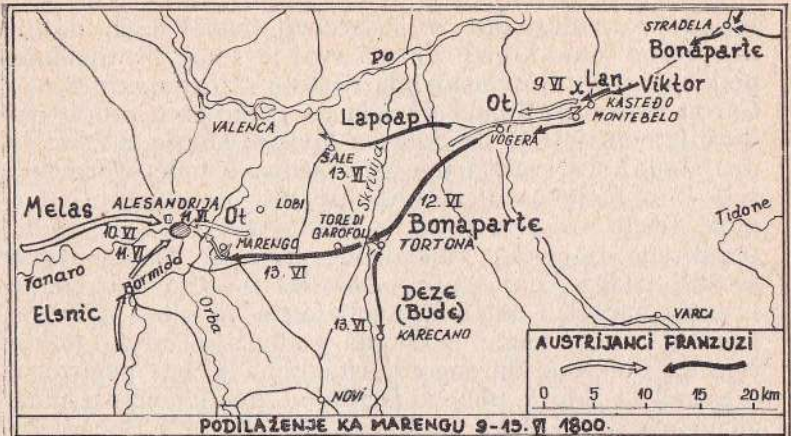
³³² Protivničke snage se u literaturi vrlo nejednako prikazuju. Žomini (XIII, str. 219 i 269) daje detaljan *Ordre de bataille*: — *Austrijanci*: desna kolona, divizija O'Reli 3000 (od toga 800 konjanika); *glavnina*, brigada Frimont (prethodnica) — 1300 (450); divizija Hadik — 5100 (1400)); divizija Kajm — 4950; divizija Morcin — 4700; divizija Elsnic — 4200 (2300); leva kolona, general Ot, brigada Goteshajm — 800 (250), divizija Selenberg — 4600 (500), divizija Fogelzang — 2200; svega 30 850 (7600); na drugim položajima 44 165 ljudi. *Francuzi*: korpus Viktor (divizije Gardan i Šanbarlak) — 8926; — *korpus Lan* (divizija Vatre) — 5083; *korpus Deze* (divizija Monje i Bude) — 6116; svega 23 739 pešaka; *konjica Mira* (divizije Kelerman, Sanpo i Rivo) — 3688; artiljerija — 700 ljudi; ukupno kod Marenga 28 127; na drugim položajima korpus Dijem i Monse sa divizijama Loazon, Lapoap, Lorž, Žiji, Šabran, Tiro, Betankur, Arvil — 24 355 pešaka, 3312 konjanika i 1400 artiljeraca, ukupno 29 057 ljudi. Madelin (III, *De Brumaire à Marengo*, str. 263, Pariz, 1938) stavlja 37 000 Austrijanaca prema 25 000 Francuza, a delo *Geschichte der Kriege in Europa* (VI, str. 79—82, Berlin, 1938) 31 000 Austrijanaca prema 28 800 Francuza.

i Šanbarlak, general Viktor je zauzeo položaj na duboko usečenom potoku Fontanone. Desno kod La Barbote nalazila se divizija Vatren, iza desnog krila konjička divizija Šanpo, a iza levog konjička divizija Kelerman.

U trenutku kada je borba otpočela, dakle, oko 9 časova, Melas je saznao da je rano ujutro nadmoćnija konjica Sišeovog korpusa odbacila austrijski eskadron iz Akvija na Alesandriju. Iako je trebalo da mu bude jasno da Siše ne može stići pre rešenja bitke i da se topovima Alesandrije vlada predterenom mostova, ipak je Melas vratio generala Nimpša preko Bormide sa 2341 konjanikom i uputio ga na Akvi. Oslabio je tako konjicu, uz artiljeriju svoju najveću zalogu pobede. Na drugoj strani, kada je Bonaparte saznao za napad, krenuo je oko 8 časova sa Konzularnom gardom (2 bataljona, 2 eskadrona, svega 800 ljudi) iz Tore di Garofola na bojište, diviziji Monje je naredio da odmah krene za njim, a generalima Dezeu i Lapoapu, koji su bili na maršu već 6 časova, da se smesta vrate.

U međuvremenu su Hadik a za njim Kajm krenuli na Marengo, dok se Ot uputio na Kastel Čeriolo, ne bi li obuhvatio desno krilo Francuza. Pokušaj Hadikov da pređe Fontanone slomljen je vatrom. Poginulog Hadika zamenio je Kajm koji je sad komandovao sa oba korpusa, ali nije uspeo da pređe potok, sve dok im moćna austrijska artiljerija nije otvorila put. Viktorove trupe odbačene su u Marengo a na njihovim leđima ulaze u selo i Austrijanci. Divizija Šanbarlak, koja je posedala selo, uništena je artiljerijom, gotovo bez borbe. Lanov korpus, koji je bio u rezervi između Marenga i San Đulijana, a zatim se postavio između Marenga i Kastel Čeriola, ugrožen je sada trupama Ota koje su zauzele Kastel Čeriolo.

U to vreme, oko 9.30 časova Bonaparte stiže na bojište. Viktorove trupe su bile u punom povlačenju, a Lanove su „visile u vazduhu“ ugrožene na oba boka. Bonaparte je odmah uočio da Lanu treba oslonac. To će biti Kastel Čeriolo, stožer oko koga će se armija okretati, upravo povlačiti svoje levo krilo. Prepustivši na

Sk. 29 — Bitka kod Marenga, 14. VI 1800.

izgled protivniku put za Pijačencu, navešće ga da se neoprezno tamo krene izlažući svoj levi bok protivudaru pod najpovoljnijim uslovima. U tom cilju angažovao je Gardu u pravcu Kastel Čeriola da pošto-poto zadrži nadržanje neprijatelja do dolaska divizije Monje, a kada je ova stigla, ove sveže trupe su zajedno u naletu preotele selo. Stožer je osvojen, bitka se mogla zametnuti. Lanove trupe su učvršćene, a Viktorove su došle sebi, ohrabrene pojavom vojskovođe koji se među njima svesno izlagao najvećoj opasnosti. Divizija Vatren je krenula napred i odbacila Austrijance, za njom su pošle i ostale Lanove trupe. No, kada je divizija Gardan pokušala da preotme Marengo zaustavljena je bez pogovora, a Kastel Čeriolo je ponovo izgubljen. Austrijanci su energično reagovali. Tukli su se uporno i hrabro, Bonaparte im je odao priznanje i na Svetoj Jeleni: *bitka gde su se Austrijanci najbolje tukli.*

Povlačenje pod neprijateljevim pritiskom kojim je rukovodio Bonaparte iz borbenog poretka teklo je bez žurbe i relativno u redu. Vojnicima koji su prolazili mimo njega dovikivao je : „Stižu rezerve, Drž'te se čvrsto". Rezerve nije imao ali je bilo nade da će naići Deze i Lapoap. Naročito Deze.³³³ Na njega je računao, na njegovu hrabrost i odlučnost. Oko 15 časova trebalo je prekinuti dodir i preći u odstupanje ako se Skrivija htela preći u redu. Oficiri su zabrinuto očekivali Bonaparteovu odluku. Neki austrijski pukovi su iz borbenog poretka prešli u marševske kolone, a Melas se, ranjen i premoren, smatrajući uostalom da je pobjeda već dobijena, vratio u Aleksandriju, odakle je počeo da šalje izveštaje o svojoj pobjedi.

Krenuvši u samu zoru prema Noviju, Deze je oko 8 časova čuo topovske pucnje. Uveren da će ga Bonaparte pozvati nazad, stao je da sačeka naređenje. Čim je kurir stigao, krenuo je nazad i oko 15,15 časova izbijao je iz San Đulijana na opštu radost trupa. Kada mu je Deze

³³³ Na Svetoj Jeleni tri dana pred smrt buncao je: „Deze! Deze! Ah! pobjeda je..."

prišao, Bonaparte se u psihičkoj reakciji smejao od olakšanja.³³⁴

Bonaparte je odmah izdao naređenja. Dezeova divizija Bude došla je pred San Đulijano. Levo od nje zastavili su se ostaci divizija Gardan i Šanbarlak, Viktorovog korpusa. Desno od Budea nalazio se korpus Lan, a brigada Kara Sen Sir divizije Monje zadržala se sasvim blizu Kastel Čeriola. Sva je konjica pod Miraom bila u drugoj liniji formirana u kolone i spremna da debušuje između pešadijskih kolona; između Dezeovih i Lanovih trupa Kelermanova konjica bila je vrlo agresivna.

General Cah, Melasov načelnik štaba koji je preuzeo komandu, takođe u uverenju da je bitka dobijena i da odstupajućeg protivnika treba samo potisnuti do Skrivije, nadirao je drumom Marengo-San Đulijano ne sluteći preokret koji je nailazio. Prestrojavanje koje je izazvala Dezeova pojava protumačio je kao pripremu za odstupanje, pa je spokojno nastavio za San Đulijano. Protivnapad Francuza ga je sasvim iznenadio.

Po nalogu Bonapartea Marmon je prethodno grupisao svojih 14 topova u bateriju, sve čime se raspolagalo, i odjednom otvorio vatru na austrijske kolone. Osetivši ovog dana prvi put protivničku artiljerijsku vatru Austrijanci su zastali iznenađeni, no njihova artiljerija je odmah odgovorila. Artiljerijski dvoboj bio je suviše nejednak, pa su francuski vojnici spontano povikali: *Napred, napred*. Dotle je Bonaparte već izdao naređenje za napad pošto je prethodno projahao duž fronta hrabreći

³³⁴ O tom trenutku izvori govore različito: Burjen, koji nije bio tamo, tvrdi da je Deze rekao: „Bitka je izgubljena, ali tek je 3 časa pa ima vremena da se jedna i dobije”. Nastojeći na Svetoj Jeleni da se prikaže kao jedini čovek koji nije izgubio nadu u pobjedu, Bonaparte je tvrdio da je Deze govorio samo o tome kako osigurati povlačenje. Najverovatniji je izveštaj jednog štabnog oficira, prisutan razgovoru, prema kome je Deze rekao: „Generale, stigao sam, mi smo sveži, a ako je potrebno izginućemo”. Tačno je ipak da se oko Bonapartea i Dezea improvizovao neki ratni savet, na kome su neki generali govorili o povlačenju, ali je Bonaparte to odbio (L. Madelin, *De brumaire à Marengo*, str. 270—271, Paris, 1938).

trupe. Deze je krenuo prema Marengu, desno i levo Lan odnosno Viktor, a Kara Sen-Sir bacio se na Kastel Čeriolo. Deze je poginuo odmah u početku,³³⁵ ali njegove trupe su jurišem na bajonet razbile austrijski centar. Kada su Austrijanci ponovo formirali front s drugom linijom, Kelerman³³⁶ ga je probio konjičkim jurišem a zatim je, okruživši njene delove, primorao 2000 ljudi da polože oružje. Caha, koji je hrabro stao na čelo svojih trupa, takođe je zarobio. Kelerman je zatim udario na austrijske trupe pred Larom i najzad odbacio austrijsku konjicu koja je dojurila u pomoć svojoj pešadiji. Lan je potom odlučno krenuo na Marengo dok je Kara Sen Sir zauzeo Kastel Čeriolo.

Obezglavljene austrijske trupe zahvatila je panika. Uzalud su Kajm i O'Reli pokušali da ih zadrže. Jurnuli su preko Fontanonea na mostove. Pred prelazima na Bormidi Francuzi su zarobljavali bataljone, plenili topove i zastave pred očima preneraženog Melasa koji je dotrčao na drugu obalu.

Austrijanci su imali 3000 mrtvih i ranjenih i 7000 zarobljenih, uz 12 zastava i 28 topova. Francuzi su izgubili 7000 ljudi, gotovo sve između 7 i 15 časova.

Pre no što je dobijena, bitka kod Marenga je dva puta mogla biti izgubljena: oko 10 časova kada je Bonaparte intervenisao sa divizijom Monje i oko 15 časova pre no što je naišao Deze. Bonaparteovi kritičari su opravdano ukazivali ovim primerom da ni njegov vojni talenat nije bio nepogrešiv. On je zaista učinio dve greške koje su mogle biti sudbonosne: sa brojno slabijim trupama i gotovo bez artiljerije krenuo je u susret Melasu, napustivši jak položaj na Stradeli, a uz to je dobar deo

³³⁵ Bonaparteov bilten je umirućem Dezeu stavio u usta sledeću frazu: „Kažite Prvom konzulu da umirem žaleći što nisam dovoljno učinio da bih mogao živeti večno“. Izvrstan primer kako je Bonaparte romanizirao istoriju. U stvari — svedoči oficir koji je bio do njega — Deze je umirući uzviknuo samo „mrtav“ (mort). Tjer je izmislio da su se rasrđeni vojnici bacili napred da ga osвете. U stvari — svedoči takođe prisutan oficir, oni nisu ni primetili njegovu smrt jer je bio u civilu, ne uspevši još da nabavi uniformu.

³³⁶ Sin generala Kelermana iz bitke kod Valmija.

snaga detašovao desno i levo. Ove greške se mogu objasniti ako ne i opravdati. Iz spoljnih i unutrašnjih razloga on nije mogao dozvoliti da se operacije u Italiji razvuku. Pruska se kolebala, Rusija je ponovo mogla stupiti u rat, a znao je da se u Parizu pletu intrige i organizuju državni udari. Zato je govorio odlazeći iz Pariza kako će se brzo vratiti, a to isto je pisao i iz Ženeve, Martinjija i Milana. Iz političkih razloga njemu je *brza pobjeda* bila važnija od *sigurne pobjede*.

Svestan svojih grešaka, u biltenu o pobjedi Bonaparte ih brižljivo krije. Povlačenje od Marenga predstavlja kao predviđen i hotimičan manevar, a nema ni reči o Dezeovom odlasku i dolasku. U njegovom biltenu Deze se odjednom pojavljuje kao neki *deus ex machina*: „Pustili smo da neprijatelj napreduje do na puškomet od San Đulijana gde je u borbenom poretku stajala divizija Deze.” I kasnije je nastojao da proturi tu verziju. Ovako tvrdo glavo prikrivanje svojih grešaka dalo je maha neobjektivnoj kritici da sve zasluge za pobjedu kod Marenga pripíše drugima: Deze se vratio spontano, on je dao ideju Bonaparteu da grupiše svoju artiljeriju, a zahvaljujući Kelermanovoj inicijativi slomljeni su Austrijanci. No, Istorijska sekcija francuske armije utvrdila je nepobitno da se Deze vratio tek po Bonaparteovom naređenju; bio je i dovoljno dobar artiljerac da shvati značaj masirane artiljerije, naročito tog dana kada je toliko trpeo od austrijske, a Kelerman je samo ubrzao i dovršio pobjedu koja je bila već na pomolu. U bici kod Marenga, osim strategijskog okvira koji je do nje doveo, Bonaparteu se mora priznati da je svojom intervencijom sprečio poraz i da je smelo i vešto iskoristio Dezeov povratak.

Eventualan Bonaparteov poraz kod Marenga, u blagom, nekatastrofalnom obliku kako se ocrtavao u trenutku kada je stigao Deze, ne bi bitno izmenio situaciju na italijanskom vojištu. Izgubljena 14. juna, druga bitka se mogla dobiti nekoliko dana kasnije. Operacija je stvarno dobijena uspešnim prelazom preko Sv. Bernara. Suprotno tome, Austrijanci nisu imali nikakvog izgleda da dobiju iduću bitku kada Bonaparte prikupi trupe i

artiljeriju. Izgledi za proboj levom obalom Poa nisu bili veći. U oba slučaja armija bi verovatno bila uništena. U Melasovom štabu razmatralo se i povlačenje na Đenovu, u kom slučaju bi trebalo odbaciti Sišea, koji je 14. juna stigao kod Akvija, dok bi pobedonosna Bonaparteova armija pritiskivala s leđa, što bi se takođe završilo katastrofom. Najzad, da bi se vojska spasla, jednoglasno je rešeno da se pristupi pregovorima, pa je već 15. juna Melas potpisao Alesandrijsku konvenciju kojom se austrijska vojska između 16. i 26. juna povukla iza Minča i Poa, s tim da je na desnoj obali Poa zadržala Borgoforte, Feraru, Ankonu i Veliko Vojvodstvo Toskanu; severno od Poa granica za Francuze utvrđena je na reci Kijeze do njenog ušća u Oljo, a zatim ovom rekam: deo između njih i Minča neće posedati nijedna strana; za vreme primirja koje se moglo otkazati s rokom od 10 dana, nijedna strana nije mogla pojačati svoje trupe u Nemačkoj.

Britanski general Eberkrombi je sa 8000 ljudi krenuo 22. juna sa Minorke, ali je zatekao Đenovu već u rukama Francuza, pa se vratio nazad.

Bonaparte je uputio caru patetičan predlog za mir, još sa bojišta, „usred 15 000 leševa”, vrlo umeren, na bazi ugovora u Kampoformiju, dakle, predložio je isto ono što je tražio pre Marenga, no upravo tih dana, 20. juna, bečka i britanska vlada su potpisale sporazum o britanskoj novčanoj pomoći i međusobno se obavezale da neće potpisivati separatan mir.

Pošto je provizorno uredio prilike u Italiji, Bonaparte se vratio u Pariz prepustivši komandu Maseni, koji je početkom jula poseo svu Valtelinu i Val Kamoniku, jer su pripadale Graubindenu, dakle, operativnoj sferi armija u Nemačkoj, a i Cisalpinskoj Republici koja je vaskrsela u svom potpunom integritetu. Posle Marenga, novi papa Pije VII je lako došao do svojih poseda koje su Napuljci i Austrijanci požurili da evakuišu.

Senzacionalna pobeda kod Marenga ojačala je Bonaparteov položaj u zemlji. Odjednom su prestale sve intrige, komploti i planovi nezadovoljnika zdesna i sleva,

zasnovani u slučaju poraza ili njegove pogibije. Široke mase privukao je još jače nadom na mir koji je pobjeda izazvala.

Prestiž Francuske je naglo porastao. U okupiranoj Švajcarskoj i Holandiji frankofilske partije dobile su prevagu. Španija, koja se dotle spremala da napusti savez sa Francuskom u očekivanju njenog poraza, sada je spremna da vrši pritisak na Portugaliju da bi je primorala da prekine vekovni savez s Velikom Britanijom. Za Toskanu, koju je Bonaparte predao članovima španske dinastije, ustupice Francuskoj Lujzijanu u Severnoj Americi što je regulisano ugovorom Seri Ildefonsa od 1. oktobra 1800. Dan ranije, 30. septembra, potpisana je konvencija sa SAD kojom su ponovno uspostavljeni dobri odnosi. To je bilo upereno protiv Velike Britanije, jer su SAD u međunarodnoj pomorskoj trgovini zastupale princip da zastava pokriva robu, što je britanska vlada osporavala i kršila. Ruskog cara Pavla I, ozlojeđenog zbog događaja u Švajcarskoj prethodne godine, Bonaparte je lako pridobio za 6000 ruskih zarobljenika, koje mu je vratio dobro odevene i naoružane, i ostrvom Maltom, koje mu je nudio u zalog. Pavle I oduševljen Bonaparteom, „novim Fridrihom II” kako je govorio, počeo se zalagati za savez Rusije, Pruske i Francuske protiv Austrije i Velike Britanije. Kolebljiva Pruska sada šalje predstavnike u Pariz ali sa velikim zahtevima. Neraspoloženje protiv Velike Britanije zbog zloupotrebe „prava pregleda” tuđih brodova na moru i pobjeda kod Marenga opredelili su je pacifistički.

Bonaparteu je bilo najviše stalo do mira s Austrijom, ali ova, tek što je primila 2 1/2 milona funti od Velike Britanije da ne zaključi separatan mir, bila je rešena da nastavi rat. Ipak, da ne bi ostavila Francuskoj sve prednosti borca za mir, poslala je svog predstavnika u Pariz, grofa Sen Žiljena, koga su nagovorili da 28. jula potpiše preliminarni mir na bazi ugovora u Kampoformiju. Iznehađena i naljućena, bečka vlada ga je demantovala, zatorila ga, izgnala u Transilvaniju. Ona nije napustila nadu da uspostavi granice od 1789. Na to je Bonaparte

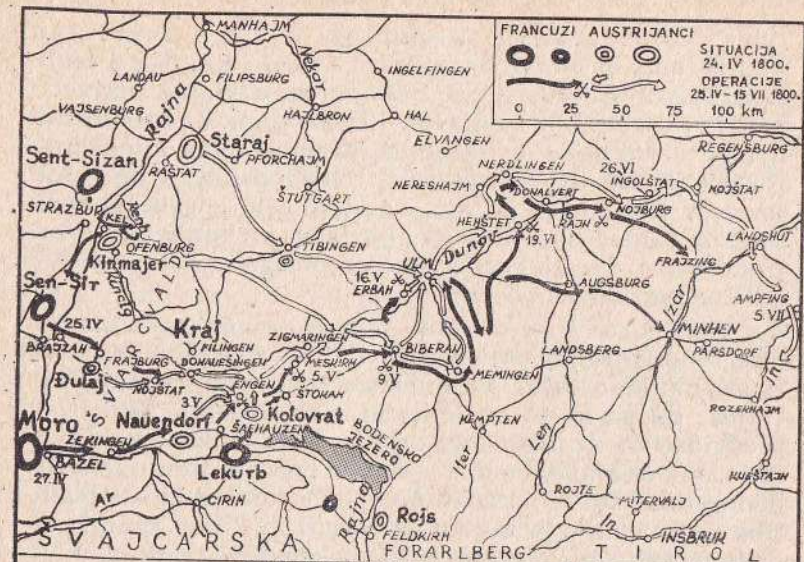
otkazao primirje 28. avgusta. Uplašena, Austrija je evakuacijom Filipsburga, Ulma i Ingolštata izdejstvovala novo primirje 20. septembra u Hoenlindenu za daljih 45 dana sa otkaznim rokom od 15 dana, što će važiti za Nemačku i Italiju. Ujedno, da bi dobila u vremenu, Austrija je uputila u Pariz novog pregovarača koga je Bonaparte primio iako je prozreo namere njegove vlade, samo da bi ga imao pri ruci kada novi udarci budu naterali Austriju na ozbiljne pregovore. Pregovori su otpočeli u Linevilu krajem septembra. Velika Britanija je želela da u njima učestvuje, ali je Bonaparte to uslovio prethodnim primirjem na moru — ne bi li na taj način omogućio snabdevanje i pojačanje Malte i trupa u Egiptu, na što Britanci, razume se, nisu pristali. Pod tim uslovima, za 45 dana primirja, nije moglo doći ni do kakvog sporazuma, pa je Bonaparte naredio da se primirje otkáže 13. novembra.

U međuvremenu pod izgovorom da se u Toskani, gde je vladalo namesništvo u ime velikog kneza u emigraciji, dižu domaće trupe pored autsrijskih koje su tamo ostale, Francuzi su je u oktobru okupirali. U Livornu su zaplenili 46 engleskih brodova sa 70 000 tona žitarica, što nije bilo na odmet vojsci koja će uskoro otpočeti operacije. Bio je to upravo glavni razlog koji je naveo Francuze da prekrše Alesandrijsku konvenciju.

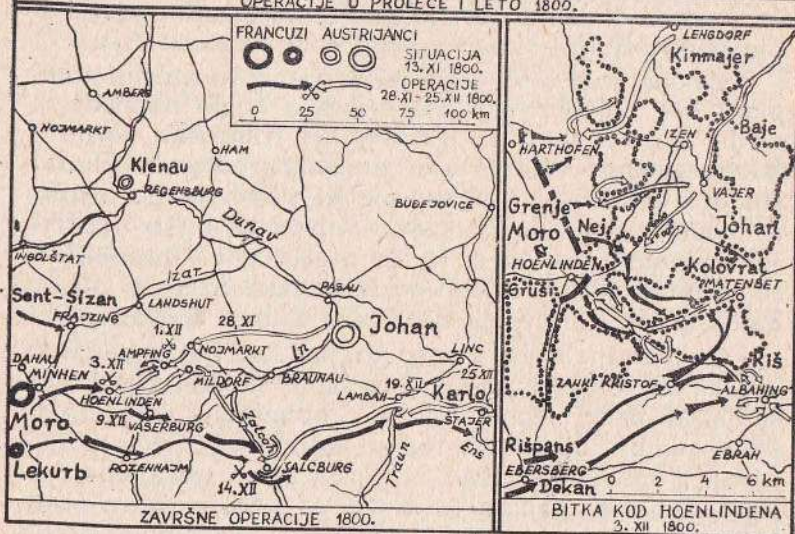
6. ZAVRSNE OPERACIJE

Otkaz primirja nije zatekao Austriju u rđavom položaju. Na dobro utvrđenom Inu nalazilo se 85 000 ljudi, na levoj obali Dunava, u Gornjoj Falačkoj, Regnicu i Majni bilo je 27 000 pod komandom Vilhelma Bavarskog, Klenaua i Žimbšena, a u Tirolu 20 000 ljudi pod komandom Hilera. Kraj je smenjen, a komandu je primio 18-godišnji nadvojvoda Johan, a u stvari je komandovao general Lauer, inženjerski oficir koji dotle nije komandovao ničim značajnim. Sve su nade polagane u učenog pukovnika Vajrotera generalnog kvartirmajstora.

Francuzi nisu zaostajali u pripremama za nastavak operacija. Makdonald je upućen u Švajcarsku sa 15 000

OPERACIJE U PROLEĆE I LETO 1800.

Sk. 30 — Rat u Nemačkoj 1800.

ljudi iz Druge rezervne armije koja je bila u formiranju kod Dižona, da bi održavala vezu između Rajnske i Italijanske armije. Prvoj je Bonaparte poklonio najveću pažnju povećavši je brojno na 107 000 ljudi. Za osiguranje njenog levog boka doveo je na Majnu, prema Zimbšenu, 15 000—20 000 franko-batavskih (holandskih) trupa pod Ožroom. Italijanska armija, na čijem čelu je general Brin smenio zamorenog Masenu, ojačana je konjicom i artiljerijom. U svemu Francuzi su raspolagali sa oko 200 000 odlične operativne vojske.

Bonaparte je preporučio Morou da krene u ofanzivu i da svom snagom potisne neprijatelja u dolinu Dunava. Inače mu je ostavio potpunu slobodu rada, sećajući se, valjda, da ga Moro proletos nije poslušao. U Italiji je predviđao da će tamošnja armija preći Adiđu iznad Verone, dok će Makdonald iz Graubindena prodreti u izvorni deo te reke, što će naterati Austrijance da evakušu Tirol. Obe bi se armije prikupile na Brenti ili Pijavi, odakle bi ih Bonaparte lično poveo na Beč kao 1797. godine. Nije verovao da će Moro postići rešavajuće rezultate, iako je bio u povoljnijoj situaciji nego Italijanska armija.

Za operacije u Nemačkoj Austrijanci su smislili smeo plan: dok će Klenau iz Regensburga naglo nadirati između Izara i Dunava ugrožavajući francuske komunikacije, glavnina će brzo izbiti na Izar, preći ga kod Landshuta i krenuti na Dahau, gde bi pod vrlo povoljnim uslovima, primorala francusku vojsku na bitku ukoliko joj ne bude uspelo da se izvuče preko Leha. Optimistički se računalo da se istočno od Izara neće naići na otpor, da će se čak i most kod Landshuta zauzeti neoštećen.

Po planu je trebalo da se prikupe kod Gajzenhauzena već 28. novembra, a idućeg dana da pređu Izar kod Landshuta, ali usled neprekidnih kiša premorena glavnina je 28. novembra bila tek u rejonu Nojmarkta. Zbog zakašnjenja i rđavog vremena, a možda i pod uticajem izveštaja da je tog dana krenuo napred i Moro nadvojvoda Johan je promenio odluku, rešivši da glavninom krene glavnim drumom Mildorf — Minhen.

HOENLINDEN

Moro nije imao nikakav razrađan plan. Rešio je da krene napred s glavnom, dok će Lekurb sa 12 000 ljudi osmatrati Tirol, a kasnije postupiti prema situaciji. U toku 28. novembra Moro je potisnuo protivničke prednje delove na celom frontu bez borbe, samo je Rišpans morao otimati Vaserburg. Kod Ampfinga³³⁷ je 1. decembra došlo do većeg sudara koji se završio povlačenjem bočno ugroženih Francuza na Hoenlinden. Tu je Moro organizovao odbrambenu bitku: korpus Grenje (20 000) postavio je između Hoenlindena i Herlkufena, divizija Gruši (10 000) sekla je glavni put naslanjajući se levo na Hoenlinden, a desno krilo je povukla nešto unazad; Konjička rezerva bila je iza Hoenlindena na raspolaganju Grenjeu, samo se prva brigada postavila sa nešto pešadije kod Erdinga na putu Hoenlinden-Frajzing, odakle su očekivane neke austrijske snage; Rišpans je sa svojom divizijom došao u Ebersberg a Dekan kod Cornoldinga; ove dve divizije sa drugom brigadom Konjičke rezerve činile su masu od 17 000; Lekurb se postavio kod Helfendorfa i Pframerna; Sent Sizan je kod Frajzinga imao zadatak da spreči dalje nadiranje Austrijanaca od Landshuta. Ovaj raspored je zauzet 2. decembra uveče.

Položaj kod Hoenlindena bio je izvanredno pogodan za defanzivnu bitku, naročito s protivnikom koji je raspolagao nadmoćnijom konjicom. Pokriveno i ispresecano zemljište onemogućavalo je razvoj napadaču i naterivalo ga da debušuje po delovima iz šume u hoenlindenski proplanak gde ga je očekivao razvijeni branilac u povezanom frontu.

Precenivši značaj uspeha kod Ampfinga, nadvojvoda Johan je računao da su Francuzi u povlačenju iza Izara, pa je 3. decembra u 5 časova krenuo napred maršem organizovanim kao putovanje u tri kolone: general Riš (12 bataljona i 24 eskadrona) pravcem Haslah — Albahing — Hoenlinden; glavnina pod komandom Kolovrata

³³⁷ Boj je nazvan i po mestu Haun.

glavnim putem koji je na delu Matenbet — Oberbirkah vodio tesnacem; Baje pravcem Vajher-Mitbah-Hoenlinden; sve tri kolone trebalo je da se prikupe kod Ancinga; tamo je upućen i Kinmajer koji je bio stigao kod Buha; naglašeno je da se kolone ne treba da zadržavaju ako artiljerija zaostane, glavno je da povedu profijant-komoru da bi se trupama u Ancinge dao topao obrok.

U međuvremenu Moro je prozreo austrijske namere, a poznajući dobro teren, pre zore 3. decembra uputio je Rišpansa preko Zankt Kristofa na Matenbet sa zadatkom da napadne pozadinu prednje kolone čim bude sasvim ušla u tesnac, Dekana je poslao za njim na sopstven predlog, a Lekurba na Ebersberg da bi bočno napao neprijateljske kolone koje bi pokušale da ovuda prodru.

Kišovito vreme pretvorilo se 3. decembra u snežnu mećavu koja je Austrijancima udarala u oči. Srednja kolona (glavnina) je nadirala drumom brže od krilnih upućenih raskvašenim šumskim putevima. Njena prethodnica je oko 8 časova izbila iz šume i potisla prednje delove Grušijeve divizije na glavninu koja je zatim dala snažan otpor, pa je austrijska prethodnica ojačana iz glavnine sa 4 bataljona i 8 eskadrona; dva bataljona uputio je Kolovrat prema Zankt Kristofu za osiguranje boka, 6 bataljona i 2 eskadrona ostala su na drumu u tesnacu, iza njih artiljerija i komora, a kod Matenbeta zadržana su dva kirasirska puka kao zaštitnica. U 10 časova kada je prethodnica srednje kolone bila već satima u borbi, desna kolona je stigla tek kod Vajera, a leva kod Albahinga gde je naišla već na francuske strelce, pa je Riš uputio 4 bataljona i 3 eskadrona na Zankt Kristof, 5 bataljona u pravcu Hoenlindena, a ostalo (3 bataljona i 21 eskadron) zadržao je kod Albahinga.

General Rišpans stigao je u 7 časova kod Zankt Kristofa, posle kraćeg odmora krenuo je za Matenbet, usput ja naišao na austrijske delove (srednje i leve kolone), ali je jednom brigadom nastavio smelo za Matenbet dok je druga prihvatila borbu dok ne naiđe divizija Dekan, posle čega je imala da nastavi za prvom.

U međuvremenu je desna austrijska kolona došla u dodir sa levim francuskim krilom. Kinmajer je od Buha nadirao prema Harthofenu, a Baje se angažovao u više pravaca, svuda slabim snagama. Uočivši to, Moro je naredio Grenjeu da napadne srednju kolonu. Divizije Nej i Gruši bacile su se na nju, odbacile je u šumu i krenule za njom. Dotle je Rišpans kod Matenbeta naišao na jak otpor. U kritičnom trenutku kada je bio gotovo opkoljen, bacio se hrabro u tesnac i napao u leđa glavnu kolonu. Nije se moglo postupiti bolje u duhu namere glavnog komandanta. Napadnuta sa fronta i pozadine srednja kolona je uništena. Nej i Rišpans sastali su se oko 14 časova na putu. Dotle je Dekan rasteretio drugu Rišpansovu brigadu, no bitka je bila već dobijena. Na glas o katastrofi srednje kolone, krilne kolone su se povukle u relativnom redu. Teže se izvukao Kinmajer. U svemu Austrijanci su imali gubitaka 4659 mrtvih i ranjenih, i 50 topova, a od Bavarskog korpusa (u sastavu srednje kolone) ostalo je svega 1400 ljudi. Francuzi su zarobili 11 000 vojnika, a imali samo 2500 mrtvih i ranjenih.

Bitka kod Hoenlindena je najsjanije Moroovo delo. Njegov taktički talenat je tu najjače došao do izražaja. No, on je nesebično ukazivao na Rišpansove zasluge kojim je u dva maha smelim odlukama doveo austrijsku glavninu u tešku situaciju. Bonaparte nije bio u pravu na Sv. Jeleni kada je tvrdio da je pobeda kod Hoenlindena jedino rezultat grešaka nadvojvode Johana, da je Moro neprikupljen primio bitku što se lako pravda brigom za bokove. Ali mu je opravdano prebacivao što svoju pobedu nije iskoristio strategijski. Da je odmah krenuo u gonjenje, svakako bi uništio austrijsku vojsku i za 8 dana bio u Beču. Morou, izvrsnom taktičaru, nedostajala je strategijska vizija.

Moro je prešao In 9. decembra na šta je Johan naredio povlačenje na Salzburg da bi ostao u vezi sa Hilerom u Tirolu. Otpor koji je pokušao da pruži na r. Zalcahu savladali su Francuzi 14. decembra. Sa Zalcaha Johan se povukao iza Trauna kod Lambaha gde je stigao 19. decembra. Tu je nadvojvoda Karlo preuzeo komandu,

ali samo da bi 25. decembra zaključio primirje u Štajeru. U operacijama od Ina do Trauna Austrijanci su imali još 12 000 mrtvih i ranjenih, 25 000 zarobljenih i 140 topova. Načelnik štaba general Desol, koji je Bonaparteu doneo vest o primirju, dodao je da se Moro u svojoj umerenosti prema Austrijancima inspirisao Bonaparteovim primerom — što je bila aluzija na Bonaparteov stav posle Marenga koji je kod nekih vojnika naišao na kritiku. Moro je stvarno mogao da umaršuje u Beč. Ipak je Bonaparte odobrio primirje. Iz političkih razloga on je morao da štedi svog „rivala” koga bi mnogi u Francuskoj tada rado videli na njegovom mestu, smatrajući da bi pod njegovom upravom Francuska bolje sačuvala republikanski karakter.

U Italiji su otpočele operacije tek 21. decembra, jer je Makdonaldu bio potreban ceo novembar da iz Graubindena preko zavejanog Špligena stigne u dolinu Ade. Bonaparte je očitio potcenio terenske teškoće. Iscrpen, stigao je Makdonald 6. decembra u Kijavenu, a sredinom meseca na Kijeze.

Brin (sa Makdonaldom oko 80 000) je prešao Minčo 26. decembra kod Moncambana, a Belgard (sa Vukasovićem oko 70 000) se povukao na Adide, zatim na Brentu. Vukasović se iz Tirola kroz Val Suganu povukao u sastav glavnine. Primirje u Trevisu od 16. januara učinilo je kraj operacijama u Italiji.

7. LINEVILSKI I AMJENSKI MIR

Austrijski delegat u Linevilu general Kobencl, nije imao više računa da odugovlači. Poslednja nada da bi državni udar mogao baciti Francusku u haos izjalovila se neuspelim rojalističkim atentatom na Bonaparteu od 24. decembra, koji mu je samo poslužio da učvrsti svoj položaj, da se obračuna sa svojim protivnicima, pre svega sa levicom, sa „anarhistima” kako je nazivana. Mir sa Austrijom, potpisan 9. februara 1801, izazvao je u Francuskoj eksploziju radosti. U suštini, Lenevilski mir

ponavljao je odredbe mira potpisanog 1797. u Kampoformiju: leva obala Rajne od Severnog mora do Bazela pripala je Francuskoj; Italija do Adide i Napulja potpala je pod francuski uticaj; priznato je pravo Francuskoj da vodi glavnu reč o velikim promenama koje će nastupiti u Nemačkom Carstvu. Za Holandiju je Bonaparte samo obećao u toku razgovora da će je evakuisati.

Ostala je Velika Britanija. Momenat je bio povoljan. Od početka rata nikad nije bila toliko pokolebana u svojoj veri na konačnu pobedu. Narod je gladovao, a i imućne klase su bile uznemirene. Pod pritiskom javnog mnjenja Viljam Pit, nepomirljiv protivnik Francuske, podneo je ostavku 8. februara. Izolovana od Evrope, Britanija nije imala mogućnosti da nabavi potrebne sirovine, niti da prodaje svoje industrijske proizvode. Na inicijativu cara Pavla, Rusija, Danska, Švedska i Pruska stvaraju Severni savez da se odbrane od nepodnošljive britanske kontrole nad pomorskim prometom. Ovim je veliki deo Nemačke zatvoren za britansku trgovinu. U Italiji se za to pobrinuo Bonaparte. Pijemont je 13. aprila proglašen vojnom oblasti (division militaire) što je u suštini bila skrivena aneksija. Cisalpinska Republika pretvorena je 11. januara 1802. u Italijansku Republiku za čijeg predsednika je izabran Bonaparte. Kraljevinu Etruriju, kako je nazvao Toskanu, obavezao je da zatvori svoje luke Britancima, a 29. septembra 1801. ugovorom u Madridu izdejstvovao je slobodu prolaza kroz Španiju da bi naterao Portugaliju da se izjasni protiv Britanaca. Kraljevina Dveju Sicilija se sporazumom od 18. marta obavezala takođe da će Britancima zatvoriti svoje luke. Njima se od Jadrana do Baltika zatvarala Evropa, ali su energično reagovali. Admiral Nelson je početkom aprila razbio dansku flotu i bombardovao Kopenhagen, da bi zastrašio severne države. Čudnom koincidencijom, baš kada je Nelson isplovio za Baltik, Pavle I je noću 28/29. marta 1801. pao žrtvom dvorske zavere koja je dovela na presto njegovog sina Aleksandra. Pod tim udarcima Severni savez se raspao. Pale su u vodu Bonaparteove nade koje je on polagao na Rusiju protiv Velike Britanije, s kojom

je već pregovarao radi sklapanja saveza, iako mir nije s njom bio još formalno uspostavljen. Sada mu nije preostalo ništa drugo no da sa svojim poslednjim protivnikom povede direktne pregovore koje će podupreti pretinom invazije trupama prikupljenim u Bulonju. S obe strane kanala smatralo se da je invazija ostvarljiva. Pod tim pritiskom 1. oktobra 1801. potpisan je u Londonu preliminarni mir, za Francusku i njene saveznike vrlo povoljan: Velika Britanija vratiće Francuskoj, Španiji i Holandiji sve zauzete kolonije izuzev Trinidada (dotle španski) i Cejlona (holandski); Malta će se vratiti Jovanovcima (kapitulirala je 5. septembra 1800. posle junačke odbrane); Elba će se ustupiti Francuskoj pošto prethodno evakuiše Tarantski zaliv; Egipat se vraća Turškoj; Portugaliju će evakuisati franko-španske trupe koje su tamo bile upale. Prećutno, preliminarni mir ostavio je Francuskoj slobodne ruke u Švajcarskoj, Nemačkoj i Italiji, uopšte na Kontinentu, a Velikoj Britaniji na moru. S Rusijom Francuska je zaključila mir 8. oktobra 1801, s Turcima idućeg dana, a odmah zatim i sa Bavarskom. Definitivan mir s Velikom Britanijom potpisan je 25. marta 1802. u Amjenu.

U Evropi je zavladao opšti mir, ali bremenit novim sukobima. Velika Britanija nije imala nameru da ostavi svu zapadnoevropsku obalu u rukama Francuske, niti se pomirila sa francuskom hegemonijom u Evropi. Austrija i Rusija se nisu odrekle svojih ambicija, naročito prva koja nije prežalila izgubljene teritorije, a narodi Evrope pod francuskom dominacijom su drugačije zamišljali ostvarenje svojih slobodarskih težnji koje je podstakla francuska revolucija.

Izvori i literatura: Lakas, *Macdonald's Zug über den Splügen*, ÖMZ, sv. 2, 1821; Mras, *Geschichte des Feldzuges 1800 in Italien*, ÖMZ, sv. 3—4, 1821, sv. 3, 1823, sv. 1—4, 1828; Jomini, *Histoires . . .*, XIII i XIV, Paris, 1824; Czorich, *Der Feldzug 1800 in Deutschland*, ÖMZ, sv. 1—4, 1836; *Geschichte der Kriege in Europa*, VI/1, Berlin, 1838; Paunasch, *Der Feldzug 1800 in Italien*, ÖMZ, sv. 3, 1846;

Victoires . . ., VII, Paris, 1855; A. Schleifer, *Die Schlacht bei Hohenlinden*, Erding, 1885; Bonnal de Ganges, *Histoire de Desaix*, Paris, 1890; A. Z. Mahan, *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire*, London, 1892; De Cugnac, *La campagne de l'armée de réserve en 1800, I—II* (izd. fr. Generalštaba), Paris, 1900—1901; A. Chuquet, *Bonaparte et Moreau*, Paris, 1903; A. Hermann, *Marengo*, Münster, 1903; Mayerhoffer, *Bonaparte's Alpenübergang 1800*, ÖMZ, sv. 1, 1903; J. W. Fortescue, *History of the British Army, IV*, London 1906; *La campagne de 1800 en Allemagne*, izd. fr. Generalštaba, Paris, 1907. i 1909; G. Rigault, *Le général Abdallah Menou et la dernière phase de l'expédition d'Égypte*, Paris, 1911; F. Charles-Roux, *L'Angleterre et l'expédition d'Égypte*, Kairo, 1925; L. Madelin, *De Brumaire à Marengo*, Paris, 1937.